

Бібліотека журналу «Історія та правознавство»
Серію засновано в 2004 році

12-річна
ШКОЛА

Всесвітня історія

7 клас

**ДИДАКТИЧНІ
МАТЕРІАЛИ**

Книга скачана с сайта <http://e-kniga.in.ua>

Издательская группа «Основа» —
«Электронные книги»

Харків
Видавнича група «Основа»
2007

ББК 74.266.3
В 85

В 85 Всесвітня історія. 7 клас. Дидактичні матеріали / Упоряд. С. І. Клименко, Н. М. Морозова. — Х.: Вид. група «Основа», 2007. — 160 с. — (Б-ка журн. «Історія та правознавство». Серія 12-річна школа. Вип. 4 (35)).

ISBN 978-966-333-457-2.

Пропонований посібник містить повний комплект дидактичних матеріалів до уроків курсу всесвітньої історії в 7 класі. Він передбачає завдання з усіх видів діяльності учнів на уроці, а саме: роботу з картою, формування хронологічних вмінь, творчі та пошукові запитання, тести, таблиці, схеми, різноманітні ігри.

Видання розраховане на вчителів, методистів, студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

ББК 74.266.3

Навчальне видання

Автори-упорядники
КЛИМЕНКО Сергій Іванович
МОРОЗОВА Наталія Миколаївна

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. 7 КЛАС ДИДАКТИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Головний редактор *Н. І. Харківська*
Редактор *О. О. Івакін*
Технічний редактор *О. В. Лебедева*
Коректор *О. М. Журенко*

Підписано до друку 10.04.2007. Формат 60×90/16.
Папір офсетний. Гарнітура шкільна. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 10,0. Замовлення № 7-04/16-04.

Надруковано у друкарні ПП «Тріада+».
Харків, вул. Киргизька, 19. Тел.: (057) 757-98-16, 757-98-15.

ТОВ «Видавнича група «Основа»».
Свідоцтво КВ № 7434 від 12.06.2003.
Україна, 61001, Харків, вул. Плеханівська, 66.
тел.: (057) 731-96-33
e-mail: office@osnova.com.ua

ISBN 978-966-333-457-2

© С. І. Клименко, Н. М. Морозова, упорядкування, 2007

© ТОВ «Видавнича група «Основа»», 2007

ЗМІСТ

СЛОВНИК-ДОВІДНИК ДО КУРСУ	
Історичний словник.....	5
Біографічний довідник	10
КАЛЕНДАРНЕ ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ	16
ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ ДО КУРСУ	24
ТЕМА 1. НАРОДЖЕННЯ СЕРЕДНЬОВІЧНОГО СВІТУ, ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО РОЗВИТКУ	
Урок 1 Вступний урок.....	28
Урок 2 Народження середньовічної Європи	30
Урок 3 Людина в Середньовіччі	36
Урок 4 Середньовічне європейське суспільство	38
Урок 5 Держава в середньовічній Європі.....	42
Урок 6 Європейське середньовічне місто	44
Урок 7 Господарське й повсякденне життя в середньовічній Європі	50
Урок 8 Узагальнення за темою «Народження середньовічного світу, особливості його розвитку»	52
Урок 9 Тематичне оцінювання за темою «Народження середньовічного світу, особливості його розвитку»	55
ТЕМА 2. РЕЛІГІЙНЕ ТА КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЄВРОПИ	
Урок 10 Релігія та церква в житті суспільства.....	61
Урок 11 Хрестові походи	65
Урок 12 Культура середньовічної Європи. Освіта та наука	71
Урок 13 Культура середньовічної Європи. Література та мистецтво	73
Урок 14 Узагальнення за темою «Релігійне та культурне життя середньовічної Європи».....	78
Варіант I	78
Варіант II	81
Урок 15 Тематичне оцінювання за темою «Релігійне та культурне життя середньовічної Європи».....	82
ТЕМА 3. ВІЗАНТІЯ. АРАБСЬКИЙ СВІТ. ЄВРОПА	
Урок 16 Візантійська імперія	85
Урок 17 Арабський халіфат	92
Урок 18 Скандинавія	97
Урок 19 Англія: від завоювання до парламенту.....	100
Урок 20 Франція: на шляху до єдності.....	104
Урок 21 Столітня війна.....	106
Урок 22 Німеччина	109
Урок 23 Країни басейну Середземномор'я.....	113

Урок 24	Узагальнення за темою «Візантія. Арабський світ. Європа»	116
	Варіант I	116
	Варіант II	122
Урок 25	Тематичне оцінювання за темою «Візантія. Арабський світ. Європа»	125
	Варіант I	125
	Варіант II	128
ТЕМА 4.	СЛОВ'ЯНИ ТА ЇХ СУСІДИ	
ТЕМА 5.	ІНДІЯ. КИТАЙ	
Урок 26	Центральна та Східна Європа	132
Урок 27	Північно-Східна Русь	135
Урок 28	Утворення та зміцнення Московської держави.....	137
Урок 29	Туреччина	140
Урок 30	Індія. Імперія Гуптів.....	142
Урок 31	Китай.....	144
Урок 32	Культура Індії та Китаю	146
Урок 33	Узагальнення за темами «Слов'яни та їх сусіди» та «Індія. Китай».....	148
Урок 34	Тематичне оцінювання за темами «Слов'яни та їх сусіди» та «Індія. Китай».....	151
Урок 35	Повторювально-узагальнюючий урок до курсу.....	153
Література.....		159

СЛОВНИК-ДОВІДНИК ДО КУРСУ

ІСТОРИЧНИЙ СЛОВНИК

Алхімія — наука, що передувала виникненню хімії. Головною метою алхіміків у середні віки був пошук філософського каменя.

Археологія — наука, що займається пошуком і вивченням матеріальних пам'яток минулого.

Астрологія — наука, що вивчала вплив зірок на долю людини.

Аутодафе («акт віри») — у середні віки прилюдне спалення на вогнищі оголошених за вироком інквізиції єретиками.

Берсеки — безстрашні воїни, що йшли у бій, роздягнувшись по пояс і відкривши груди.

Бонди — вільні общинники.

Бургунді — прихильники герцогів Бургундських під час Столітньої війни.

Вагант — мандрівний студент у середньовічній Європі.

Вандали — германські племена, які у V ст. захопили Північну Африку, а в 455 р. захопили і зруйнували Рим.

Вандалізм — безглузде нищення пам'яток культури.

Варвари — племена, що не належали ні до греків, ні до римлян.

Васал — феодал, що одержував від заможнішого феодала — сюзерена землю й заступництво, за що був зобов'язаний нести військову службу.

Васалітет — порядок взаємозалежності феодалів.

Велике переселення народів — це масове переміщення євразійських племен протягом IV–VII ст., внаслідок якого загинула Західна Римська імперія і на території Європи утворилися варварські королівства.

Відродження — період в історії середньовіччя, коли відродився інтерес до античної спадщини.

Візир — перший міністр султана.

Вітраж — зображення, складене зі шматків кольорового прозорого скла, поєднаних свинцевими смужками.

Віче — народні збори для обговорення загальних питань.

Гвельфи — в Італії прихильники римських пап у боротьбі проти німецьких імператорів.

Генеральні штати — орган станово-представницької монархії у Франції.

Герб — символ родовитості та знатного походження.

Герцог — військовий вождь германців, у період формування феодалізму перетворився на великого феодала.

Гібелліни — в Італії прихильники німецьких імператорів у боротьбі проти римських пап.

Гільдія купецька — станове об'єднання купців, які захищали інтереси та привілеї своїх членів.

Госпітальєри — орден лицарів, що лікували хворих і надавали допомогу паломникам, що прямували до Єрусалима. Носили червоні плащі з білим хрестом.

Готичний стиль — стиль у мистецтві, що переважав в Європі у XIII—XV ст.

Граф — посадовець у графстві, що представляв короля і наділявся судовими, адміністративними та військовими повноваженнями; один з титулів знаті.

Гуманізм — ідеї та погляди, що висувують на перший план людину, проголошуючи її життя найбільшою цінністю.

Гусити — послідовники чеського проповідника Яна Гуса.

Дервіш — мусульманський чернець.

Джихад — священна війна мусульман за віру.

Династія — монархи того самого роду, які заступають один одного на троні в даній державі за правом успадкування або спорідненості.

Династія — ряд послідовно правлячих монархів з одного роду, що зміняли один одного за правом спорідненості та законами престолонаслідування.

Диспут — відкрита суперечка учнів університету.

Дож — довічно обраний глава республіки у Венеції та Генуї.

Домен — спадкове земельне володіння короля в країнах Західної Європи.

Дофін — спадкоємець французького престолу.

Дракар — парусне судно норманів.

Духівництво — служителі церкви.

Духовно-рицарські ордени — військово-чернечі організації західноєвропейських лицарів, що створювалися під керівництвом католицької церкви у XII—XIII ст. з метою розширення та захисту володінь хрестоносців.

Етнологія — наука, що вивчає побутові та культурні особливості народів світу, проблеми їх походження, розселення та культурноісторичних відносин.

Європа — частина світу, яка разом з Азією утворює материк Євразію. Це слово потрапило до стародавніх греків з аккадської мови, якою воно означало захід сонця. Географічно Європа простягається від Скандинавії до узбережжя Середземного моря, від Атлантичного океану до Уральських гір.

Єпископ — вищий священнослужитель, що стоїть на чолі церковного округу та керує церквами й монастирями на цій території.

Єресь — релігійне навчання, що суперечать панівному церковному віровченню.

Зріле Середньовіччя — XI—XIV ст. — час розквіту епохи.

Ієрархія — розташування службових звань у порядку їх підпорядкування (ієрархічні сходи), порядок відносин, за якого нижчі підкоряються вищим.

Ікона — картина з християнської теми, написана на дерев'яній дошці спеціальними фарбами.

Індугенція — грамота про відпущення гріхів.

Інквізиція — суд католицької церкви, створений для боротьби з еретиками та іншими ворогами церкви.

Інквізиція — церковний суд.

Іслам — нова релігія, заснована Мухаммедом.

Історичні джерела — це все, що містить інформацію про минуле та дає можливість вивчати минуле людства.

Історія — минуле людства.

Кардинал — духовна особа, в ієрархії католицької церкви стоїть після Папи Римського. Призначається папою, є його найближчим помічником у управлінні церквою. Бере участь в обранні Папи Римського.

Каролінги — династія франкських королів.

«Каролінгське відродження» — перший в історії середньовічної Європи вияв інтересу до античної культури та освіти, що збігся з періодом правління Карла Великого.

Касты — замкнені групи індійського суспільства, об'єднані певним заняттям і походженням.

Колонізація — це заселення та освоєння вільних земель.

Конкіста — завоювання арабами Піренейського півострова.

Конклав — зібрання кардиналів для обрання Папи Римського.

Конунги — військові вожді норманів.

Коран — священна книга мусульман.

Курфюрсти — князі в Німеччині, які обирали імператора.

Магнати — великі землевласники.

Майордом — управитель у будинку короля, згодом — головний міністр франкської держави.

Медресе — вища школа для мусульман.

Меровінги — назва першої династії франкських королів.

Мечеть — будівля для молитов у мусульман.

Міжусобні війни — війни великих землевласників за владу.

Мінарет — башта, з якої служителі мечеті закликають мусульман до молитви.

Мозаїка — зображення, що створювалося на стінах, підлогах будівель із дрібних шматочків кольорового непрозорого скла.

Мусульмани — люди, що сповідують іслам.

Натуральне господарство — господарство, в якому майже всі необхідні продукти виробляються для власного споживання, а не для продажу.

Нормани, варяги, вікінги — назви жителів Скандинавії.

Орлеанська діва — Жанна д'Арк.

Парламент (від французького — «говорити») — станovo-представницьке зібрання в Англії.

Пізнє Середньовіччя — XIV — к. XV ст. — час тривалого занепаду, поступового просування до нового часу.

Повстання «чомпі» — повстання найманих робітників суконних майстерень у Флоренції.

Посадник — найвища державна посада у Новгороді та Пскові. Посадник обирався вічем зі знатних бояр.

Раджа — правитель держави у давній та середньовічній Індії.

Раннє Середньовіччя — V—XI ст. — час зародження нової епохи.

Реконкіста — вигнання арабів з території Піренейського півострова.

Рицарство — військовий стан у середньовічній Європі.

Романський стиль — стиль у мистецтві, що переважав в Європі у XI—XII ст.

Руни — таємниця; у норманів існувало рунічне письмо; вважалося, що воно має магічну силу.

Саги — оповіді норманів про героїчні походи.

Священна Римська імперія — держава, започаткована Оттоном I, до якої, окрім Німеччини, входили Північна Італія та Баварія.

Сеньйор — старший; людина, що володіє винятковим правом власності на землю.

Серв — особисто залежний селянин.

Середні віки — епоха всесвітньої історії, що охоплює період з V по XV ст.

Скальди — норвезькі та ісландські співаки, поети й воїни.

Смальта — шматочки кольорового непрозорого скла, з яких складалася мозаїка.

Стани — соціальна група людей із закріпленими законом спадкоємними правами та обов'язками, що остаточно склалися під час розшарування феодалного суспільства.

Стани — суспільні групи, наділені за законом держави певними правами та обов'язками.

Станова монархія — монархія, за якої король скликав для вирішення найважливіших питань представників різних станів.

Султан — титул мусульманського світського правителя в Османській імперії.

Султан — титул мусульманського світського правителя.

Схоластика — панівний напрям у середньовічній філософії, представники якої за допомогою філософських положень обґрунтовували основні засади богослов'я.

Таборити — повстанці в Чехії. Їхній табір знаходився на горі Табір, звідси і назва.

Тамплієри — орден лицарів-храмовників. Носили білі плащі з червоним хрестом.

Тевтони — орден лицарів, що об'єднував вихідців з Німеччини. Носили білі плащі з чорним хрестом.

Тисяцький — людина, що очолювала міське ополчення («тисячу»).

Турнір — військові змагання лицарів.

Університет — вищий навчальний заклад у середньовічній Європі.

Феод — земля, надана сеньйором своєму васалу за умови несення ним військової служби.

Феодал — землевласник.

Феодалне суспільство — поняття, що виникло для позначення особливих відносин між сеньйором і васалом у зв'язку з наданням феода й володінням ним.

Франки — германський племінний союз. Назва «франки» перекладається як «вільні», «відважні».

Фреска — зображення, отримане шляхом розпису водяними фарбами на сирій штукатурці.

Хадж — паломництво мусульман до святих місць.

Хіджра — рік переселення Мухаммеда з Мекки, початок мусульманського літочислення.

Централізована держава — держава, в якій визнається єдина влада короля, єдині закони, органи управління, існують єдині податки та постійна армія.

Чернечий орден — об'єднання монастирів, чиї статuti та порядки були однаковими.

Шаріат — зведення мусульманських правил.

Шейх — титул правителів князівств та племен кочових племен в Аравії; глава мусульманської секти, проповідник.

Шейх — титул правителя князівства або вождя племені кочових племен в Аравії, глава мусульманської секти.

Шериф — королівський урядовець, що керує графством.

«Щитові гроші» — податок на утримання найманого війська в Англії.

Яничари — гвардія султана.

Ярли — знатні землевласники у Скандінавських країнах.

БІОГРАФІЧНИЙ ДОВІДНИК

Аеній (бл. 390–454 рр.) — останній римський полководець, переможець Аттіли у битві при Каталаунських полях, вважався останнім захисником Римської імперії.

Аларіх (бл. 370–410) — з 395 р. король вестготів. Тричі піддавав Рим облозі. 24 серпня 410 р. Рим — символ потужності та цивілізації — був захоплений. Війська Аларіха піддали «Вічне місто» триденному пограбуванню.

Алкуїн (Флакк Альбін, 735–804 рр.) — був випускником, а потім викладачем Йоркської школи, яка вважалась тоді одним з головних центрів європейської освіти. Він познайомився з Карлом Великим і був запрошений ним навчати юнаків у Франкському королівстві. Алкуїн заснував палацову школу, в якій навчався сам Карл, його родичі, придворні, світські вельможі і духовенство. Алкуїн та його учні сприяли поширенню античної освіченості, відомої як «Каролінгське відродження».

Альфред Великий (849–900) — король Англії, який уславився тим, що вигнав датчан з країни. За його правління з'явилася назва країни «Англія», що пішло від назви племен англів та саксів.

Андрій Боголюбський (1157–1174) — першим з російських князів привласнив собі титул князя «всія Русі». Розширив кордони Московського князівства, захопив і зруйнував Київ у 1169 р.

Аттіла (р. н. н. — помер у 453) — відомий вождь гунів, якого прозвали «бичем Божим», бо він очолив спустошливі походи до Східної Римської імперії, Північної Італії, Галії. За часів його правління гунський союз племен досяг найбільшої могутності.

Боккаччо Джованні (1313–1375) — видатний флорентійський письменник, автор «Декамерона».

Боттічеллі Сандро (1445–1510) — видатний італійський живописець епохи Відродження, автор картин на біблійні та міфологічні теми «Весна», «Народження Венери».

Брунеллескі Філіпп (1377–1446) — видатний італійський архітектор епохи Відродження. Особливу славу приніс йому купол собору Санта Марія-дель Фьоре у Флоренції.

Велісарій (близько 504–565) — візантійський полководець часів Юстиніана. Розгромив вандалів, воював проти остготов, персів, гунів. Придушив повстання «Ніка» в Константинополі.

Вільгельм Завойовник (1027 або 1028–1087) — з 1035 р. — герцог Нормандії; з 1066 р. — король Англії. Норманське завоювання Англії, здійснене під його керівництвом, стало важливою подією в англійській історії.

Гарольд II (близько 1021–1066) — в 1066 р. був королем Англії. Загинув під час битви при Гастінгсі 14 жовтня 1066 р.

Генріх II Плантагенет (1133–1189) — з 1154 р. — король Англії. Одружився з Елеонорою Аквітанською, чим значно розширив свої спадкові володіння у Франції. Енергійний правитель, рішуча, запальна, мстива людина. Уславився через конфлікт з Томасом Беккетом, архієпископом Кентерберійським.

Генріх IV (1050–1106) — з 1056 р. — імператор Священної Римської імперії. Суперник папи Григорія VII у боротьбі імперії та папства. «Ходіння до Каносси» та вимолювання прощення у папи — найбільш відомий епізод цієї запеклої боротьби.

Грек Феофан (1330–1415) — художникіконописець, приїхав на Русь з Візантії, працював у Новгороді та Москві.

Григорій VII (між 1015 та 1020–1085) — з 1073 р. — Папа Римський. Енергійний борець за підкорення королів та імператорів владі папи. Активний учасник клюнійського руху за очищення церкви та підтримки її авторитету.

Данте Аліґ'єрі (1265–1321) — видатний італійський поет, автор «Божественної комедії». «Божественною» його книгу назвали сучасники.

Джиролама Савонарола — настоятель монастиря у Флоренції, за наполяганням якого з міста вигнали лихварів, неімущих звільнили від боргів, був запроваджений податок для заможних. Схоплений супротивниками та осуджений як еретик.

Дмитро Іванович (1359–1389) — онук Івана Каліти, протягом 30 років був московським князем; у 1380 р. здобув перемогу над ординським військом на Куліковському полі.

Донателло (близько 1386–1466) — видатний флорентійський скульптор епохи Відродження.

Едуард Сповідник (близько 1003–1066) — король Англії з 1042 р., за сновник абатства у Вестмінстері, де поховано багато видатних діячів англійської історії, культури та літератури.

Ерік Рудий — у 986 р. спорядив експедицію з 25 суден через Атлантичний океан до Гренландії. Своєї мети він досяг.

Жанна Д'Арк (близько 1412–1431) — народна героїня Франції. З її ім'ям пов'язують збереження незалежності Франції, піддану загрозі під час

Столітньої війни. Спалена за вироком інквізиції в 1431 р. Пізніше її справа була переглянута й усі звинувачення зняті.

Іван III (1462–1505) — московський князь, приєднав Ярославль, Твер, Новгород, значно розширив кордони московського князівства, остаточно звільнив Московське держави від монголо-татарського ярма. Прийняв титул «государя всія Русі».

Іван Данилович Калита (1325–1340) — князь московський, великий князь володимирський. Сприяв зростанню та посиленню Московського князівства,

Ізабелла Кастильська (1451–1504) — королева Кастилії, дружина короля Арагону Фердинанда. Під час її правління було завершено відвоювання в арабів Іспанії.

Іннокентій III (близько 1160–1216) — з 1198 р. — найвидатніший Папа Римський Середньовіччя. За його часів папу почали називати «намісником Христа», у цей період папство досягло найбільшого за всю історію впливу та влади в Європі.

Іоанн Безземельний (1167–1216) — з 1199 р. — англійський король. Зазнав поразки у боротьбі з французьким королем Філіппом II Августом, Папою Римським Іннокентієм III. У 1215 р. був змушений поступитися баронам і підписати «Велику хартію вольностей».

Йоганн Гутенберг (близько 1399–1468) — винахідник книгодрукування.

Казимир III (1333–1370) — польський король.

Карл VII (1403–1461) — з 1422 р. — король Франції («буржський король», оскільки його владу не визнавали бургундці та англійці, які захопили велику частину країни). У 1429 р. у Реймсі коронувався за давньою французькою традицією. Успішно завершив Столітню війну, запровадив постійні податки та створив постійну армію.

Карл Великий (742–814) — король франків. Правив майже 50 років. Провів завойовницькі походи. Покровитель науки та освіти. Від імені Карла походить слов'янське слово «король». У 800 р. став імператором Франкської імперії.

Карл Мартелл (Молот) (бл. 688–741) — майордом франків, фактичний глава держави. У 732 р. розбив арабів при Пуатьє. Здійснив військову реформу.

Кирило (ім'я, прийняте під час вступу до чернецтва, у миру — Костянтин, 826/827–869) — просвітитель слов'янських народів, творець слов'янської писемності. Грек за походженням; провів основну частину життя в Болгарії та Моравії, автор слов'янського перекладу Біблії.

Кнуд Могутній — датський король, що завоював Англію. Він створив величезну державу, до якої входила Данія, Норвегія та Англія.

Козімо Медичі (1389–1464) — флорентійський банкір, який у 1434 р. став правителем республіки. Покровитель мистецтв і наук.

Лайф Щасливий — у 1000 р. досяг узбережжя Америки, якому дав назву «Вінланд» — країна винограду.

Лоренцо Медичі (1449–1492) — син Козімо, правитель Флоренції з 1469 р. Отримав прізвисько Прекрасний за поетичний таланти і покровительство гуманістів.

Людвиг IX Святий (1214–1270) — з 1226 р. — король Франції. Здійснив найважливіші перетворення в країні.

Людвиг VI (близько 1081–1137) — з 1108 р. — король Франції. З його ім'ям пов'язують початок «збирання» Франції навколо Іль-де-Франса.

Людвиг VII (1119 або 1121–1180) — з 1137 р. — король Франції. Через його помилки (участь у хрестовому поході, розлучення з Елеонорою Аквітанською) послабилися позиції королівської влади.

Людвиг XI (1423–1483) — король Франції з 1461 р. У боротьбі проти Карла Сміливого відстоював єдність країни. Один з тих «нових монархів», яких не цікавила військова слава й лицарська доблесть. Віддавав перевагу інтригам і дипломатії.

Мамай — темник, правитель Золотої Орди, організатор походів на руські землі, зазнав поразки під час Куликовської битви (1380).

Мехмед II Завойовник (1432–1481) — султан турок-османів з 1451 р. У травні 1453 р. ним був узятий Константинополь і перейменований на Стамбул. До християн завойованої Візантії виявляв відносну терпимість.

Мухаммед (близько 570–632) — згідно з Кораном, останній пророк Аллаха. Засновник ісламу та Арабської держави в Аравії.

Нікітін Афанасій (?– 1474/75) — тверський купець, вирушив Волгою до країн Сходу. Побував у Персії та Індії. Написав книгу про свої мандри «Ходіння за три моря».

Одоакр (бл. 431–493) — начальник одного з германських найманих загонів, що перебував на службі в Римі. У 476 р., захопивши владу, позбавив останнього римського імператора Ромула Августула його титула та символів імператорської влади, які відправив до Константинополя імператору Східної Римської імперії.

Олександр Невський (1220–1263) — новгородський князь, що здобув перемогу над шведськими феодалами у гирлі річки Неви (1240), за що й отримав прізвисько Невський, розбив лицарів Тевтонського ордену під час Льодового (1242) побоїща.

Осман — засновник Османської держави.

Оттон I (912–973) — перший імператор Священної Римської імперії. У 962 р. коронований імператорською короною в Італії.

Петрарка Франческо (1304–1374) — автор збірки сонетів «Книга пісень».

Ричард Левове Серце (1157–1199) — англійський король з 1189 р. Ворогував із французьким королем через свої володіння у Франції. Один з керівників третього хрестового походу.

Ромул Августул — останній імператор Західної Римської імперії (475–476). Ромул Августул — це не ім'я, а прізвисько. Насправді імператора звали Ромул Август, але сучасникам здавалося, що він не гідний свого імені, й до його імені додали суфікс, що має зменшувальне значення.

Рубльов Андрій (1370–1430) — учень Феофана Грека, перевершив учителя та створив свій неповторний стиль, у зрілому віці прийняв чернечий постриг, написав ікону «Трійця».

Урбан II (близько 1042–1099) — з 1088 р. — Папа Римський, організатор першого хрестового походу. Його промова в Клермоні із закликом звільнити Гроб Господень сильно вплинула на слухачів.

Феодора (500–548) — дружина візантійського імператора Юстиніана.

Фердинанд II Арагонський (1452–1516) — король Арагону, Кастилії, Сицилії. Завершив відвоювання земель Іспанії у арабів. Був прозваний Католиком, всіляко заохочував діяльність інквізиції.

Філіпп II Август (1165–1223) — король Франції з 1180 р. Досяг серйозних успіхів у боротьбі за об'єднання країни.

Філіпп IV Красивий (1268–1314) — король Франції з 1285 р. У боротьбі з папою Боніфацієм VIII здобув рішучу перемогу. Скликав перші Генеральні штати. Заборонив орден тамплієрів і стратив його Великого магістра.

Філіпп VI Валуа (1293–1350) — король Франції з 1328 р. Під час його правління розпочалася Столітня війна.

Фрідріх I Барбаросса (близько 1125–1190) — імператор Священної Римської імперії з 1152 р., учасник третього хрестового походу, енергійний борець за підкорення Італії. Боротьба з італійськими містами відволікала увагу й сили імператора від Німеччини, де посилювалася влада князів. Потонув під час хрестового походу.

Фрідріх II (1194–1250) — імператор Священної Римської імперії з 1212 р. Більшість часу провів у Південній Італії. Чудово володів іноземними мовами, здобув відмінну освіту, виявляв інтерес до науки та мистецтва. Не раз перебував під підозрою в ересі й піддавався церковному відлученню.

Юрій Довгорукий (1125–1157) — перший самостійний князь Ростово-Суздальського князівства. З ім'ям цього князя пов'язана перша згадка про Москву.

Юстиніан I (482 або 483–565) — імператор Візантії (з 527 р.). За його правління імперія досягла найвищої могутності. За вказівкою Юстиніана було складено зведення римського права — Кодекс Юстиніана.

Ян Гус (1371–1415) — видатний діяч чеської історії. Ректор Празького університету. Виступав проти німецького панування й засилля католицької церкви. Спалений за ухвалою церковного собору в Констанці у 1425 р.

Ян Жижка (1360–1424) — полководець, послідовник Яна Гуса, предводитель таборитів. Брав участь у Грюнвальдській битві (1410).

КАЛЕНДАРНЕ ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ

№ уроку	Дата	Тема уроку	Поняття, терміни
1	2	3	4
1		Вступ	Історія середніх віків, джерела з історії середніх віків: хроніки, літописи, аннали, епос, геральдика, етнологія, нумізматика
Тема 1. НАРОДЖЕННЯ СЕРЕДНЬОВІЧНОГО СВІТУ,			
2		Народження середньовічної Європи. Загибель Римської імперії та виникнення варварських королівств	Франкська держава, Меровінги, Каролінги, Верденський договір, майордом
3		Людина в Середньовіччі	Внутрішня колонізація, технічні винаходи: вертикальний ткацький верстат, вітряк, водяне колесо, вогнепальна зброя, міграція
4		Середньовічне європейське суспільство	Основні верстви населення, феодалі, феодална драбина, духовенство; рицарство, селяни, міщани, титул (герцоги, графи, барони), сеньйор, васал, васалітет, повинності, кріпацтво, натуральне господарство, замок, донжон, турнір, герб
5		Держава в середньовічній Європі	Імператор, король, конунг, цар, монархія, феодална роздробленість, дорадчі органи влади, парламент, Генеральні штати, кортеси, сейм, дума, станова монархія, звичаєве право, «правди», становий суд, «королівські шляхи», пошта
6		Європейське середньовічне місто	Буржуа, бюргери, магістрат, мер, бургомістр, ратуша, магдебурзьке право, патріціат, плебс, хартія, місто-комуна
7		Господарське та повсякденне життя в середньовічній Європі	Суспільний розподіл праці, ремесло, ремісничі майстерні, цехи, статут, майстер, підмайстер, шедевр, товар, ярмарок, мито, лихварство, банк, Ганзейський союз

Події, дати	Історичні постаті	Дидактичне забезпечення уроку
5	6	7
V — кінець XV — доба Середньовіччя		
ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО РОЗВИТКУ		
476 р. — загибель Римської імперії; 486 р. — виникнення Франкської держави; 498 р. — хрещення Хлодвіга; 732 р. — битва при Пуатьє; 800 р. — утворення імперії Карла Великого; 843 р. — розпад імперії Карла Великого 843 р. — Верденський договір	Хлодвіг, Карл Мартелл, Карл Великий	
800 р. — Карл Великий стає імператором; 1265 р. — скликання парламенту в Англії; 1302 р. — скликання Генеральних штатів у Франції; VI ст. — створення «Салічної правди»	Карл Великий, Іоанн Безземельний, Генріх III Філіпп IV Красивий, Боніфаций VIII	
X–XIII ст. — поява середньовічних міст в Європі		

1	2	3	4
8		Узагальнення	
9		Тематичне оцінювання	
Тема 2. РЕЛІГІЙНЕ ТА КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ			
10		Релігія та церква в середньовічній Європі	Церква, церковний розкол, патріарх, Папа Римський, кардинал, конклав, духовенство біле та чорне, єпископ, ченці, ченці-жебраки, католицькі ордени, духовно-рицарські ордени, інтердикт, ересі, катари, альбігойці, інквізиція, аутодафе
11		Хрестові походи	Хрестоносці, Свята земля, Гроб Господень
12		Культура середньовічної Європи, освіта і наука	Релігійний світогляд, схоластика, «сім вільних мистецтв», університет, ректор, декан, студент, професор, колегія, бакалавр, магістр, ваганти, трубадури, панacea, алхімія
13		Культура середньовічної Європи. Література. Мистецтво	Гуманізм, Відродження, романський стиль, готичний стиль, апсида, неф, портал, вітражі, книжкова мініатюра
14		Узагальнення	
15		Тематичне оцінювання	
Тема 3. ВІЗАНТІЯ.			
16		Візантійська імперія	Василевс, Кодекс Юстиніана, «грецький вогонь», стратиги, феми, іконоборці, турки-османи

5	6	7
СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЄВРОПИ		
756 р. — утворення Папської держави; 1054 р. — розкол християнської церкви на католицьку та православну; 1077 р. — шлях до Каносси Генріха IV; 1309–1377 рр. — Авіньйонський полон пап	Іннокентій III, Іннокентій IV, Торквемада	
1096–1270 рр. — хрестові походи; 1096–1099 рр. — перший хрестовий похід; 1147–1149 рр. — другий хрестовий похід; 1189–1192 рр. — третій хрестовий похід	Урбан II, Фрідріх I Барбаросса, Річард I Левове Серце, Філіпп II Август	
XII ст. — поява перших університетів; 1445 р. — Й. Гутенберг винайшов друкарство	Алкуїн, П'єр Абеляр, Йоган Гутенберг, Марко Поло, Фома Аквінський, Роджер Бекон	
	Бертран де Борн, Франсуа Вінйон, Данте Аліг'єрі, Чосер	
АРАБСЬКИЙ СВІТ. ЄВРОПА		
330 р. — Візантія став столицею Римської імперії; 395 р. — утворення Східної Римської імперії; 532 р. — повстання «Ніки»; 717 р. — напад арабів на Константинополь; 726–843 рр. — боротьба з іконоборцями; 1204 р. — пограбування Візантії хрестоносцями; 1261 р. — відродження Візантії; 1453 р. — захоплення турками Константинополя	Юстиніан, Феодора, Василь I Болгаробоець, Осман, Аль-Біруні, Ібн-Сіна, Фірдоусі	

1	2	3	4
17		Арабський халіфат	Араби, бедуїни, караван, Аллах, іслам, Коран, пророк, мусульманин, намаз, сарацин, шариат, хадж, халіф, емір, мечеть, мінарет, алгебра, медресе
18		Скандинавія	Нормани, вікінги, варяги, конунг, Датське, Норвезьке, Шведське королівства, руна, сага
19		Англія: від завоювання до парламенту	Англосакси, шериф, «Книга страшного суду», «Велика хартія вольностей», парламент, суд присяжних, «щитові гроші», палата лордів, палата громад, білль, громадянська війна
20		Франція: на шляху до єдності	Генеральні штати, станова монархія, дофін, королівський домен, централізована держава, Столітня війна
21		Столітня війна	Орлеанська діва, дофін, Жакерія, повстання Уота Тайлера
22		Німеччина	Священна Римська імперія, династія Штауфенів, Саксонська династія, курфюрст, династія Габсбургів, Австрія «Золота булла», Швейцарський союз
23		Країни басейну Середземномор'я	Міста-держави, комуни, заколот «чомпі», Папська область, Неаполітанське королівство, дож, Іспанське королівство, Реконкіста, кортеси
24		Узагальнення	
25		Тематичне оцінювання	

5	6	7
570–632 рр. — життя Магомета; 622 р. — початок мусульманського літо- числення; 630 р. — об'єднання арабів; 732 р. — битва при Пуатьє	Магомет, Омар, Лев Математик, Прокопій Кесарійський	
871–900 рр. — правління Альфреда Великого; 1000 р. — висадження норманів на бе- рези Америки; 1066 р. — битва при Гастінгсі	Ерік Рудий, Лайф Щасливий, Альфред Великий, Едуард Сповідник, Гарольд Синьозубий, Вільгельм Завойовник	
829 р. — утворення Англії; 886–1042 рр. — панування датчан; 1066 р. — норманське завоювання; 1215 р. — «Велика хартія вольностей»; 1265 р. — скликання парламенту; 1455–1485 рр. — війна Червоної та Білої трояндр	Генріх II Плантагенет, Томас Беккет, Іоанн Безземельний, Річард I Левове Серце	
1302 р. — скликання Генеральних штатів у Франції	Філіпп II Август, Людовік XI	
1337–1453 рр. — Столітня війна; 1340 р. — битва при Слейсі; 1356 — битва при Пуатьє; 1358 р. — Жакерія; 1429 р. — звільнення Орлеана; 1431 р. — спалення Жанни Д'Арк	Жанна Д'Арк, Карл V	
919 р. — утворення Німецького ко- ролівства; 962 р. — утворення Священної Римської імперії; 1077 р. — похід до Каносси; 1220–1268 рр. — панування династії Штауфенів; 1242 р. — битва на Чудському озері; 1356 р. — «Золота булла»; 1410 р. — Грюнвальдська битва; 1445 р. — винахід друкарства	Генріх I, Оттон II, Григорій VIII, Генріх IV, Фрідріх I Барбаросса, Фрідріх II, Іннокентій III, Олександр Невський, Йоганн Гутенберг	
1479 р. — утворення об'єднаного королівства Іспанії; 1492 р. — завершення Реконкісти в Іспанії	Лоренцо Медічі, Джироламо Савонарола, Фердінанд, Ізабелла	

1	2	3	4
Тема 4. СЛОВ'ЯНИ			
26		Центральна та Східна Європа	Великоморавська держава, політична роздробленість, гусити, чашники, таборити, угри, сейм, шляхта, магнати, унія
27		Північно-Східна Русь	Новгородська республіка, монголо-татарська навала, Золота Орда, хан, ярлик
28		Утворення та зміцнення Московської держави	Централізована держава, боярська дума, берестяні грамоти, сказання, літописи, кормління, намісник
29		Туреччина	Турки-сельджуки, Османська імперія, шейх, дєрвіш, яничари, візир, муфтії
Тема 5. ІНДІЯ.			
30		Імперія Гуптів. Делійський султанат	Імперія Гуптів, Делійський султанат, Великий Могол, варни, касти, раджа
31		Китайська імперія в III–XII ст.	Династія Тан
32		Культура Індії та Китаю	Буддизм, індуїзм, брахмани, конфуціанство, даосизм, пагода, фарфор
33		Узагальнення до тем 4 та 5	
34		Тематичне оцінювання до тем 4 та 5	
35		Повторювально-узагальнюючий урок	

5	6	7
ТА ЇХ СУСІДИ		
1000 р. — проголошення Угорської держави; 1222 р. — «Золота булла» угорського короля; 1320 р. — відродження королівської влади в Польщі; 1385 — Кревська унія; 1415 — спалення Яна Гуса; 1419 — 1434 рр. — гуситський рух; 1526 р. — Чехія та частина Угорщини увійшли до складу Австрії	Ян Гус, Ян Жижка, Болеслав I Хоробрий, Казимир III, Міндовг, Ягайло	
1147 р. — перша згадка про Москву; 1169 р. — розгром Києва Андрієм Боголюбським; 1240 р. — Невська битва; 1242 р. — битва на Чудському озері	Юрій Довгорукий, Олександр Невський	
1380 р. — Куликовська битва; 1480 р. — кінець ординського панування	Іван Калита, Дмитро Донської, Іван III, Афанасій Нікітін, Феофан Грек, Андрій Рубльов	
1243 р. — розпад Сельджукського султанату; XIII ст. — утворення Османської держави; 1389 р. — Косівська битва	Осман, Мілош Обілич, Баязед I, Мехмед II	
КИТАЙ		
1206–1526 рр. — Делійський султанат; 1526 р. — заснування імперії Великих Моголів	Бабур	
618–907 рр. — правління династії Тан; 1368 р. — вигнання монголів		
	Кабір, Тадж-Махал, Лі Бо, Ду Фу, пагоди, храм Неба, пейзажі, фарфор	

ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ ДО КУРСУ

Час	Події
1	2
IV–V ст.	
395 р.	розподіл Римської імперії на Західну і Східну
451 р.	Каталаунська битва
455 р.	захоплення Рима вандалами
Середина V ст.	початок завоювання германськими племенами Британських островів
476 р.	падіння Західної Римської імперії
486 р.	захоплення Хлодвігом Галлії, заснування Франкського королівства. Династія Меровінгів
500 р.	хрещення Хлодвіга
IV–VII ст.	Велике переселення народів
VI–VII ст.	
527 р.	початок правління Юстиніана I у Візантії
532 р.	повстання «Ніки» у Візантії
570–632 рр.	життя Мухаммеда. Поява ісламу
618–907 рр.	правління династії Тан у Китаї
622 р.	початок мусульманського літочислення
630 р.	утворення Арабського халіфату
681–1018 рр.	перше Болгарське царство
Середина VII ст.	утворення Хозарського каганату
VIII ст.	
711 р.	захоплення арабами Іспанії
715–741 рр.	Франкське королівство. Правління Карла Мартелла
718 р.	початок Реконкісти в Іспанії
732 р.	перемога франків над арабами в битві при Пуатьє
741–768 рр.	правління Піпіна Короткого
756 р.	утворення Папської держави
793 р.	вікінги висадилися на острові Британія
768–814 рр.	правління Карла Великого
800 р.	утворення Франкської імперії. Коронація Карла Великого
IX ст.	
843 р.	Верденський договір. Імперія Карла Великого розпалася на Францію, Німеччину та Італію

1	2
862 р.	«закликання» варягів до Новгороду
865 р.	за часів царя Бориса I Болгарія приймає християнство
886–1042 рр.	панування датчан в Англії
871–900 рр.	правління Алфреда Великого
X ст.	
919 р.	утворення Німецького королівства
936–973 рр.	правління Оттона I
962 р.	утворення «Священної Римської імперії»
966 р.	прийняття поляками християнства
X ст.	розпад Арабського халіфату
1000 р.	вікінги на чолі з Лайфом Щасливим досягли Америки
1000 р.	коронація угорського князя Стефана
XI ст.	
922–1025 рр.	правління Болеслава Хороброго
1025 р.	утворення Польської держави
1054 р.	розкол християнства на православну й католицьку церкви
1066 р.	битва при Гастингсі. Завоювання Англії норманами
1066–1087 рр.	правління Вільгельма I Завойовника
1077 р.	«шлях до Каносси» Генріха IV
1086 р.	«Книга Страшного суду» — земельний перепис в Англії
1095 р.	виступ папи Урбана II у Клермоні із закликом до хрестового походу
1096–1099 рр.	Перший хрестовий похід
1099 р.	захоплення хрестоносцями Єрусалима
XII ст.	
1147 р.	перша згадка про Москву
1186 р.	створення Другого Болгарського царства
1152–1190 рр.	правління імператора Фрідріха I Барбаросси
1154–1189 рр.	правління в Англії Генріха II Плантагенета
1157–1199 рр.	правління короля Річарда Левове Серце
1167–1216 рр.	правління в Англії Іоанна Безземельного
1180–1223 рр.	правління у Франції Філіппа II Августа
1192 р.	виникнення в Японії першого сьогунату
XIII ст.	
1203 р.	утворення Монгольської держави
1204 р.	захоплення хрестоносцями Константинополя
1212–1250 рр.	правління імператора Фрідріха II
1209–1229 рр.	Альбігойські війни. Боротьба з єретиками у Франції
1212 р.	перемога іспанців над арабами

1	2
1215 р.	запровадження «Великої хартії вольностей»
1219–1263 рр.	князювання Міндовга у Литві
1242 р.	заснування Золотої Орди
1237–1242 рр.	походи монгольського війська на Русь і Центральну Європу
1240 р.	Новгородська земля. Невська битва
1242 р.	Льодове побоїще
1252 р.	хрещення і коронування литовського князя Міндовга
1261 р.	відновлення Візантійської імперії
1265 р.	скликання парламенту в Англії
1271 р.	подорож Марко Поло до Китаю
1291 р.	кінець хрестових походів
XIV ст.	
XIV ст.	утворення держави Османа
1302 р.	скликання Генеральних штатів у Франції
1309–1377 рр.	Авіньйонський полон пап
1316–1341 рр.	князювання Гедиміна в Литві
1337–1453 рр.	Столітня війна
1345–1377 рр.	князювання в Литві Ольгерда
1346 р.	битва при Кресі
1356 р.	битва при Пуатьє
1356 р.	«Золота булла» імперського сейму Священної Римської імперії
1358 р.	повстання Жакерії у Парижі
1368 р.	виникнення імперії Мін
1378 р.	Заколот «чомпі»
1380 р.	Куликовська битва
1381 р.	повстання Уота Тайлера в Англії
1389 р.	битва на Косовому полі
1386–1434 рр.	правління в Польському королівстві Ягайла Ольгердовича
1392–1430 рр.	князювання в Литві Вітовта
1385 р.	Кревська унія між Польщею та Великим князівством Литовським
XV ст.	
1410 р.	розгром об'єднаним військом поляків, литовців, українців та білорусів Тевтонського ордену під Грюнвальдом
1413 р.	Городельська унія між Великим князівством Литовським і Польським королівством
1415 р.	битва при Азенкурі
1415 р.	спалення Яна Гуса
1419–1434 рр.	гуситський рух
1429 р.	звільнення від облоги Орлеана

1	2
1431 р.	спалення Жанни д'Арк на вогнищі
1439 р.	Флорентійська унія
1443 р.	відокремлення Кримського ханства від Золотої Орди
1445 р.	винайдення друкарства
1453 р.	захоплення Константинополя турками-османами
1455–1485 рр.	Англія. Війна Червоної та Білої троянд
1456 р.	встановлення васальної залежності Молдавського князівства від Османської імперії
1477 р.	загибель бургундського герцога Карла Сміливого
1462–1505 рр.	правління московського князя Івана III
1479 р.	утворення об'єднаного Іспанського королівства
1480 р.	кінець панування монголо-татар
1492 р.	завершення Реконкісти
1492 р.	відкриття Америки Колумбом
1499 р.	проголошення незалежності Швейцарії

Тема 1

НАРОДЖЕННЯ СЕРЕДНЬОВІЧНОГО СВІТУ, ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО РОЗВИТКУ

УРОК 1

ТЕМА. ВСТУПНИЙ УРОК

Творчі та пошукові завдання та запитання

1. Яке визначення відповідає поняттю Середньовіччя?
 - а) Період в історії Європи V–XV ст., коли відбувався процес утворення сучасних держав, утворювалися міста, розвивалися ремесло й торгівля, поширювалося християнство, розвивалася університетська освіта.
 - б) Період в історії людства III–XI ст., що характеризується нашествям монголів.
 - б) Історичний період, протягом якого панували лицарі.
 - г) Історична епоха, що поклала початок військовим конфліктам за панування в Європі.
2. Заповніть пропуски у схемі, додавши хронологічні рамки періодів середньовіччя.
 - Середньовіччя (__ – __).
 - Раннє середньовіччя (__ – __).
 - Розвинене середньовіччя (__ – __).
 - Пізнє середньовіччя (__ – __).
3. Дайте назву групі перерахованих джерел.
 - Знаряддя праці.
 - Монети, герби.
 - Фрески, ікони.
 - Зерна пшениці.
 - Зброя, обладунки.
 - Ювелірні вироби.
 - Статуї, барельєфи.
 - Цвинтарі.
4. Приведіть у відповідність терміни та визначення.

1	2
1) Середньовіччя	а) наука про народи, яка вивчає їхнє походження, розселення, побут і культуру

1	2
2) Хроніка	б) запис історичних подій у хронологічній послідовності
3) Епос	в) період в історії людства, який розпочався з падінням Західної Римської імперії та завершився завоюванням Візантії турками. Середні віки характеризуються поширенням феодальних відносин, посиленням позицій християнської церкви, значним збільшенням кількості міст, розвитком торгівлі, ремесел, освіти
4) Етнологія	г) стародавні історико-героїчні поеми — саги, билини. Джерелом їхнього сюжету є народні перекази, що ідеалізували образи своїх героїв

Тестові завдання

- Який період історії називається середньовіччям?
 - III–IX ст.;
 - V–XV ст.;
 - VI–XVI ст.
- Яку подію умовно вважають початком історії середніх віків?
 - Перенесення столиці Римської імперії до Константинополя;
 - поділ Римської імперії на Західну та Східну;
 - падіння Західної Римської імперії.
- В якому значенні вживали слово «середньовічний» італійські поети та філософи?
 - Доісторичний;
 - неосвічений;
 - жорстокий.
- Укажіть, до якого виду історичних джерел належать наведені поняття.

Види історичних джерел	Поняття
1) Речові	а) балада про Робін Гуда
2) письмові	б) озброєння лицаря
3) усні	в) середньовічна ікона
4) твори мистецтва	г) заповіт лицаря

- Відновіть хронологічну послідовність.
 - Новий час;
 - первісність;
 - середні віки;
 - давній світ.

6. Назвіть науку, що вивчає народну культуру.
 - а) Археологія;
 - б) етимологія;
 - в) етнологія.

Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний параграф підручника.
2. Намалювати або виготовити макет середньовічного історичного джерела.
3. Підготувати повідомлення про Карла Мартелла та Карла Великого.

УРОК 2

ТЕМА. НАРОДЖЕННЯ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЄВРОПИ

Формування картографічних знань та вмінь

1. Використовуючи карту історичного атласа «Велике переселення народів. Загибель Західної Римської імперії», назвіть:
 - 1) шляхи переселення німецьких племен;
 - 2) напрями руху гунів, місце битви, в якій вони зазнали поразки від союзного війська, очолюваного Аецієм;
2. Використовуючи карту історичного атласа «Європа у II пол. VI ст.» та схему «Королівство варварів на території Західної Європи», виконайте завдання.
 - 1) Назвіть райони розселення німецьких племен, які утворили королівства в Західній Європі.
 - 2) Знайдіть на карті такі держави.
 - Італія.
 - Королівство остготів.
 - Королівство лангобардів.
 - Галлія.
 - Королівство франків.
 - Королівство бургундів.
 - Карфаген.
 - Королівство вандалів.
 - Іспанія.
 - Королівство вестготів.
 - Королівство свевів.
3. Використовуючи карту історичного атласа «Франкське королівство. Імперія Карла Великого», дайте відповіді на запитання.
 - 1) Як називається та де розташовано місто, поблизу якого Карл Мартелл розбив арабів?

- 2) Де утворилася Папська область після розгрому лангобардів Піпіном Коротким?
- 3) Покажіть території, завойовані Карлом Великим.
- 4) Покажіть територію перебування саксів.
- 5) Покажіть столицю імперії Карла Великого.
- 6) Покажіть територію королівства лангобардів.

Формування хронологічних знань та вмінь

Співвіднесіть дати та події.

1) Кінець Західної Римської імперії	а) 410 р.
2) Захоплення Рима вестготами	б) 451 р.
3) Поразка гунів у битві при Каталаунських полях	в) 455 р.
4) Пограбування Рима вандалами	г) 476 р.

Творчі та пошукові завдання і запитання

1. Співвіднесіть ім'я історичного діяча та відомості про нього.

1) Аттіла	а) Після розгрому в 486 р. армії римського правителя Галлії оголосив себе королем Франкського королівства
2) Одоакр	б) у 451 р. у битві на Каталаунських полях командував союзною армією, яка завдала поразки гунам
3) Хлодвіг	в) у 476 р. повалив римського імператора Августина. Західна Римська імперія припинила своє існування
4) Теодоріх	г) після його смерті в 452 р. імперія гунів розпалася
5) Аларіх	д) у 455 р. під його керівництвом вандали грабували Рим протягом двох тижнів
6) Аецій	е) у 410 р. під його керівництвом вестготи захопили Рим
7) Гейзенріх	ж) у 493 р. заснував Остготське королівство

2. Визначте приналежність визначень поняттям.

Порядковий номер визначення напишіть у квадратику під поняттям.

майордом	граф	маркграф	король	герцог	марка
☐	☐	☐	☐	☐	☐

- 1) Військовий вождь німецьких племен, згодом глава держави;
- 2) представник короля, в будь-якому регіоні королівства мав право збирати податки, командував місцевим військом, виконував судові функції;
- 3) керівник королівським двором за часів династії Меровінгів;
- 4) керівник кількох графств;
- 5) прикордонний округ;
- 6) керівник марки.

3. Розташуйте події в хронологічній послідовності:
- війна Карла Великого з саксами;
 - останній король династії Меровінгів Хельдерік III відправлений до монастиря;
 - Карл разом із братом Карломаном посів престол Франкського королівства;
 - розгром арабів у битві при Пуатьє;
 - у соборі Св. Петра у Римі папа Лев III увінчав голову Карла Великого імператорською короною.
4. Заповніть порожні елементи таблиці, використовуючи запропоновані дати:
787 р., 751 р., 768 р., 814 р., 789 р., 843 р., 800 р.

№	Подія	Дата
1)	Коронація Піпіна Короткого відбулася у...	
2)	Карл Великий правив протягом...	
3)	Карл Великий був проголошений імператором у...	
4)	Капітулярій про створення шкіл при монастирях був виданий у...	
5)	Карл Великий помер від лихоманки у...	
6)	Імперія Карла Великого розпалася у...	

5. Приведіть у відповідність імена історичних діячів та події, пов'язані з ними.

Особа, країна	Подія
1	2
1) Піпін Короткий	а) На території Серединного королівства утворилася __
2) Німеччина	б) У 800 р. був коронований імператорською короною
3) Карл Великий	в) У 732 р. у Пуатьє розгромив арабів
4) Піпін Короткий	г) На завойованих землях в Італії він проголосив Папську область
5) Лотар, Людовик, Карл	д) Утворилася на території Західно-Франкського королівства __
6) Лотар	е) На території Східно-Франкського королівства утворилася __
7) Франція	ж) У 843 р. імперія Карла Великого розпалася. Сини Людовика Благочестивого __ підписали Верденський договір про розділ імперії

1	2
8) Карл Мартелл	з) Після розпаду Франкської імперії утворилися три королівства, але імператорський титул залишився за одним з онуків Карла Великого
9) Італія	й) Син Карла Мартелла, засновник династії Каролінгів у 751 р.

6. Про кого йдеться?

- 1) З 715 р. одноосібно правив Франкським королівством. За часів його правління велику небезпеку з боку Піренейського півострова являли араби. Для надійного захисту необхідно було створити добре озброєне військо. На думку правителя, розбити арабів можна було, використовуючи важку кінноту. Для її організації він провів земельну реформу. За службу воїнам він надавав земельні володіння з селянами. Праця селян давала необхідні засоби для забезпечення воїна усім необхідним, у тому числі й для придбання коня та зброї. Організувавши військо з важкої кінноти, він розбив арабів у 732 р. при Пуатьє. Європа була врятована від арабського завоювання. (*Карл Мартелл*)
- 2) Жив у період з 714–768 рр. Будучи майордомом, у 751 р. позбавив влади останнього короля з династії Меровінгів. Цього ж року був проголошений королем франків. Поклав початок новій династії — Каролінгів. На прохання Папи Римського завдав поразки лангобардам. На знак подяки посланник папи провів обряд помазання на престол. Це засвідчило, що влада освячена та набуває божественного характеру. В результаті військових походів 755–756 рр. у лангобардів була відвойована Равеннська область та передана Папі Римському. На цій території була створена Папська область — церковна держава. (*Піпін Короткий*)
- 3) Він жив у період з 778–840 рр. Після смерті батька-імператора у 814 р. став на чолі Франкської імперії. Спроби зберегти єдність імперії успіху не мали. У 817 р. та 829 р. розподілив управління державою між своїми синами. (*Людвиг Благочестивий*)
- 4) У 774 р. розбив лангобардів і став називатися королем франків і лангобардів. Створив Академію, до складу якої увійшли відомі вчені того часу: Алкуїн, Павло Діакон, Теодульф, Карл Ейнхард. (*Карл Великий*)
- 5) По смерті батька у 840 р. владу успадковував старший син. Проти нього розпочали боротьбу два молодші брати. Війська старшого брата були розбиті об'єднаним військом молодших братів у 841 р. при Фонтенуа. У 842 р. переможці уклали Страсбурзьку угоду про продовження боротьби зі старшим братом. Ця боротьба завершилася в 843 р. розподілом імперії на три частини. (*Лотар, Людвиг Німецький, Карл Лисий*)

7. Прочитайте уривки з історичних джерел і дайте відповіді на запитання до них.

Текст 1. Гуни за описом Амміана Марцелліна

«Їхня дикість перевершує все мислиме; за допомогою заліза вони роблять глибокі порізи на щоках новонароджених, щоб у зародку знищити волосяну рослинність, тому навіть у похилому віці вони залишаються безбородими... У них міцна статура, сильні руки й ноги, широкі потилиці; а шириною своїх плечей вони вселяють жах. Вони нагадують двоногих тварин або грубо зроблені у формі тулубів фігури, що викарбовуються на парапетах мостів... Гуни не варять і не готують собі їжу, він харчуються лише коріннями диких рослин і сирим м'ясом тварин, яке вони іноді зігрівають, тримаючи його, сидячи на коні, проміж стегон. Вони не потребують даху над головою, й у них немає будинків, рівно як і гробниць...

Тіло вони прикривають полотном або шкурами польових мишей: вони не знають різниці між домашнім і вихідним одягом і, одного разу одягаючись у свій тьмянний одяг, не знімають його, доки воно не зітліє... Вони здаються прикутими до своїх коней..., бо їдять та п'ють, не сходячи з них на землю, навіть сплять і висипаються, схилившись до худих ший своїх скакунів».

Запитання

Які якості гунів дозволили їм стати стійкими воїнами, здатними переносити труднощі військових походів і завдавати поразки своїм ворогам?

Текст 2. Святий Августин про захоплення Рима вестготами в 410 р.

«Всі біди, яких зазнав Рим — спустошення, биття, пограбування, підпали та знущання — звичайне явище для війни. Але що було незвичайним, так це те, що дикість варварства в дивний спосіб обернулася такою м'якістю, що у найбільших базиліках, призначених для порятунку народу, ніхто не був побитий і нікого не чіпали, ніхто звідти не був відведений у рабство лютими ворогами, а багатьох, співчуючи, вороги самі супроводжували туди, щоб зберегти їм свободу. І все це робилося в ім'я Христа, завдяки тому, що настав християнський час».

Запитання

- 1) Які риси вдачі вестготів-завойовників описує Святий Августин?
- 2) Які обставини спонукали вестготів до вияву милосердя?

Текст 3. «Франки». Опис Аполлінарія Сидонія. V ст.

З голови на обличчя спадає їхнє руде волосся, голена потилиця сяє на сонці. У них світлі очі сіро-блакитного відтінку, і всі вони чисто поголені. Замість бороди носять рідкі вуса, за якими старанно доглядають...

Чоловіки носять тісний одяг. Розважаються ж вони тим, що кидають дволезові сокири та списи на великі відстані. Кинувши списа, вони стрибками намагаються його випередити, щоб, таким чином, першими досягти ворога. Любов до війни у них закладається з дитинства.

Запитання

- 1) Опишіть зовнішність франків.
- 2) Опишіть зброю франкських воїнів.
- 3) Що можна сказати про характер франків на основі тексту?

Тестові завдання

1. Які групи племен населяли середньовічну Європу?
 - а) Гуни;
 - б) візантійці;
 - в) германці;
 - г) кельти;
 - д) слов'яни.
2. Які племена зникли з карти середньовічної Європи до X ст.?
 - а) Франки;
 - б) алемани;
 - в) сакси;
 - г) готи;
 - д) лангобарди;
 - е) гали;
 - ж) свеви;
 - з) вандали.
3. Які причини зумовили зникнення багатьох племен, що населяли Європу в середні віки?
 - а) Завоювання їх іншими племенами;
 - б) вони зникли в результаті голоду та епідемій;
 - в) у результаті частих переселень у пошуках кращих умов для життя;
 - г) поглинання слабких племен більш сильними у процесі тривалого спільного проживання;
 - д) численні війни призвели до загибелі багатьох племен.
4. Яким чином виникла французька нація?
 - а) Тривале спільне проживання та взаємовплив кельтів, франків, бургундів, норманів, вестготів, алеманів, римлян;
 - б) у результаті розвитку племені франків;
 - в) франки знищили всі племена, які існували на території сучасної Франції.
5. У формуванні яких націй взяли участь кельти?
 - а) Німецької;
 - б) данської;
 - в) іспанської;
 - г) французької;
 - д) угорської;
 - е) турецької.

Домашнє завдання

1. Прочитати відповідний параграф підручника.
2. Заповнити таблицю «Зміна в королівстві франків VI–VIII ст.».

Об'єкт порівняння	Держава Хлодвіга	Імперія Карла Великого
Організація управління		
Організація війська		
Закони		

3. Підготувати повідомлення про технічні винаходи епохи Середньовіччя.

УРОК 3**ТЕМА. ЛЮДИНА В СЕРЕДНЬОВІЧЧІ****Творчі та пошукові завдання та запитання**

1. Проаналізуйте таблицю та схеми і дайте відповіді на запитання.

Зростання населення Європи в 1000–1500 рр. (млн чол.)

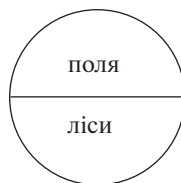
Країни	Роки						
	1000	1100	1200	1300	1350	1400	1500
Франція	9	11	13	17	15	14	15,5
Англія	1,6	1,8	2,3	3	2,4	3	3,6
Німеччина	5,4	6,4	7,3	9,1	8,5	9,6	10,8
Італія	7	7,5	8	10	8	10	11
Іспанія і Португалія	9	8	7	6	5	6	8,5

Запитання до таблиці

- 1) Як змінювалася чисельність населення Європи?
- 2) Чи був час, коли чисельність населення різко скорочувалася?
- 3) Спробуйте визначити причини такого різкого зменшення числа людей, що населяли Європу.

«Становище лісового покриву в Західній Європі»

до X століття

до XV століття

Запитання до схеми

- 1) Як змінилося становище лісового покриву Європи?
- 2) З чим це було пов'язано?

Схема «Трипілля»

Ярові	
Озимі	
Пар	

Ділянка землі
в перший рік

Пар	
Ярові	
Озимі	

Ділянка землі
у другий рік

Озимі	
Пар	
Ярові	

Ділянка землі
у третій рік

Запитання до схеми

- 1) У чому полягає система трипілля?
- 2) У чому була перевага трипільної обробки землі?
2. Співвіднесіть поняття та визначення.

1) Хомут	а) плавильна піч
2) Домна	б) виготовлення залізних виробів
3) Ковальська справа	в) збруя для тяглових тварин
4) Гончарна піч	г) прилад для отримання енергії води
5) Ткацький верстат	д) прилад для випалювання значної кількості гончарних виробів
6) Верхньобійне водяне колесо	е) прилад для збільшення продуктивності ткачів

3. Яке з визначень відповідає поняттю «внутрішня колонізація»?
 - а) Освоєння нових земель всередині країни для організації господарської діяльності, спрямованої перш за все на збільшення виробництва продуктів харчування;
 - б) збройне захоплення земель у сусідніх держав з метою збільшення території своєї країни.

Відповідь: а.

4. Прочитайте уривки з історичних джерел, виконайте завдання і дайте відповіді на запитання.

Текст 1. «Водяне колесо». З монастирських записів XIII ст.

Один з рукавів нашої річки бурхливо спрямовується у млин. Вода приводить у рух колеса, а вони — жорна й решето. Жорна молотять зерно, а решето відділяє муку від висівок.

Річка попеременно піднімає та опускає важкі молоти й зберігає сукновалам багато сил. Скільки б коней надривалося, скільки б людей стомлювало свої руки на роботах, які виконує за них милостива річка! Покинувши сукновальню, вона спрямовується на дубильну майстерню і допомагає виготовити матеріал для взуття.

Якщо треба випікати, просівати, обертати, дрібнити, зрошувати, піднімати молоти, річка пропонує свою допомогу і ніколи у ній не відмовляє.

Запитання

- 1) Які ремесла набули розвитку в середньовічній Європі?
- 2) Де і для чого використовувалася енергія води?

Текст 2. Ліс у житті людини

Величезну роль у житті середньовічної людини відіграв ліс. Люди брали від лісу все, що їм було потрібне, і не щадили його. У період з XI–XIII ст. в Європі відбувався широкомасштабний процес вирубки лісів. До цієї справи активно включилися представники всіх станів феодального суспільства. Землевласники очищали від лісу землю для ріллі, луків. Багатьом ремісникам було необхідне деревне вугілля, на виробництво якого вимагало багато лісу. Розвиток кораблебудування також вимагав величезної кількості лісу. В результаті активної виробничої діяльності людини майже зникли ліси в Данії, Іспанії та Італії. В Західній Європі площа лісів у середні віки скоротилася в 3–4 рази. Цінні породи дерев, таких, як бук, дуб, стали рідкістю. Було завдано збитків й фауні. Все рідше стали зустрічатися кабани, тури, лосі, зубри, ведмеді. Проте зросла кількість зайців й кроликів. Почали висихати річки, зменшилася кількість риби. Незахищені лісами землі втрачали родючий шар, утворилися яри. Англійські королі почали вживати заходів щодо збереження лісів, оголошуючи їх заповідниками.

Запитання

- 1) Яким було ставлення людини до лісу в середні віки?
- 2) Чим би ви пояснили різке збільшення вирубки лісів в XI–XII ст.?
- 3) Представники яких станів і для яких потреб вирубували ліси?
- 4) З якою метою використовувалося деревне вугілля?
- 5) До яких наслідків призвело знищення лісів в Європі?

Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний параграф підручника.
2. Підготувати повідомлення про рицарський стан у середньовічній Європі.

УРОК 4

ТЕМА. СЕРЕДНЬОВІЧНЕ ЄВРОПЕЙСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

Творчі та пошукові завдання і запитання

1. Оберіть правильні твердження, які характеризують феодалізм.
- 1) Земля — головне багатство.
- 2) Верховним власником землі був король.
- 3) За військову службу король наділяв землею своїх дружинників.

- 4) Земля, виділена за службу, називалася феодем.
- 5) За часів феодалізму панує натуральне господарство.
- 6) Власник феода наділяв землею лицарів, які поступали до нього на військову службу.
- 7) Оформилася система васалітету — панування та підпорядкування.
- 8) Селяни є головними власниками землі.
- 9) Основний дохід феодал отримує від продажу виробів ремісників.
- 10) Васал був зобов'язаний воювати проти свого сеньйора.

Відповідь: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

2. Укажіть терміни, до яких наведені правильні визначення.

Варіант 1

- а) Феоде — земельний наділ за військову службу;
- б) феодал — власник ремісничих майстерень;
- в) васал — підпорядковується своєму сеньйору;
- г) сеньйор — господар свого васала;
- д) оммаж — зрошувальна система;
- е) домен — власні земельні володіння короля;
- ж) феодалізм — загін лицарів.

Варіант 2

- а) Феоде — меч рицаря;
- б) феодал — власник феодеа;
- в) васал — пан свого сеньйора;
- г) сеньйор — зброєносець лицаря;
- д) оммаж — присягла на вірність сеньйору;
- е) домен — будинок короля;
- ж) феодалізм — суспільний устрій.

Відповідь: варіант 1: а, в, г, е; варіант 2: б, д, ж.

3. Робота з поняттями.

Співвіднесіть поняття та визначення.

1) Стани	а) старший; людина, що володіє винятковим правом власності на землю
2) Серв	б) ті, хто моляться
3) Васал	в) посадовець у графстві
4) Сеньйор	г) ті, що воюють
5) Духівництво	д) особисто залежний селянин
6) Рицарство	е) людина, що уклала з сеньйором договір і зобов'язана йому військовою службою
7) Граф	ж) суспільні групи людей, що наділені певними правами та обов'язками на підставі законів держави, що передавалися спадково

Відповідь: 1 ж; 2 д; 3 е; 4 а; 5 б; 6 г; 7 в.

4. Прочитайте уривки з історичних джерел і дайте відповіді на запитання.

Текст 1. Уривок з поеми Алдальберона Ланського

Жодна вільна людина не змогла б прожити без сервів: ні виконати будь-якої роботи, ні зробити будь-якої покупки. Ми бачимо, що королі й прелати (вище духовенство) самі — серви своїх сервів. Серв годує господаря, який переконує, що це він годує серва. І не бачить серв кінця своїм сльозам і жалям. Так дім Божий, єдиний, шановний, розділений на три частини — одні моляться, другі воюють, треті працюють. Три частини, що є сусідами, не страждають від свого розподілу: послуги, що надаються однією з них, служать умовою для праці двох інших; у свою чергу, кожна частина бере на себе турботу про ціле.

Запитання

- 1) Як ви розумієте, хто такі серви?
- 2) Чи правильне твердження, що «господар годує серва»?
- 3) На які частини ділить суспільство Алдальберон Ланський?

Тестові завдання

1. Яке місце у житті європейського середньовічного суспільства посідав феодальний маєток?
 - а) Це головна економічна та суспільно-політична складова феодального суспільства;
 - б) це адміністративна одиниця феодальної держави;
 - в) житло феодала.
2. Якою була структура феодального маєтку?
 - а) Маєток складався із земель самого феодала та земель його васалів;
 - б) маєток складався із земель, наданих феодалом селянам, і земель, на яких велося його господарство;
 - в) маєток складався із земель, на яких велося господарство феодала.
3. Якими були обов'язки васала щодо сеньйора?
 - а) Нести військову службу 40 днів протягом року;
 - б) одружитися на дочці сеньйора;
 - в) охороняти замок сеньйора;
 - г) надавати сеньйору матеріальну або іншого роду допомогу;
 - д) обов'язково брати участь у полюванні, влаштованому сеньйором;
 - ж) приймати у себе сеньйора.
4. Чому всі феодали перебували в залежності від короля?
 - а) Верховним володарем землі у державі був король;
 - б) король надавав феодалу володіння за несення військової служби, а феодал користувався землею доти, доки ніс службу.

5. В якому випадку феодал міг передати землю у спадок своєму старшому сину?
 - а) Якщо син феодала виявив хоробрість у війні;
 - б) якщо син феодала мав підтримку з боку церкви;
 - в) тільки в разі, якщо він зобов'язувався нести військову службу на користь короля, як і його батько.
6. Які заходи вживав сеньйор щодо васала, який припинив виконання обов'язків щодо нього?
 - а) Він піддавався публічному побиттю;
 - б) сплачував штраф;
 - в) позбавлявся феода;
 - г) його виганяли за межі країни.
7. Позначте ті положення, які характеризують феодал.
 - а) Тільки представники дворянського стану могли володіти феодалом;
 - б) феодалом могли володіти селяни, які уславилися під час служіння королю;
 - в) щоб стати власником феодала, необхідно було нести військову й цивільну службу;
 - г) отримавши феодал, дворянин вважався повноправним господарем своєї землі з правом її продажу;
 - д) особи, які отримували феодал, потрапляли у васальну залежність від того, хто їм надав.
8. Які функції виконувала селянська община?
 - а) Організовувала оборону земель феодала;
 - б) надавала право користуватися угіддями;
 - в) на загальних сільських зборах обирала собі господаря;
 - г) контролювала сівозмину;
 - д) контролювала дотримання традицій у веденні сільського господарства.
9. Чому васальна залежність не поширювалася на духовництво?
 - а) Представники духовництва не могли підкорятися світській владі, оскільки вони служили Богу;
 - б) земельні володіння церкви розширялися не за службу королю, герцогу або графу, а в результаті дарування світською знаттю, за молитви з відпущення гріхів;
 - в) духовництво жило за рахунок підношень, а в земельних угіддях воно не мало потреби.
10. Який ритуал необхідно було виконати, для того, щоб вступити у володіння феодалом?
 - а) Встановити на межах своєї землі свій герб;
 - б) оформити юридичний документ на право власності;
 - в) дати клятву відданості своєму панові.

Відповіді: 1 в; 2 б; 3 а, в, г, ж; 4 б; 5 в; 6 в; 7 а, в, д; 8 г, д; 9 а, б; 10 в.

Домашнє завдання

1. Прочитати відповідний параграф підручника.
2. Намалювати або зробити макет середньовічного замку, позначивши основні споруди.
3. Заповніть таблицю «Суспільство середньовічної Європи».

Заняття		Житло		Одяг	

УРОК 5**ТЕМА. ДЕРЖАВА В СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ЄВРОПІ****Формування картографічних знань та вмінь**

За допомогою карти історичного атласа «Англія та Франція в XII — на початку XIV ст.» дайте відповіді на запитання:

- 1) Як виглядала політична карта Франції у XII ст.?
- 2) Кому належала переважна більшість території?
- 3) Як називався домен французького короля?
- 4) Про що свідчила наявність володінь англійської корони на території Франції?

Формування хронологічних знань та вмінь

1. Співвіднесіть дати та події.

1) 1302 р.	а) скликання англійського парламенту
2) 1265 р.	б) скликання Генеральних штатів у Франції

Відповідь: 1 б; 2 а.

Творчі та пошукові завдання і запитання

Співвіднесіть терміни та поняття.

1	2
1) Держава	а) форма державного правління, за якої влада належить одній людині і передається у спадок
2) Монархія	б) надання великим землевласникам владних повноважень над певною територією
3) Імунітет	в) порядок, що склався в середні віки, за якого король для вирішення найважливіших питань скликав представників станів

1	2
4) Феодальна роздробленість	г) це особлива форма політичної влади, що існувала в соціально неоднорідному суспільстві
5) Станово-представницька монархія	д) період в історії середньовічної Європи, якому був притаманний поділ держав на великі та дрібні феодальні володіння

Відповідь: 1 д; 2 а; 3 б; 4 д; 5 в.

2. Співвіднесіть ознаки та поняття.

А) Феодалізм	1) земля — основне багатство;
Б) Натуральне господарство	2) усе необхідне для життя виробляється у господарстві;
В) Феодальна роздробленість	3) основні групи населення — феодали та залежні селяни;
	4) слабкість королівської влади;
	5) феодальні сходи;
	6) переважає натуральне господарство;
	7) король — перший серед рівних;
	8) розподіл єдиної держави на ряд самостійних володінь;
	9) феодальна залежність селян

Відповідь: А) 1, 3, 5; Б) 2, 6, 9; В) 4, 7, 8.

3. Прочитайте наведені уривки з історичних джерел і дайте відповіді на запитання.

Текст 1. Зі «Скарги про розподіл імперії»

Франкська нація була блискучою в очах всього світу. Іноземні королівства — греки, варвари і сенат Лаціуму надсилали до неї посольства. Плем'я Ромула, сам Рим — мати королівства — були підпорядковані цій нації: там її голова, за міццю якого стояв Христос, отримав свою діадему як апостолічний дар... Але тепер, занепавши, ця велика держава втратила одразу й свою пишноту, й титул імперії; державу, нещодавно ще єдину, розділено на три частини, й нікого вже не можна вважати імператором; замість володаря — дрібні правителі, замість держави — один лише шматочок. Загальне добро перестало існувати, кожний опікується своїми власними інтересами: думають про що завгодно, одного лише бога забули... Немає більше народного зібрання, немає законів, даремно надумало б посольство прибути туди, де немає двору. Що ж сталося з сусідніми народами? Усіх їх, здавна об'єднаних узами згоди, за нинішніх часів, коли союз розірваний, будуть шматувати сумні чвари.

Запитання

- 1) Як ставиться автор до факту розподілу імперії?
- 2) Які наслідки, на думку автора, матиме розпад імперії?

Текст 2. Феодальна роздробленість. Сучасний Текст

Одна з частин колишньої імперії Карла Великого — територія сучасної Франції — в X–XI ст. розпалася на володіння 40 великих сеньйорів і безліч дрібних. У цей час королі Франції мали владу тільки у власних землях — королівському домені, який був меншим, ніж володіння окремих великих феодалів. Проїзд територією володарів Нормандії, Бургундії, Анжу був небезпечним навіть для короля, не кажучи вже про торговців і селян, що їхали до Парижа.

Герцоги та графи вважали короля лише першим серед рівних і неодноразово воювали з ним. Король не міг збирати податки з населення країни, не мав права судити підданих, що не проживали в його домені, не міг видавати загальних для всієї країни законів. У Франції не було постійного війська, єдиної монети. Великі феодали були повними господарями у своїх володіннях.

Запитання

- 1) Яких змін зазнала влада королівська влада у X–XI ст.?
- 2) Чому сталися ці зміни?

Домашнє завдання

1. Прочитати відповідні розділи підручника.
2. Заповніть таблицю «Парламент в Англії та Генеральні штати у Франції».

Питання для порівняння	Парламент	Генеральні штати
Рік створення		
Структура		
Склад		
Повноваження		

УРОК 6

ТЕМА. ЄВРОПЕЙСЬКЕ СЕРЕДНЬОВІЧНЕ МІСТО

Формування картографічних знань та вмінь

За допомогою карти історичного атласа «Торгівля та ремесло країн Європи та Близького Сходу в X–XV ст.» виконати завдання.

- 1) Назвіть великі торгово-ремесничі міста Європи та Близького Сходу.
- 2) Назвіть міста-комуну у Західній Європі.
- 3) Назвіть міста, що отримали магдебурзьке право.
- 4) Назвіть міста, назви яких утворилися за допомогою таких слів:
 - форд, фурт — брід;
 - касл — замок;

- бридж — міст;
- хаузен — будинок;
- бург — фортеця;
- честер — табір;
- Сент, Сіна, Сан — святий.

Творчі та пошукові завдання та запитання

1. Позначте з числа наведених умови, які сприяли виникненню й розвитку середньовічних міст.
 - а) Розвиток торгівлі;
 - б) посилення впливу церкви на життя суспільства;
 - в) розвиток ремісничого виробництва;
 - г) збільшення продуктивності сільськогосподарського виробництва;
 - д) відхід ремісників з сіл, феодалних маєтків і розселення їх у місцях, зручних для торгівлі;
 - е) міграція з сільської місцевості визначила зростання кількості населення міст;
 - ж) переселення феодалів до міст сприяло розвитку будівництва будівель для житла, оборони й господарського призначення;
 - з) відділення ремесла від землеробства.

Відповідь: а, в, г, д, е, з.

2. Співвіднесіть терміни та поняття.

1) Магістрат	а) місто, що отримало право на самоврядування
2) Комуна	б) міський житель
3) Бюргер	в) міська рада

Відповідь: 1 в; 2 а; 3 б.

3. До наведених слів доберіть відповідні номери визначень, з числа наведених нижче.

Ремесло	Ремісник	Майстер	Підмайстер	Шедевр	Цех	Суспільний розподіл праці

- 1) Об'єднання ремісників однієї або декількох суміжних спеціальностей.
- 2) Дрібне ручне виробництво промислових товарів кустарним способом, простими знаряддями праці та майстерністю виробників.
- 3) Працівник, який оволодів спеціальністю, не був членом цеху, не мав права відкривати свою майстерню.
- 4) Майстер, який виготовляє різного роду вироби, використовуючи ручну працю й прості знаряддя праці.
- 5) Зразковий виріб, виготовлений підмайстром, щоб отримати звання «майстер».

- 6) Процес поглиблення професійної спеціалізації.
- 7) Власник майстерні.

Відповідь: 2, 4, 7, 3, 5, 1, 6.

4. З числа наведених професій оберіть ті, які вважаються ремісничими.

Сторож	Цирульник	Знахар	Чернець	Міняйло	Купець
Торговець	Будівельник	Зброяр	Гончар	Взуттьовик	Кравець
Ювелір	Плавильник	Лісоруб	Орач	Бондар	Торговець
Лихвар	Чинбар	Ножар	Кушнір	Кухар	Співак
Жонглер	Поет	Учень	Гравер	Коваль	Каменяр
Землекоп	Сукнар	Фарбувальник	Ткаля	Пастух	Пекар

Відповідь: будівельник, зброяр, гончар, взуттьовик, кравець, ювелір, плавильник, бондар, чинбар, ножар, кушнір, гравер, коваль, каменяр, сукнар, фарбувальник, ткаля, пекар.

5. З числа наведених позначте ті слова, до яких наведено правильні твердження.

- 1) Купець — знавець грошового обігу.
- 2) Ринок — сезонний розпродаж товарів.
- 3) Товари — речі, призначені для продажу.
- 4) Гільдії — союзи купців, які об'єдналися для захисту своїх інтересів.
- 5) Міняйло — знавець грошового обігу.
- 6) Лихварі — міняйли, що давали у борг гроші на умовах отримання відсотка з позиченої суми.
- 7) Ярмарок — центр міста, де торгували, розважалися, обговорювали справи, укладали торгові угоди.
- 8) Торгівля — продаж товарів.

Відповіді: 3, 4, 5, 6, 7, 8.

6. Прочитайте уривки з історичних джерел і дайте відповіді на запитання.

Текст 1. З розповіді про виникнення міста Брюгге (IX ст.)

Після цього для потреб мешканців замку почали сходитися до воріт його моста торговці або продавці більш цінних речей, потім крамарі, потім власники заїжджих дворів, щоб нагодувати та дати притулок тим, хто вів торгові справи у присутності государя, який часто бував там, почали зводити будинки та влаштовувати готелі, де розміщалися ті, хто не міг мешкати всередині замка. Увійшло у них у звичай говорити: «Йдемо до моста». Поселення тут настільки розрослося, що незабаром утворилося велике місто, яке й досі у просторіччі носить назву «міст», оскільки їхньою мовою «брюгге» означає «міст».

Запитання

- 1) Де виникло місто Брюгге?
- 2) Чому виникло це місто?

- 3) Про що свідчить той факт, що в місті будувалися заїжджі двори та готелі?
- 4) Чому міста утворювали поблизу стін замків і фортець, мостів чи монастирів? (*Необхідність захисту, «жваве місце», близькість до святого місця, потенційних покупців.*)

Текст 2. Із найдавнішого опису міста Лондона (XII ст.)

На сході височіє велика могутня королівська цитадель (Тауер), внутрішній двір і стіни якої споруджені на глибокому фундаменті, скріпленому розчином крові тварин. На заході знаходяться два добре укріплені замка, а стіни міста високі та товсті, з сімома подвійними воротами, а на півночі укріплені баштами через рівні проміжки. Так само з півдня Лондон був укріплений стінами та баштами, велика річка Темза повна риби. Також на заході над річкою підноситься королівський палац — незрівнянна будівля, з кріпосним валом та укріпленнями; вона розташована у двох милях від міста у багатолюдному передмісті. Домівки городян у передмістях усюди оточені великими та прекрасними садами. На півночі також розташовані поля, пасовиська та живописні луки, поміж яких течуть річки, які з приємним гуркотом рухають млинові колеса. Поблизу Лондона, в північному передмісті, є чудові джерела з цілющою, солодкою, прозорою водою, їх відвідують школярі та міська молодь, гуляючи літніми вечорами.

Громадяни Лондона, порівняно з жителями інших міст вирізняються одягом, розкішню столу...

Запитання

- 1) Як ви вважаєте, чи справді середньовічне місто мало такий привабливий вигляд?
- 2) Як, на вашу думку, жителі міста могли влаштовувати собі вечірні прогулянки вулицями або околицями міста?

Текст 3. Хартія міста Сент-Омера (XII ст.)

Я, Вільгельм, божою милістю граф Фландрії, не бажаючи заперечувати проти клопотання городян Сент-Омера..., даю їм на віки вічні та наказую, щоб залишалися незмінними нижчеописані права та звичай:

1. Щоб я забезпечив їм мир відносно будь-кого; щоб я підтримував їх і захищав як моїх людей, без будь-якого прихованого мотиву...

8. Усіх, хто живе й буде жити пізніше у стінах Сент-Омера, я роблю вільними від подушного оброку та від платежів...

10. Я наказую, щоб комуна їхня, яку вони створили під присягою, продовжувала існувати й надалі, та нікому не дозволю розпустити її, а також даю їм всілякі права і правосуддя за кращими зразками того, як влаштовано справу на моїй землі, тобто у Фландрії. Я хочу, щоб сент-омерці надалі були звільнені від усіх звичних податків...

17. Якщо будь-який чужоземець нападе на когось з городян Сент-Омера, образить або скривдить його, або ж примусово забере його майно й до того ж поб'є, а після цього викликаний для відповіді каштеляном особисто

або через його дружину, або через його ключника, не вважатиме за потрібне протягом трьох днів з'явитися і відшкодувати збитки, самі городяни спільно покарають його за образу свого побратима...

Текст 4. Із міського права, подарованого місту Гослару (XII ст.)

1. Якщо хто-небудь проживав у місті Госларі й за своє життя не був викри-тий у рабському становищі, то після смерті його ніхто не сміє називати рабом або зводити до рабського становища.
2. Коли ж будь-який чужак прийшов жити у назване місто і так залишався там протягом року і дня, причому жодного разу йому не зауважували щодо рабського становища, не викрили його у цьому і сам він про це не зізнався, то нехай він користується спільною з іншими громадянами свободою, і після смерті його ніхто нехай не наважиться оголосити його своїм рабом.

Запитання до текстів 3 та 4

- 1) Як називалися міста, що отримали право самоврядування?
- 2) Які пільги надавали сеньйори містам?
- 3) Чому сеньйори піклувалися про безпеку міст?
- 4) Поясніть значення середньовічної приказки: «Міське повітря робить людину вільною».

Текст 5. Із магдебурзького права

Тепер слухайте про бургомістрів, яких у місті обирають на один рік. Отож знайте, яку владу вони повинні мати: вони мають судити про всілякі міри, про неправильну вагу, про всякі продажі, про недопечений хліб, про-дане погане м'ясо і про усякі неправильні терези, і про різних торговців, чи не порушують вони будь-яких правил, встановлених у місті для торгівлі...

Запитання

- 1) Які повноваження мав бургомістр?
- 2) На який термін обиралися бургомістри?

Тестові завдання

1. Які причини призвели до занепаду міст за часів раннього Середньовіччя:
 - а) Занепад господарського життя;
 - б) постійні набіги варварів;
 - в) падіння Західної Римської імперії;
 - г) утворення королівств варварів;
 - д) розвиток феодалізму;
 - е) криза античної культури.
2. Які зміни в житті Європи XI ст. сприяли розвиткові міст?
 - а) Припинилися набіги норманів, мусульман, угорців;
 - б) швидко зросла кількість населення;
 - в) зростання кількості міжусобних воєн;
 - г) збільшилася площа орних земель;

- д) застосування трипільної системи обробки землі призвело до збільшення врожаїв;
 - е) сталося різке похолодання клімату;
 - ж) феодалі й селяни отримали можливість продавати надлишки;
 - з) з'явилися нові способи ведення воєн;
 - і) на селі з'явилися люди, головним заняттям яких було ремесло;
 - к) зросла кількість вітряних млинів.
3. Де переважно виникали нові міста?
- а) Навколо феодалських маєтків;
 - б) поблизу переправ;
 - в) у районах розвитку ринкової торгівлі;
 - г) на берегах морських гаваней;
 - д) на островах, оточених заболоченими землями;
 - е) поблизу великих монастирів і замків;
 - ж) у недосяжних для завойовників місцях;
 - з) на перетині торгових шляхів;
 - і) поблизу резиденцій королів;
 - к) на місці давніх римських міст?
4. Чому купці ставали багатшими за феодалську знать?
- а) Феодалська знать не мала права торгувати;
 - б) постійне зростання масштабів торгівлі купців забезпечувало зростання прибутків;
 - в) купці викупляли у знаті землі, які вони не здатні були утримувати.
5. Які труднощі могли спіткати купців під час подорожей?
- а) Погані дороги;
 - б) напади розбійників;
 - в) митні застави;
 - г) збори податків поблизу мостів і бродів;
 - д) корабельні аварії;
 - е) спека та вітер;
 - ж) мороз і снігопади.
6. Які два центри європейської торгівлі утворилися у XIII ст.?
- а) Бретанський;
 - б) Норманський;
 - в) Середземноморський;
 - г) Балтійський.
7. Де знаходився найбільший ярмарок у XII–XIII ст.?
- а) У Шампані;
 - б) Провансі;
 - в) Лондоні;
 - г) Венеції.

8. Яку роль відігравала торгівля у господарському житті Середньовіччя?
 - а) Формувався внутрішній ринок;
 - б) розвивалося товарне виробництво;
 - в) зародилися товарно-грошові відносини;
 - г) наступила криза натурального господарства;
 - д) загострилися соціальні суперечності;
 - е) припинилося зростання міст.
9. Скільки міст входило до складу найбільшого купецького об'єднання Північної Європи — Ганзейського союзу у 1350 р.?
 - а) 70;
 - б) 120;
 - в) 50.
10. Яке значення для розвитку торгівлі мав розвиток банківської справи?
 - а) Купці могли купувати товари в кредит;
 - б) гроші можна було вкласти в банки, щоб отримати відсотки;
 - в) банківська справа підживляла торгівлю.
11. Які торгові шляхи проходили між Європою та Азією?
 - а) Скандинавський торговий шлях;
 - б) Великий Шовковий шлях;
 - в) Торговий шлях пахошів;
 - г) Рейнський торговий шлях.

Відповіді: 1 а, б, г; 2 а, б, ж, і; 3 а, б, в, г, е, з, і, к; 4 в, г; 5 а, б, в, г; 6 в, г; 7 а; 8 а, б, в; 9 а; 10 б, в; 11 б, в.

Домашнє завдання

1. Прочитати відповідні розділи підручника.
2. Підготувати історичні реконструкції цехового виробництва та ярмарку: прочитати історичні документи, намалювати вивіски ремісничої майстерні, емблему цеху, підібрати матеріал про грошові розрахунки та ярмарки в Європі.

УРОК 7

ТЕМА. ГОСПОДАРСЬКЕ Й ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ В СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ЄВРОПІ

Формування картографічних знань та вмінь

За допомогою карти атласа «Торгівля та ремесло країн Європи та Близького Сходу у X—XV ст.» дайте відповіді на запитання.

1. Назвіть місця найбільших ярмарків.

2. Назвіть найбільші торговельні союзи та міста, які входили до їхнього складу.
3. Назвіть основні напрямки перевезення товарів.
4. Що везли на ярмарки до Європи? Що вивозили з Європи на схід?
5. Назвіть найбільші центри виробництва тканини, металевих виробів, суднобудування.

Творчі та пошукові завдання та запитання

1. Назвіть чинники, які зумовили зростання продуктивність сільського господарства:
 - а) поява нових сортів пшениці, вівса, ячменю, іржі;
 - б) винахід колісного лугу з ножом і відвалом;
 - в) розвиток металургії;
 - г) винахід зброї для коня;
 - д) з'явилися нові знаряддя праці — коса, двозубі вила, граблі, борона з металевими зубами;
 - е) подальший розвиток отримав городництво — почали вирощувати капусту, редьку, огірки, буряк, моркву, часник, салат;
 - ж) застосування мінеральних добрив значно підвищило врожайність;
 - з) більше уваги почали приділяти садівництву й виноградарству;
 - и) освоїли вирощування бобів, льону, конопель, хмелю;
 - л) велике значення набувало вівчарство як найпродуктивніша галузь тваринництва.

Відповідь: б, г, д, е, з, и, к.

2. Позначте ті слова, які свідчать про розвиток міського самоврядування.
 - а) Бургомістр;
 - б) старшина;
 - в) учень;
 - г) мер;
 - д) гільдія;
 - е) міська рада;
 - ж) цех, шедевр;
 - з) розподіл праці;
 - і) підмайстер.

Відповідь: а, г, е.

3. Оберіть правильну відповідь.
Середньовічні міста з'являлися:
 - а) на перетині торгових шляхів;
 - б) у морських гаванях і поблизу переправ;
 - в) поблизу великих монастирів і замків феодалів;
 - г) правильно все перераховане.

Відповідь: г.

4. Співвіднесіть терміни та поняття.

1) Ратуша	а) документ, який надавав або підтверджував ті або інші права
2) Бургомістр	б) будівля, де перебував орган місцевого самоврядування
3) Хартія	в) група найбільш багатих і впливових городян
4) Патриціат	г) глава місцевого самоврядування

Відповідь: 1 б; 2 г; 3 а; 4 в.

5. Прочитайте уривок з історичного джерела і дайте відповіді на запитання.

Із митної відомості ринку м. Нарбонни (XIII ст.)

Кольорове і біле французьке сукно... Червоне сукно, пофарбоване кошениллю. Фіжакське, кагорське й альпійське сукно. Лерідське сукно, коричневе й пурпурове. Нарбоннське сукно. Ряднина й полотно. Шампанські полотна. Реймські полотна. Біла й кольорова ломбардська та барселонська бумазея. Біла й фарбована барселонська бумазея. Кордовська шкіра і баранячі шкури, підбиті кордовською шкірою. Оленячі шкури. Червона кордовська шкіра. Вичинені баранячі шкури. Кролячі та білячі шкурки. Кроляче хутро. Шкури видри. Шкури козенят. Віск і голови цукру. Галун..., римський ммин, мигдаль; камедь, чорнильний горішок..., рис, вовна, льон, коноплі, мідь, латунь..., олово, залізні горшки, бургундський та інший дріт. Залізо, сталь, білило і тверде мило, рідке мило, смола, борошно, свинець, фіги, ізюм, каштани, мед, сірка, красильний жовтник, дьоготь, солонина, попруги, тятиви, вірьовки, горіхи, жир, сало і сир, масло, вино, жито, наконечники списів і металеві пластинки, стремена, шпори, вовняні ковдри, чашки, оброблений самшит, дзеркала, ложки, срібло, золото, панцири, папір, коцюби, лемеші й мотики, склянки, посуд.

Запитання

- 1) Які ремесла були розвинені у середньовічній Європі?
- 2) В яку пору року проводився такий ярмарок?

Домашнє завдання

1. Прочитати відповідні розділи підручника.
2. Описати шлях купця з Італії міста на ярмарок до Шампані.
3. Підготуватися до уроку узагальнення: скласти по 6 питань до кожної теми.

УРОК 8

ТЕМА. УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗА ТЕМОЮ «НАРОДЖЕННЯ СЕРЕДНЬОВІЧНОГО СВІТУ, ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО РОЗВИТКУ»

1. Про яку історичну особу йдеться?
- 1) Увірвавшись до Рима, він заборонив завдавати лиха тим, хто встиг сховатися у християнських церквах. Після руйнації Рима він збирався від-

вести вестготів до Африки, але раптова смерть стала на заваді його планам. (*Аларіх*)

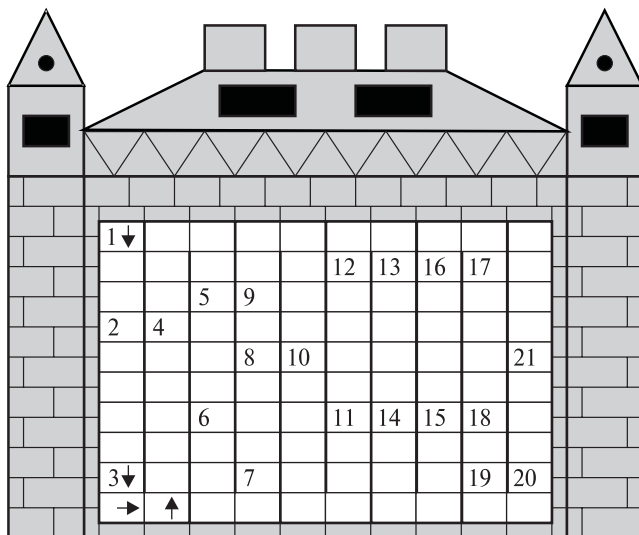
- 2) «Низькорослий, з широкими плечима, з великою головою та маленькими очима, з бородою, запорошеною сивиною, з приплюснутим носом, з огидним кольором шкіри, він виявляв усі ознаки свого походження». Таку характеристику «Бичу божому» дав історик Йордан. (*Аттіла*)
 - 3) Він помер у 511 р. в Парижі. Йому виповнилося сорок п'ять років, тридцять з яких він стояв на чолі свого народу — франків. Він був похований у церкві святих апостолів, яку сам же і побудував разом із дружиною Хродехильдою. Він та його дружина були згодом канонізовані католицькою церквою, зведені до рангу перших французьких святих під християнськими іменами святого Кловіса та святої Клотільди. (*Хлодвіг*)
 - 4) У 814 р. у палаці, побудованому в Аахені, він помер. Щодо цієї сумної дати чернець монастиря писав: «О жаж! Ми тужимо та перебуваємо у вічній жалобі... Франція, яка пройшла у своїй історії через найстрашніші катастрофи, ніколи не поринала у таку скорботу, як тоді, коли проводжала в останню путь найяснішого та найбільшого з королів...» (*Карл Великий*)
 - 5) 25 жовтня 732 року в битві при Пуатьє він розбив військо арабів, тим самим врятував Європу від арабського завоювання. Після цієї перемоги він отримав прізвисько «Молот». (*Карл Мартелл*)
2. Цей етап уроку проводився за методом «Історичне фехтування» — учні ставлять одне одному питання по черзі. Якщо один з учнів не відповів, учитель передає хід іншому.

3. Розв'язання кросвордів.

Кросворд 1

У цьому кросворді остання літера попереднього слова є першою літерою наступного слова.

- 1) Земельний наділ, який отримував воїн за службу у війську. (*Феод*)
- 2) Кількаповерхова кам'яна вежа у замку феодала. (*Донжон*)
- 3) Держава, на території якої зародилося магдебурзьке право. (*Німеччина*)
- 4) Середньовічна зброя. (*Арбалет*)
- 5) Гарантований прибуток, який давав священику феодал. (*Титул*)
- 6) Людина, яка дає гроші в борг під великі відсотки. (*Лихвар*)
- 7) Знатний воїн часів Середньовіччя. (*Рицар*)
- 8) Місто, яке у 455 році захопили вандалі. (*Рим*)
- 9) Управитель королівським двором у франків. (*Майордом*)
- 10) До якої династії належали перші королі франків? (*Меровінгіє*)
- 11) «Васал мого ... — не мій васал». А чий? (*Васала*)
- 12) Титул французького католицького священика. (*Абат*)
- 13) Змагання рицарів. (*Турнір*)

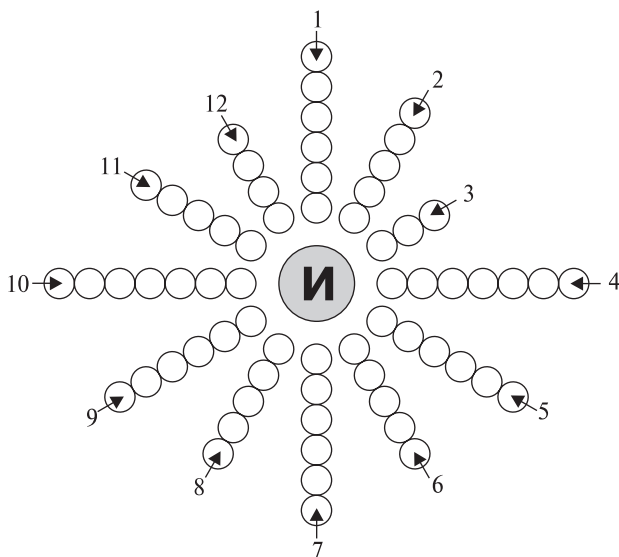

- 14) Німецький парламент. (*Рейхстаг*)
- 15) Титул вищого дворянства. (*Герцог*)
- 16) Дворянський титул, середній між герцогом і бароном. (*Граф*)
- 17) Власник земельного наділу. (*Феодал*)
- 18) Середньовічна зброя. (*Лук*)
- 19) Ім'я першого імператора франків. (*Карл*)
- 20) Ім'я онука К. Великого. (*Лотар*)
- 21) Останній імператор Західної Римської імперії... Августул. (*Ромул*)

Кросворд 2

У цьому кросворді всі слова закінчуються літерою И.

- 1) Представники привілейованого стану середньовічного суспільства. (*Дворяни*)
- 2) «Ті, що працюють». (*Селяни*)
- 3) Професійні союзи ремісників. (*Цехи*)
- 4) Західні готи. (*Вестготи*)
- 5) Германські племена, які у 455 році захопили Рим. (*Вандали*)
- 6) Міста, які отримували самоврядування — міста-___. (*Комуни*)
- 7) Повноправні городяни. (*Бюргери*)
- 8) Ті, хто обмінювали гроші. (*Міняли*)
- 9) «Північні люди». (*Нормани*)
- 10) Жителі міст. (*Городяни*)
- 11) Германські племена, які переселилися на територію сучасної Франції. (*Франки*)
- 12) Германські племена, які переселилися на територію сучасної Англії. (*Сакси*)

Домашнє завдання

Підготуватися до тематичного оцінювання.

УРОК 9**ТЕМА. ТЕМАТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЗА ТЕМОЮ
«НАРОДЖЕННЯ СЕРЕДНЬОВІЧНОГО СВІТУ,
ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО РОЗВИТКУ»****Варіант 1**

І рівень (1–3 бали)

Оберіть правильну відповідь.

1. Власник землі, що в перекладі з латини означає «старший».
 - а) Старійшина;
 - б) сеньйор;
 - в) васал.
2. У перекладі з німецької слово «лицар» означає:
 - а) слуга сеньйора;
 - б) благородний;
 - в) кінний воїн.
3. Назва «донжон» означає:
 - а) військове звання;
 - б) вид зброї;
 - в) головну башту замка.

4. У Німеччині всіх повноправних городян називали бюргерами, а у Франції __ :
- патриціями;
 - буржуа;
 - пополанами.
5. Приказка «Міське повітря робить людину вільною» означала, що в містах __ :
- існувало самоврядування;
 - повітря було чисте, дихалося легко;
 - селяни-кріпаки, проживши в місті один рік та один день, ставали вільними.
6. Подібно до ремісників, купці об'єднувалися в особливі союзи, які мали назву __ :
- гільдії;
 - братства;
 - партії.

Відповіді: 1 б; 2 в; 3 в; 4 б; 5 в; 6 а.

II рівень (4–6 балів)

1. Представники феодальних сходів зашифровані в анаграмах. Розшифруйте їх та розставте на сходах у тій послідовності, в якій вони підпорядковувалися один одному.

о	к	р	о	ь	л
---	---	---	---	---	---

р	и	ц	а	л	і
---	---	---	---	---	---

о	ц	г	е	г	р	и
---	---	---	---	---	---	---

р	и	н	б	о	а
---	---	---	---	---	---

ф	и	а	р	г
---	---	---	---	---

Відповідь: 1 — король; 2 — лицарі; 3 — герцоги; 4 — барони; 5 — графи.
1 — 3 — 5 — 4 — 2.

2. Співвіднесіть поняття та визначення.

1) Комуна	а) господар і старший працівник майстерні
2) Шедевр	б) міський житель
3) Бюргер	в) місто, що отримало право самоврядування
4) Майстер	г) зразковий виріб для складання іспиту на звання майстра

Відповідь: 1 в; 2 г; 3 б; 4 а.

III рівень (7–9 балів)

1. Розподіліть за відповідними розділами наведений нижче перелік понять і виразів, які вживали в середньовічній Європі. Деякі поняття можуть відповідати декільком розділам.

А) Селяни та сеньйори	1) домен;
Б) Сеньйори та васали	2) вірність;
В) Рицарство	3) феоде;
	4) особиста залежність;
	5) хоробрість;
	6) панщина;
	7) турнір;
	8) грошовий оброк;
	9) «Немає землі без сеньйора»;
	10) повинності;
	11) «Васал мого васала — не мій васал»;
	12) зброєносець

Відповідь: А — 3, 4, 6, 8, 10; Б — 1, 2, 3, 5, 9, 11, 12; В — 2, 3, 5, 7, 12.

2. Прочитайте уривок з поеми англійського поета XIV ст. Дж. Чосера та дайте відповіді на запитання [4, С. 54].

Купец с ним ехал, подбоченья фертот,
 Напаялив много пестрого добра.
 Носил он шляпу фландрского бобра
 И сапоги с наборным ремешком,
 Да бороду. Он толковал о том,
 Как получить, как сберечь доходы.
 Он требовал, чтоб охранялись воды
 В пути от Мидлбурга в Оруэлл.
 Он курс экю высчитывать умел
 И знатно на размене наживался,
 И богатыл, а то и разорялся,
 Но ото всех долги свои скрывал.
 Охотно деньги в рост купец давал,
 Но так искусно вел свои расчеты,
 Что пользовался ото всех почетом.

Запитання до тексту

Про які заняття купця розповів поет?

IV рівень (10–12 балів)

1. Дайте характеристику демографічній ситуації середньовічної Європи.
2. Проаналізуйте, у чому полягала несвобода феодалів.
3. Складіть невелику розповідь про життя ваших ровесників, представників різних верств, у середньовічному замку.

Варіант 2*І рівень (1–3 бали)*

Оберіть правильну відповідь.

- У період Середньовіччя феодальний замок був оточений декількома кріпосними стінами, тому що це __ :
а) демонструвало заможність господаря;
б) дозволяло утримати багатомісячну облогу;
в) цього вимагав указ короля.
- Обов'язок селянина — працювати на панському полі — називався __ :
а) панщина;
б) оброк;
в) повинність.
- В Європі до X–XI ст. затвердився принцип «Немає землі без сеньйора», тому що __ :
а) цього вимагав указ короля;
б) перейти владу феодалів селян примушувала церква;
в) повне право власності на землю належало феодалам.
- Об'єднання ремісників однієї спеціальності, що проживали в одному місті, називається:
а) цех;
б) гільдія;
в) товариство.
- Становище купців характеризує приказка __ :
а) «Васал мого васала — не мій васал»;
б) «Міське повітря робить людину вільною»;
в) «Що з возу впало, те пропало».
- Товарне господарство характеризує виробництво продукції для __ :
а) короля;
б) продажу на ринку;
в) власного споживання.

Відповідь: 1 б; 2 а; 3 в; 4 а; 5 в; 6 б.

II рівень (4–6 балів)

- Представники середньовічних станів зашифровані в анаграмах. Розшифруйте їх та розставте у тій послідовності, в якій вони підпорядковувалися один одному.

р	т	ю	п	ю	а	ь	ц
---	---	---	---	---	---	---	---

я	т	о	л	м	ь	с	я
---	---	---	---	---	---	---	---

о	ю	ь	в	т			
---	---	---	---	---	--	--	--

Відповідь: 2 — 3 — 1 (1 — працюють; 2 — моляться; 3 — воюють).

2. Співвіднесіть поняття та визначення.

1) Цех	а) товариство купців, створене для захисту їхніх торгових інтересів
2) Статут	б) будівля, де засідала міська рада
3) Ратуша	в) союз ремісників однієї спеціальності
4) Гільдія	г) запис норм, що визначали професійну діяльність майстрів-ремісників

Відповідь: 1 в; 2 г; 3 б; 4 а.

III рівень (7–9 балів)

1. Співвіднесіть наведені поняття та притаманні їм ознаки. Деякі поняття можуть відповідати декільком розділам.

А) Феодалізм	1) земля — основне багатство;
Б) Натуральне господарство	2) усе необхідне для життя вирощується в господарстві;
	3) основні групи населення — феодала та залежні селяни;
В) Феодальна роздробленість	4) слабкість королівської влади;
	5) феодальні сходи;
	6) майже нічого не продається та ніщо не купується;
	7) король — перший серед рівних;
	8) розпад єдиної держави на ряд самостійних володінь;
	9) феодальна залежність селян

Відповідь: А — 1, 3, 5; Б — 2, 6, 9; В — 4, 7, 8.

2. Прочитайте уривок з вірша Бертраана де Борна — «співака середньовічного рицарства» [3, С. 158] та уривок з «Пісні про Роланда» [20, С. 22] і дайте відповіді на питання.

Бертран де Борн

А рыцарю стареть бы не давали
Отважный риск и вкус к делам большим,
Пиры в его гостеприимном зале
И щедрость, чей порыв неудержим:
Пусть на турнир иль боевой отряд
Свое добро он тратит все подряд,
В пылу игры умеет все спустить
И знает, как красавицу прельстить...

«Пісня про Роланда» (XII ст.)

Великий гул слышали французы.
«Товарищ мой, — воскликнул Оливье, —
Сдается мне, что ныне с сарацином
Жестокий бой французам предстоит».
Роланд в ответ: «Ну что же, слава Богу!
За короля должны мы славно биться:

Обязан каждый витязь за сеньора
Терпеть лишения, раны, холод, зной,
Жалеть не должен кровь свою и тело!»

Запитання до тексту

Які лицарські чесноти ушавлювали поети Середньовіччя?

IV рівень (10–12 балів)

1. Дайте характеристику змінам господарського життя середньовічної Європи, які відбулися протягом XII–XIII ст.
2. Проаналізуйте несвободу городян. У чому вона виявлялася?
3. Складіть невелику розповідь про життя ваших ровесників, представників різних верств, у середньовічному місті.

III. Домашнє завдання

Підготувати повідомлення про чернечі ордени: бенедиктинців, францисканців, домініканців.

Тема 2

РЕЛІГІЙНЕ ТА КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЄВРОПИ

УРОК 10

ТЕМА. РЕЛІГІЯ ТА ЦЕРКВА В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

Формування картографічних знань та вмінь

За допомогою карти історичного атласа «Християнська церква в Європі у VI–XV ст.» виконайте завдання:

1. Чи можна сказати, дивлячись на карту, що кордони церковного розколу повторюють кордони розподілу Римської імперії на Східну та Західну?
2. Назвіть народи, які сповідали католицизм.
3. Назвіть народи, які прийняли православ'я.

Формування хронологічних знань та вмінь

1. Проведіть у відповідність дати і події.

1) 756 р.	а) розкол християнської церкви на католицьку та православну
2) 1054 р.	б) Авіньйонський полон пап
3) 1077 р.	в) утворення Папської держави
4) 1309–1377 рр.	г) шлях до Каноси Генріха IV

Відповідь: 1 — в; 2 — а; 3 — г; 4 — б.

2. Розташуйте наведені події в хронологічному порядку.

- а) Авіньйонський полон пап;
- б) розкол церков;
- в) утворення Папської держави.

Відповідь: в, б, а.

Творчі та пошукові завдання та запитання

1. Розташуйте назви церковних посад відповідно до їхньої ієрархії.

- а) Кардинал;
- б) ченці;
- в) Папа Римський;
- г) священик;
- д) єпископи;
- е) диякон.

Відповідь: в, а, д, г, е, б.

2. Співвіднесіть терміни та їхні визначення.

Варіант 1

1) Кардинал	а) страта через спалення на вогнищі
2) Інквізиція	б) найближчий помічник Папи Римського, який бере участь у його обранні
3) Аутодафе	в) церковний суд

Відповідь: 1 б; 2 в; 3 а.

Варіант 2

1) Конклав	а) заборона відправляти богослужіння на певній території
2) Єресь	б) зібрання кардиналів з метою обрання Папи Римського
3) Інтердикт	в) релігійне вчення, яке заперечує релігійні догми та організаційну структуру панівної церкви

Відповідь: 1 б; 2 в; 3 а.

3. Приведіть у відповідність поняття та їх визначення.

1) Священик	а) нижча церковно-адміністративна одиниця
2) Десятина	б) віруючі, що створюють релігійну общину при християнській церкві, поблизу якої живуть та яку відвідують
3) Прихід	в) церковний податок
4) Прихожани	г) священнослужитель, допущений до самостійного ведення богослужіння
5) Храм	д) особа, що має низький ступінь священного сану; помічник священика, що бере участь у церковній службі (співи, читання молитов)
6) Диякон	е) православний церковнослужитель, що допомагає священику під час богослужіння
7) Псаломщик	ж) православний церковнослужитель низького рангу; дзвонив у дзвони, запалював у храмі свічки й лампади, прислужував під час богослужіння
8) Паламар	з) культова споруда, призначена для богослужінь та обрядів

Відповідь: 1 г; 2 в; 3 а; 4 б; 5 з; 6 д; 7 е; 8 ж.

4. Прочитайте уривки з історичних джерел і дайте відповіді на запитання.

Текст 1. П'єр Абеляр «З історії моїх бідувань»

У абатстві, до якого я вступив, вели цілковито мирське життя й, до того ж, вельми негоже; сам абат, що стояв вище за інших за саном, був нижчим від них за способом свого життя й ще більше — за своєю поганою славою...

Є деякі священики, які не тільки через помилки обманюють прихожан, запевняючи їх, що за грошові приношення скасовуються або послаблю-

ються покарання, накладені у спокуту, думають вони не стільки про те, щоб догодити Богові, скільки про те, аби найбільше отримати грошей. І не тільки священики, а й начальники священиків, тобто єпископи, як нам відомо, такою мірою охоплені цим користолюбством, що коли при освяченні церков, освяченні вівтарів чи благословінні цвинтарів або будь-яких інших свят збирається простий люд, від якого вони сподіваються (отримати) багаті дарунки, то вони щедро пом'якшують покарання: дарують їм то четверту, то третю частину покарання зазвичай під приводом якоїсь милості, насправді ж — безмежної жадібності.

Запитання

- 1) У чому автор вбачає причини падіння авторитету церкви?
- 2) Як дії священиків, про яких йдеться, впливали на мораль суспільства?

Текст 2. «Із Диктату папи» (XI ст.)

Тільки римський єпископ по праву називається вселенським.

Тільки він сам може скидати єпископів і призначати їх...

Один він має право розпоряджатися знаками імператорської гідності.

Тільки папі всі князі цілують ноги...

Один він у світі іменується папою.

Він може скидати імператорів...

Ніхто не може скасувати його рішення, а він сам скасовує чий завгодно.

Ніхто йому не суддя...

Завдання

- 1) Які повноваження мав папа щодо світської влади?
- 2) Чому в цей час духовна влада була вищою за світську?

Текст 3. Із «Семи партид» (XIII ст.)

Єретики — це ті безумці, котрі намагаються перекрутити слова Господа нашого Ісуса Христа і надати їм іншого змісту..., протилежного тому, якого надали їм Отці, і в який вірять Свята Римська церква, і який вона велить берегти...

«Єресь»... означає поділ, і звідси походить слово «єретик», тобто християнин, який відійшов від католицької релігії. Існує дуже багато... категорій єретиків, але дві з них найголовніші. До першої належать ті, хто вірує, але його вірування розходяться зі справжньою вірою, яку Римська церква велить сповідувати й оберігати. До другої категорії належать ті, хто взагалі не вірує, і це дуже негідні люди, які вважають, що душа вмирає разом з тілом і що ні за добро, ні за зло, яке людина робить у цьому світі, вона не дістане ні нагороди, ні кари...

Єретики можуть бути звинувачені будь-якою людиною з народу перед місцевим єпископом. І якщо трапиться, що будуть опиратися, то їх треба судити... і передати їх потім світським суддям, і ті повинні покарати їх так: якщо проповідував єресь, був закоренілим єретиком, то його треба спалити на вогні так, щоб він помер. І на таке ж покарання заслуговують невірні,

котрі, як ми вказали вище, в попередньому законі, не вірять ні у винагороду, ні в кару в іншому світі...

Запитання до текстів 5 і 6

- 1) Кого католицька церква вважала єретиками?
- 2) На які категорії поділяла єретиків католицька церква?
- 3) Як ставилася католицька церква до єретиків?
- 4) Яке покарання очікувало єретиків?

Тестові завдання

1. Хто з римських імператорів у 313 р. дозволив християнам відкрито сповідувати свою віру?
 - а) Костянтин I;
 - б) Ромул Август;
 - в) Юлій Цезар.
2. На якому церковному соборі та коли римський єпископ був визнаний єдиним патріархом церкви на Заході?
 - а) Паризьким, у 455 р.;
 - б) Нікейським, у 325 р.;
 - в) Антіохійським, у 565 р.
3. Нікейський собор у 325 р. затвердив символ християнської віри. Що собою являв «символ віри»?
 - а) Короткий виклад основних положень християнства;
 - б) хресне знамення;
 - в) Святе Письмо.
4. Яку церкву почали називати католицькою?
 - а) Та, яка визнала владу Карла Великого;
 - б) та, яка почала війну проти мусульман;
 - в) та, яка слідувала символам віри та рішенням Вселенських соборів.
5. Підтримкою якої держави користувалися папи в боротьбі з лангобардами?
 - а) Візантії;
 - б) Франкського королівства;
 - в) Вестготського королівства.
6. Яким чином Папа Римський Стефан II віддячив Піпіну Короткому?
 - а) Франкський майордом отримав титул графа;
 - б) Піпін Короткий був визнаний королем франків і був помазаний на престол;
 - в) Стефан II вчинив обряд посвячення в лицарі Піпіна Короткого.
7. Єресь — це __ :
 - а) релігійні течії, що відхиляються від офіційної церковної доктрини в області догматизму і культу;

- б) спотворені релігійні навчання;
 - в) види тілесного покарання.
8. Які причини зумовили появу єресі?
- а) Священнослужителі ледарювали, а самі проповідували бідність та по-
кору;
 - б) прагнучи збагачення, церква займалася здирством та обманом;
 - в) подальший розвиток християнства.
9. Коли була створена інквізиція?
- а) 1215 р.;
 - б) 1210 р.;
 - в) 1220 р.
10. Хто був засновником інквізиції?
- а) Стефан I;
 - б) Григорій VII;
 - в) Іннокентій III;
11. З якою метою створена інквізиція?
- а) Для боротьби з відступниками від церкви;
 - б) знищення античної спадщини;
 - в) збереження приватної власності.
12. Яка єресь поширилася найбільше?
- а) Інквізитори;
 - б) катари;
 - в) вальденси.

Відповіді: 1 а; 2 а; 3 а; 4 в; 5 б; 6 б; 7 а; 8 а; 9 а; 10 в; 11 а; 12 б, в.

Домашнє завдання

- 1. Прочитати відповідний параграф підручника.
- 2. Скласти речення зі словами:
 - а) кардинали, конклав, реформа;
 - б) єресь, церква, індульгенції.

УРОК 11

ТЕМА. ХРЕСТОВІ ПОХОДИ

Формування картографічних знань та вмінь

- 1. За допомогою карти історичного атласа «Християнська церква в Європі VI—XV ст.» дайте відповіді на запитання:
Які релігії до XI ст. можна назвати світовими? Чому?
- 2. За допомогою карти атласа «Перший, другий та третій хрестові походи (1096—1192 рр.)», «Держави хрестоносців» і «Четвертій — восьмий хрестові

походи (1202–1291 рр.)», «Держави хрестоносців» дайте відповіді на запитання та виконайте завдання.

- 1) Назвіть місто, де папа Урбан II виступив із закликом до хрестового походу для звільнення Гробу Господнього.
- 2) Назвіть країни, з яких паломники вирушили у перший хрестовий похід.
- 3) Назвіть напрямки хрестових походів.
- 4) Покажіть маршрут, яким просувалося об'єднаного війська хрестоносців.
- 5) Назвіть місце, де був розгромлений похід бідноти.
- 6) Назвіть місця найважливіших битв.
- 7) Покажіть території, де були утворені держави хрестоносців. Назвіть ці держави.
- 8) Королі яких держав брали участь у хрестових походах у XIII ст.?
- 9) Назвіть фортецю, яка стала останнім оплотом хрестоносців на Близькому Сході.

Формування хронологічних знань та вмінь

1. Визначте хронологічні рамки подій.
 - 1) Скільки років тривали хрестові походи? (1270 р. — 1096 р. = 174 р.)
 - 2) Скільки років минуло між першим і четвертим хрестовими походами? (1204 р. — 1099 р. = 103 р.)
2. Заповніть пропуски в таблиці, указавши номер хрестового походу та дату, коли сталася подія, про яку йдеться.

№	Хрестовий похід	Дата	Факт
1	2	3	4
1			Не дочекавшись рицарського війська, ополчення Петра Пустинника було розбито турками
2			У результаті постійних розбратів між англійськими та французькими лицарями останні зі своїм королем Філіппом II покинули Палестину
3			На чолі лицарів став Боніфаций Монферранський. Протягом трьох років походу вони розорили м. Здар, захопили у 1204 р. Константинополь та створили Латинську імперію
4			Останній похід очолив французький король Людовик IX Святий. Він сподівався захопити Туніс і зробити його військовою базою для війни з Єгиптом. Почалася епідемія чуми, яка 25 серпня 1270 р. забрала життя короля
5			Рицарським військом керували граф Раймунд Тулузький, Готфрід Бульонський та Боемунд Тарентський. Після важких битв, поневірянь і випробувань лицарі 15 липня 1099 р. захопили Єрусалим

1	2	3	4
6			Після захоплення Єрусалима в 1187 р. султаном Єгипту Саладіном три ченці очолили хрестовий похід. Похід почався з трагедії — під час переправи через гірську річку в Малій Азії загинув німецький імператор Фрідріх Барбаросса
7			Хрестоносцями керували король Франції Людовик VII та німецький імператор Конрад III. На початку походу в 1147 р. німецькі лицарі зазнали поразки від іконійського султана. У 1148 р. турки завдали поразки французам. У 1149 р. хрестоносці повернулися до Європи з ганьбою

Відповідь: 1 — перший (1096–1099 рр.); 2 — третій (1187–1192 рр.); 3 — четвертий (1202–1204 рр.); 4 — восьмий (1270 р.); 5 — перший (1096–1099 рр.); 6 — третій (1187–1192 рр.); 7 — другий (1147–1148 рр.).

3. Співвіднесіть дати та події.

Варіант 1

1) 1095 р.	а) доба хрестових походів
2) 1096–1270 рр.	б) перший хрестовий похід
3) 1096–1099 рр.	в) церковний собор в Клермоні; заклик Папи Римського Урбана II до хрестового походу за звільнення Гробу Господнього з рук невірних

Відповідь: 1 — в; 2 — а; 3 — б.

Варіант 2

1) 1204 рр.	а) третій хрестовий похід
2) 1189–1192 рр.	б) другий хрестовий похід
3) 1147–1149 рр.	в) захоплення хрестоносцями Константинополя

Відповідь: 1 — в; 2 — а; 3 — б.

Творчі та пошукові завдання та запитання

- Складіть речення із запропонованими словами.
 - Глава, Папа Римський, католицька церква.
 - У Східному Середземномор'ї, хрестоносцями, держава, створено, Єрусалимське королівство.
 - Мусульман, називалися, воєнні експедиції, західноєвропейських, хрестовий похід, феодалів, проти.
- Поясніть, що поєднує ці слова.

Боби, рис, ріпа, яблука, абрикоси, капуста, мед, лимони, кавуни. (*Рис, абрикоси, лимони, кавуни потрапили до Європи після хрестових походів.*)

3. Сгрупуйте наведені поняття.

Тамплієри, францисканці, домініканці; госпітальєри, бенедиктинці.
(Госпітальєри і тамплієри — це духовно-рицарські ордени, францисканці, домініканці, бенедиктинці — чернечі ордени.)

4. Викресліть зайве у запропонованому переліку. Свій вибір поясніть.

1) Фрідріх I Барбаросса, Урбан II, Ричард I Левове Серце, Філіпп II Август. (Урбан II — Папа Римський, решта — королі.)

2) Фрідріх I Барбаросса, Іоанн Безземельний, Ричард I Левове Серце, Філіпп II Август. (Іоанн Безземельний не брав участі в хрестових походах.)

4. Співвіднесіть питання та відповіді.

Запитання	Відповідь
1) Чому між церковною та світською владою існували суперечності?	а) Життя деяких церковників не відповідало заповідям Христа. Вони брали участь у війнах, прагнули розкошів, одружувалися
2) Який спосіб життя вели священники?	б) Папи як світські сенйори почали наділяти землею Папської області своїх васалів. Це призвело до того, що проти них почали влаштовувати змови та вбивства. Влада пап перебувала у кризовому стані
3) Які обставини послабили владу пап?	в) Монарх позбавлявся права бути правителем у своїй державі, його піддані звільнялися від даної йому присяги
4) Яких заходів вжив папа Григорій VII для піднесення папської влади?	г) Іннокентій III
5) Хто з наймогутніших пап середньовіччя стверджував, що папа — намісник Ісуса Христа на землі, а тому його влада вища королівську?	д) За часів Карла Великого та Оттона I єпископів призначали королі, вони приносили таку ж клятву вірності, як і світські васали. Ритуал введення єпископа на посаду голови єпархії називався інвеститурою. За цю церемонію єпископи платили величезні суми грошей. Такий порядок викликав невдоволення пап
6) Які наслідки мало відлучення монарха від церкви?	е) Він домігся, що єпископів мала призначати церковна влада, пап обирали кардинали, запровадив безшлюбність священнослужителів

Відповідь: 1 д; 2 а; 3 б; 4 е; 5 г; 6 в.

5. Знайдіть правильні визначення понять.

1) Хрестовий похід — похід священників з метою повернути до християнства язичників Східної Європи.

2) Магістр — керівник духовно-рицарського ордену.

3) Духовно-рицарські ордени — організація лицарів для поховання загинлих.

- 4) Госпітальєри — група середньовічних лікарів, яка влаштовувала перші лікарні.
 - 5) Тевтони — духовно-рицарський орден, створений німецькими лицарями під час хрестових походів.
 - 6) Тамплієри — купці, що забезпечували хрестоносців різними товарами.
 - 7) Єресь — загарбницькі походи західно-європейських феодалів на Схід у 1096–1270 рр., що відбувалися під гаслом звільнення християнських святинь у Палестині з-під влади мусульман.
 - 8) Інквізиція — організація, створена у 1215 р. папою Інокентієм III для боротьби з єретиками.
 - 9) Орден францисканців — організація ченців для порятунку православних святинь.
 - 10) Орден домініканців — чернечий жебракуючий орден, створений Домініком Гусманом.
 - 11) Альбігойці — чернечий жебракуючий орден.
 - 12) Інвеститура — призначення єпископів монархом.
- Відповідь:* 2; 5; 8; 10; 12.
6. Встановіть, про кого з історичних діячів йдеться.
 - 1) Торжество римської курії вінчає правління цього папи (1198–1216). Фактично він перетворився на наймогутнішого монарха Європи. Його васалами визнають себе королі арагонський та португальський, цар болгарський, англійський король Іоанн Безземельний. Від нього у залежність потрапляють Швеція, Данія, Польща. За допомогою своїх помічників він керує Сицилійським королівством. Він нехтує королями Франції та Леона. Організовує хрестові походи у Лангедок і Візантію. Розпоряджається справами Священної Римської імперії, за його наказом престол імператора передають юному Фрідріху Штауфену (згодом за іронією долі Фрідріх II стане зятим ворогом папської курії). Нарешті, у 1200 р. він надягає тіару — корону, що стала символом вищої світської влади. (*Іннокентій III*)
 - 2) Він проводив активну боротьбу за відмову від світської інвеститури, за підпорядкування своїй владі всіх країн католицької Європи. В 1075 р. ним був виданий знаменитий «Диктат папи», в якому відстоювалося право римських первосвящеників на верховне панування у світі, говорив про їх неосудність та непогрішимість. Він заявляв, що папа з владою, наданою йому від бога, мають право призначати й позбавляти влади не тільки духовних осіб, але й імператорів, королів, князів і герцогів. «Не настільки золото цінніше за свинець, — казав він, — наскільки влада священницька вище за владу царську». Його політика призвела до загострення конфлікту між ним і численними світськими феодалами. Основним супротивником римського єпископа став німецький імператор Генріх IV, якому після тривалої боротьби вдалося повалити його. (*Григорій VII*)

7. Прочитайте уривки з історичних джерел і дайте відповіді на запитання.

Текст 1. Напад лицарів на Константинополь

«...Бастіон, що захищав Європу від турок, був зруйнований тими людьми, які повинні були б укріпити його. Ворота, які хрестоносці повинні були захищати, втратили свою міць, а потім взагалі пали через дурість, жадобу (тут слід особливо виділити Венецію та її хитрого дожа) та нездатності зрозуміти і сприйняти іншу культуру. В результаті у саме серце Європи поринув натовп невірних, носіїв чужої європейцям цивілізації. А зрада, вчинена хрестоносцями у 1204 р., принесла християнським народам Балкан лише страждання, переслідування й поневолення».

Запитання

- 1) Чому лицарі вчинили напад на Константинополь?
- 2) Якими були наслідки цих подій для народів Балкан і для Венеції?

Текст 2. З листа папи Іннокентія III

«Ви підняли зброю не проти невірних, а проти християн, забажали не повернення святої землі, а оволодіння Константинополем, віддаючи перевагу земним багатствам над небесними благами... А гірше за все те, що деякі з вас не пощадили ні релігії, ні віку, ні статі. Не вистачало вам імператорських скарбів і майна людей, знатних і простих, — ви зазіхнули на багатства церковні і, гірше за все, на предмети священні...»

Запитання

Який зі злочинів, скоєних хрестоносцями при взятті Константинополя, папа вважав найгіршим?

Тестові завдання

1. Коли, де і хто закликав до хрестових походів?
 - а) 1020 р., Париж, Іннокентій III;
 - б) 1095 р., Клермон, Урбан II;
 - в) 1096 р. Тулуза, Урбан I.
2. Хто очолив похід бідняків у 1096 р.?
 - а) Петро Пустинник;
 - б) Фрідріх Барбаросса;
 - в) Боніфацій Монферранський.
3. Коли хрестоносці захопили Єрусалим?
 - а) 15 липня 1099 р.;
 - б) 15 червня 1099 р.;
 - в) 14 липня 1099 р.
4. Які держави були утворені хрестоносцями на завойованих територіях?
 - а) Рицарська імперія;
 - б) Єрусалимське королівство;
 - в) Палестинське королівство.

5. Коли хрестоносці захопили і зруйнували Константинополь?
 - а) 1204 р.;
 - б) 1244 р.;
 - в) 1224 р.
6. Хто відвоював Єрусалим у 1187 р.?
 - а) Річард I Левове Серце;
 - б) Мехмед II;
 - в) Саладін.
7. Які духовно-рицарські ордени були створені в Палестині?
 - а) Госпітальєрів;
 - б) тевтонів;
 - в) тамплієрів;
 - г) цистеріанців.
8. Хто з французьких королів під час хрестового походу потрапив у полон?
 - а) Філіпп II;
 - б) Людовик IX Святий;
 - в) Філіпп IV Красивий.

Відповіді: 1 б; 2 а; 3 а; 4 б; 5 а; 6 в; 7 а, б, в; 8 б.

Домашнє завдання

1. Прочитати відповідний параграф підручника.
2. Відповісти у зошиті на запитання: «Чи можна вважати, що хрестові походи — це лише боротьба між християнами та мусульманами»? Свою відповідь обґрунтуйте.

УРОК 12

ТЕМА. КУЛЬТУРА СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЄВРОПИ. ОСВІТА ТА НАУКА

Творчі та пошукові завдання та запитання

1. Співвіднесіть поняття і визначення.

Варіант 1

1) Алхімія	а) мандрівний студент у середньовічній Європі
2) Ваганти	б) відкритий спір між студентами університету
3) Диспут	в) наука, що ставила на меті пошук філософського каменя

Відповідь: 1 в; 2 а; 3 б.

Варіант 2

1) Астрологія	а) напрям у середньовічній філософії, де будь-які положення обґрунтовувалися з точки зору богослов'я
2) Схоластика	б) вищий навчальний заклад у середньовічній Європі
3) Університети	в) наука, що вивчала вплив зірок на долю людини

Відповідь: 1 в; 2 а; 3 б.

2. Проведіть у відповідність визначення та поняття.

Визначення	Поняття
1) Перший науковий ступінь	а) університет
2) Наукове звання, яке присуджувалося по завершенні повного університетського курсу навчання	б) магістри
3) Співдружність викладачів та студентів	в) схоластика
4) Викладачі	г) бакалавр
5) Глава факультету	д) декан
6) Напрямок у середньовічній філософії, де будь-які положення обґрунтовувалися з точки зору богослов'я	е) доктор
7) Наукове звання, присуджуване після складання екзаменів із семи вільних мистецтв	ж) ректор
8) Глава університету	з) магістр вільних мистецтв

Відповідь: 1 г; 2 е; 3 а; 4 б; 5 д; 6 в; 7 з; 8 ж.

3. Складіть речення із запропонованими словами.

- 1) Студенти, об'єднання, навчалися, університет, ректор, факультет, декан.
- 2) Вивчали, диспути, богослов'я, юриспруденція, медицина, змагання, лекція.

4. Про кого йдеться?

- 1) Середньовічний вчений. Стверджував, що «істинне лише те, що доведено розумом». Був засуджений церковним собором як єретик. Спалив свою книгу. Пішов у монастир. (*П'єр Абеляр*).
- 2) Син італійського графа. Всупереч бажанню сім'ї став ченцем. Автор численних книг з богослов'я, в тому числі «Суми богослов'я». (*Фома Аквінський*)

5. Співвіднесіть імена видатних діячів середньовічної культури в галузі науки та освіти з їхніми справами.

1) Марко Поло	а) винахідник книгодрукування
2) Йоган Гутенберг	б) алхімік, астролог; метою науки, вважав він, є дослідження природи і служіння людям
3) Роджер Бекон	в) венеціанський купець і мандрівник, тривалий час жив у Китаї

Відповідь: 1 в; 2 а; 3 б.

6. Прочитайте текст і дайте відповіді на запитання до нього.

Текст 1. Алхімія

У IV ст. вперше зустрічається термін «алхімія», у перекладі з грецької — «наливаю». Алхімія мала зв'язок із мистецтвом плавлення та лиття металів. Головною задачею алхімії було перетворення неблагородних металів на благородні — золото, срібло та інші за допомогою двох таємничих речовин. Найважливіший з цих двох препаратів, який був здатен перетворювати на золото не тільки срібло, але й свинець, ртуть та ін., називався філософський камінь, великий еліксир. Ця речовина також мала властивості універсальних ліків: розчин його, так званий золотий напій, мав позбавляти усіх хвороб, омолоджувати старе тіло та подовжувати життя. Алхімікам належить відкриття або вдосконалення способів отримання цінних сполук та сумішей, таких, як мінеральні та рослинні фарби, скло, емалі, солі, кислоти, луги, сплави, лікарські препарати. Вони використовували такі прийоми лабораторних робіт, як перегонка, сублімація, фільтрування. Алхіміки винайшли печі для тривалого нагрівання, перегінні куби. Знання алхіміка трималися у суворій таємниці, його записи були зашифровані та рясніли символічними термінами. Досліди алхіміка вважалися чаклунством, а вчені, що ними займалися, вважалися слугами диявола.

Запитання

- 1) В якому столітті вперше згадується термін «алхімія»?
- 2) З якими ремеслами мала тісний зв'язок алхімія?
- 3) Яка головна задача стояла перед алхіміками?
- 4) Яких успіхів досягли алхіміки, проводячи свої дослідження?
- 5) Які прийоми лабораторних робіт були винайдені алхіміками?
- 6) Чому результати своїх досліджень алхіміки тримали в таємниці?
- 7) Яким було ставлення у середні віки до занять алхімією?
- 8) Чи сприяли розвитку наукових знань заняття алхіміків?

Домашнє завдання

1. Прочитати відповідний розділ підручника.
2. Письмово в зошиті відповісти на питання «Спільне та відмінне в університетській освіті у середні віки та сьогодні».
3. Підготувати повідомлення про Франсуа Він'йона, Данте Аліг'єрі, Бертрана де Борна.

УРОК 13

ТЕМА. КУЛЬТУРА СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЄВРОПИ. ЛІТЕРАТУРА ТА МИСТЕЦТВО

Тестові завдання

1. Прояв інтересу до античної культури за часів Карла Великого називався:
а) «Каролінгське відродження»;

- б) гуманізм;
 - в) Ренесанс.
2. Перші університети виникли у ___ :
- а) IX ст.;
 - б) XIII ст.;
 - в) XII ст.
3. Ваганти — це ___ :
- а) мандрівні студенти;
 - б) студенти, яких відраховували;
 - в) студенти, що залишилися на повторний курс навчання.
4. Здатність правильно, послідовно мислити називається ___ :
- а) філософія;
 - б) риторика;
 - в) логіка.
5. Які предмети вивчалися в університеті?
- а) Філософія та право;
 - б) геометрія та філософія;
 - в) право та алхімія.
6. Хто з середньовічних учених був прихильником експериментального пізнання світу?
- а) Йоганн Гутенберг;
 - б) Фома Аквінський;
 - в) Роджер Бекон.
7. Учених, які вважали, що джерелом будь-якого знання є розум, називали ___ :
- а) схоластами;
 - б) алхіміками;
 - в) альбігойцями.
8. Винахід книгодрукування належить ___ :
- а) Йоганну Гутенбергу;
 - б) Фомі Аквінському;
 - в) Роджеру Бекону.
9. Марко Поло був автором книги з ___ :
- а) математики;
 - б) географії;
 - в) алхімії.
10. Наука алхімія займалася пошуками ___ :
- а) розуму;
 - б) істини;
 - в) філософського каменя.

11. Наука, що вивчала вплив зірок на долю людини, називається __ :
 а) астрономія;
 б) астрологія;
 в) теологія.
12. Філософський камінь, на думку середньовічних учених, давав можливість __ :
 а) вказувати правильний шлях мандрівникам;
 б) впливати на морські відливи та приливи;
 в) перетворювати будь-яку речовину на золото.

Відповіді: 1 а; 2 в; 3 а; 4 в; 5 б; 6 в; 7 а; 8 а; 9 б; 10 в; 11 б; 12 в.

Творчі та пошукові завдання й запитання

1. Співвіднесіть імена авторів та їхні твори.

Варіант 1

1) Данте Аліг'єрі	а) фрески на сюжети Євангелія та життя Франциска Ассизського
2) Джотто	б) «Книга пісень»
3) Франческа Петрарка	в) «Божественна комедія»
4) Джованні Боккаччо	г) «Декамерон»

Відповідь: 1 в; 2 а; 3 б; 4 г.

Варіант 2

1) Брунеллескі	а) «Декамерон»
2) Донателло	б) Картини «Весна», «Народження Венери»
3) Сандро Боттічеллі	в) Статуя Давида
4) Джованні Бокаччо	г) Купол собору Санта-Марія та будівля капели Падді у Флоренції

Відповідь: 1 г; 2 в; 3 б; 4 а.

2. Співвіднесіть досягнення культури Відродження з мистецькими жанрами.

1) Література	а) Сонети Петрарки
2) Живопис	б) «Весна» Боттічеллі
3) Скульптура	в) статуя Давида
4) Архітектура	г) дзвіниця собору у Флоренції Джотто
	д) «Святий Георгій» Донателло
	е) книга
	и) мініатюри
	к) «Декамерон» Бокаччо

Відповідь: 1 — а, к, е; 2 — б, и; 3 — в, д; 4 — г.

3. Наведені ознаки архітектурних стилів розподіліть відповідно між романським та готичним стилями.
- 1) Хронологічні рамки — XI—XII ст.
 - 2) Хронологічні рамки — XII—XV ст.
 - 3) Легке, високе стрілчасте зведення.
 - 4) Подовжена будівля.
 - 5) Звід, віконні та дверні отвори, виконані у вигляді напівкруглої арки.
 - 6) Просторі, світлі зали для віруючих.
 - 7) Звід спирається на високі тонкі колони.
 - 8) Масивні стіни додають вигляду фортець споруді.
 - 9) Основу храму становить римська базиліка.
 - 10) Віконні та дверні отвори виконані у вигляді стрілчастих арок.
 - 11) Храм складається з трьох або п'яти нефів, центральний неф був значно вищим, ніж бокові.
 - 12) Подовжене приміщення перетиналося великим залом, що відокремлює вівтарну частину від основної частини залу для віруючих.
 - 13) Портали з пишними барельєфами та скульптурами.
 - 14) У плані мав вигляд хреста. Вгорі храм завершували башти.

Відповідь: романська архітектура: 1, 4, 5, 8, 9, 11, 12, 14, 15; готична архітектура: 2, 3, 6, 7, 10, 13.

4. Приведіть у відповідність поняття та визначення

Поняття	Визначення
1) Неф	а) перекриття споруд, мають геометричну форму опуклої криволінійної поверхні
2) Арка	б) головний храм міста або монастиря, де здійснює богослужіння вища духовна особа. Архітектура собору зазвичай відрізняється монументальністю форм, відтворює основні тенденції панівного архітектурного стилю
3) Собор	в) витягнуте приміщення, обмежене з однієї або з обох сторін рядом колон або стовпів
4) Зведення	г) криволінійне перекриття отвору в стіні або простору між двома опорами (стовпами, колонами, пилонами)
5) Апсида	д) малюнок, виконаний водяними фарбами по сирій штукатурці
6) Фреска	е) виступ будівлі, напівкруглий, гранований або прямокутний у плані, перекритий напівкуполом або зімкнутим напівзведенням. У християнських храмах апсида — вівтарний виступ, орієнтований зазвичай на схід
7) Рельєф	ж) верхня частина колон
8) Портал	з) заглиблена площа над головним порталом
9) Тімпан	и) опукле скульптурне зображення на колонах, стінах
10) Капітелі	к) архітектурно оформлений вхід до будівлі

Відповідь: 1 в; 2 г; 3 б; 4 а; 5 е; 6 д; 7 и; 8 к; 9 з; 10 ж.

5. Прочитайте уривки з історичних джерел і дайте відповіді на запитання.

Текст 1. Із роману «Про лиса»

Я Ізегріма обдузив,
І став він ворогом моїм.
В довіру втерся я йому,
Та скоро так дружка свого
До злої халепи призвів:
Монахом я його зробив
І до того його схилив,
Щоб зі зла у дзвони задзвонив.
Підступний задум дав плоди:
Піп з сотнею селян сюди
Прибіг, давай кричати, та ревти,
Та бити, — ледве встиг втекти...
«Як я втомивсь! — сказав Баран. —
Я далі йти вже не берусь.
Назад я краще повернусь».
Бернар сказав: «І я назад.
Так мандрувати я не рад!»
Ренар промовив: «Хоч така
Важка дорога і тяжка,
Той буде праведник святим,
Який повік не піде в Рим.
Хто у семи святих бував,
Той гіршим, аніж був, ставав.
Тому, як ви, додому повернусь,
За чесні я діла візьмусь,
Трудом правдивим буду жить
І біднякам добро робить.
Ходімо!.. Піде все на лад...»
І втрюх вони пішли назад.

Текст 2. З «Пісня про Роланда» (XII ст.)

День миновал, вечерний час подходит,
Но меч враги не вкладывают в ножны.
Отважны те, кто рати свел для боя.
Их ратный клич звучит, как прежде, грозно.
«Пресьоз!» — кричит эмир арабский гордо,
Карл: «Монжуа!» — в ответ бросает громко.
По голосу один узнал другого.
Сошлись они на середине поля.
Тот и другой пускают в дело копья,
Врагу удар наносят в щит узорный,
Его пронзают под наверхшьем толстым,
Распарывают на кольчугах полы,
Но невредимы остаются оба.
Полопались у них подпруги седел.

С коней бойцы свалились наземь боком,
Но на ноги вскочили тотчас ловко,
Свои мечи булатные исторгли,
Чтоб снова продолжать единоборство.
Одна лишь смерть конец ему положит.

Текст 3. Переказ роману про Тристана та Ізольду

«Славний король Тристан вірою та правдою служив своєму дядькові, королю Корнуеллу Марку. Тристан вчинив безліч подвигів і зумів спочатку перемогти давніх ворогів Корнуелла — ірландців, а потім помирити обидві ворогуючі багато років сторони. Король Марк повелів Тристану привезти йому ірландську принцесу, біляву Ізольду, про незрівнянну красу якої Тристан багато йому розповідав. Ірландці віддали Ізольду до Корнуелла, але Тристан та Ізольда випадково випили разом приворотного зілля й спалахнули одне до одного нечуваною пристрастю. Проте Ізольда повінчалася з королем Марком, після чого почалося життя, болісне для всіх трьох. Пристрасть боролася в душах Тристана та Ізольди з почуттям обов'язку — вірної дружини та вірного васала. Король Марк мучився підозрами, але теж любив Ізольду і глибоко поважав доблесного лицаря — свого племінника. Після безлічі бід і поневірянь, відчайдушного божевілля та кровопролиття Тристан та Ізольда загинули. Їх поховали поряд. «І з могили Тристана піднявся прекрасний терновий кущ і, перекинувшись через каплицю, вріс у могилу Ізольди... Тричі наказував король зрізати цей кущ, але щоразу наступного дня він був таким же прекрасним, як і раніше».

Запитання до текстів

- 1) Як ви вважаєте, до яких літературних жанрів належать ці твори?
- 2) Хто є героями цих літературних творів?
- 3) Які зміни сталися в середньовічній літературі?

Домашнє завдання

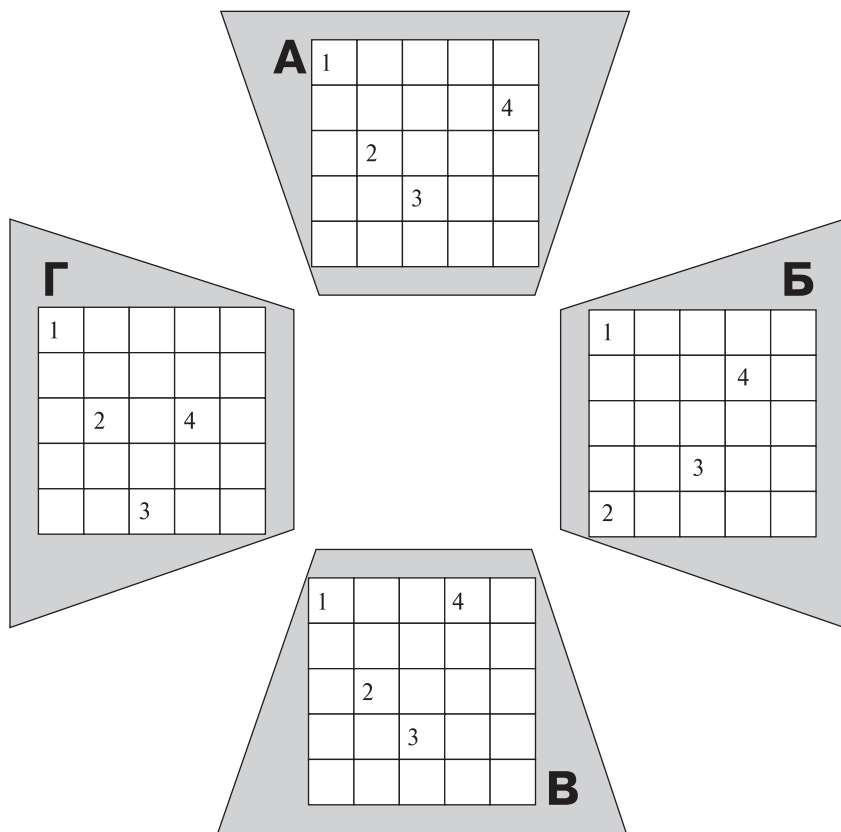
1. Прочитати відповідні розділи підручника.
2. Підготуватися до уроку узагальнення.

УРОК 14

ТЕМА. УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗА ТЕМОЮ «РЕЛІГІЙНЕ ТА КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЄВРОПИ»

ВАРІАНТ I

1. Розв'язання кросвордів.
Кросворд 1
Сектор А
- 1) Глава православної церкви. (*Патріарх*)

- 2) Король франків, який першим прийняв християнство. (*Хлодвіг*)
- 3) Винахідник книгодрукування. (*Гутенберг*)
- 4) Назва племен, від яких походить назва готичного стилю. (*Готи*)

Сектор Б

- 1) Папа Римський, який закликав до хрестових походів. (*Урбан*)
- 2) Німецько-скандинавський героїчний епос «Пісня про __». (*Нібелунгів*)
- 3) Німецький композитор, який використав легенду про нібелунгів у своїх творах. (*Вагнер*)
- 4) Французький епос «Пісня про __». (*Роланда*)

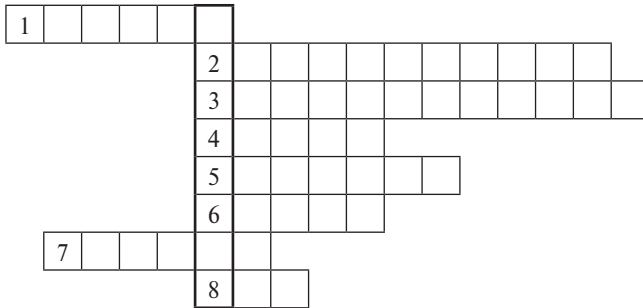
Сектор В

- 1) Італійський поет, родоначальник гуманізму в літературі Франческо __. (*Петрарка*)
- 2) Видатний італійський поет Данте __. (*Алір'єрі*)
- 3) «Трістан та __». (*Ізоolda*)
- 4) Видатний середньовічний філософ-богослов, поет П'єр __. (*Абеляр*)

Сектор Г

- 1) Одне із семи вільних мистецтв. (*Риторика*)
- 2) Ібн-Сіна. (*Авіценна*)
- 3) Житель Аравійського півострова. (*Араб*)
- 4) Автор книги «Декамерон». (*Боккаччо*)

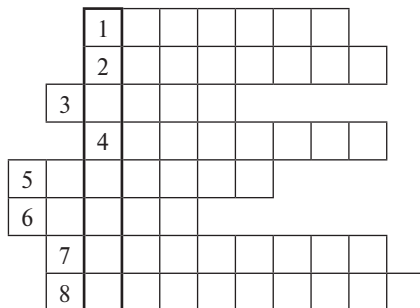
Кросворд 2

- 1) Мандрівний студент. (*Вагант*)
- 2) Один із стилів середньовічної архітектури. (*Романський*)
- 3) Вища школа в Західній Європі. (*Університет*)
- 4) Середньовічний вчений, прихильник пізнання миру експериментальним шляхом. (*Бекон*)
- 5) Учений, що займається пошуком філософського каменя. (*Алхімік*)
- 6) Ім'я автора «Божественної комедії». (*Данте*)
- 7) Відкрита суперечка студентів середньовічного університету. (*Диспут*)
- 8) Сучасна назва міста Рома. (*Рим*)

При розв'язанні кросворда 2 у вертикальному стовпці з'явиться слово, що позначало лицаря-поета у середньовічній Франції. (*Трубадур*)

Кросворд 3

- 1) Збір кардиналів, що обирає Папу Римського. (*Конклав*)
- 2) Спалювання на багатті еретика. (*Аутодафе*)

- 3) Ім'я Папи Римського, що закликав до хрестового походу для звільнення гроба Господнього. (*Урбан*)
- 4) Виплата на утримання церкви. (*Десятина*)
- 5) Духовна особа в католицькій церкві. (*Єпископ*)
- 6) Люди, що відмовилися від мирського життя. (*Ченці*)
- 7) Назва рицарського ордена, члени якого носили білі плащі з чорним хрестом. (*Тамплієри*)
- 8) Послідовники одного з єретичних вчень. (*Альбігойці*)

Розв'язавши кросворд 3, у вертикальному стовпці ви прочитаєте слово, яке означає другу особу після Папи Римського в католицькій церкві. (*Кардинал*)

2. Учитель пропонує групам учнів скласти власні кросворди, кількість слів, в яких і складність обговорюються заздалегідь.
3. Обмін кросвордами для нового розв'язання.

Домашнє завдання

1. Повторити параграфи теми.
2. Підготуватися до тематичного оцінювання.

ВАРІАНТ II

Брейн-ринг

Клас ділиться на чотири команди. Відповідає та команда, яка швидше за всіх подала сигнал про свою готовність.

Гру веде вчитель.

I тур

1. Яке місце в житті людини посідала церква?
2. Чому в Середньовіччі батьки віддавали до школи тільки тих дітей, яких призначали для служіння Богу?
3. Чому в середні віки була можливість здобути освіту в будь-якій країні, причому не знаючи мови, що була в ній поширена?
4. Чому люди, які мали добру пам'ять, користувалися в середні віки особливою пошаною?
5. Чому з'являються єретичні вчення?
6. Як церква боролася з єретиками?
7. Які шари середньовічного суспільства були зацікавлені у хрестових походах та чому?
8. У хрестових походах брали участь воїни різних країн. Якою мовою хрестоносці розмовляли між собою?
9. Чому європейські монархи не брали участь у першому хрестовому поході?
10. Чому всі хрестові походи закінчилися невдало?

11. Що є характерним для мистецтва раннього Відродження?
12. Чому саме в північній Італії виникає Відродження?

Учитель підбиває підсумки. За наслідками I туру дві команди, що набрали найбільшу кількість балів, виходять у фінал і продовжують боротьбу. Команди, що програли, займають місця глядачів.

II тур

1. Учитель готує картки із зображеннями силуетів середньовічних соборів. Учням пропонується визначити, до якого виду архітектури належать представлені зображення.
2. Учитель пропонує до репродукцій шедеврів раннього Відродження підібрати назви та ім'я автора (*готуються окремі картки*).
3. Перед вами історичні атласи. Розгляньте карту «Перший, другий та третій хрестові походи (1096–1192)». Яким шляхом рухалися хрестоносці до Єрусалима?
4. Що нового в житті середньовічного європейського суспільства з'явилося після хрестових походів?
5. Що таке гуманізм і Відродження?
6. Чому в Середньовіччі живопис назвали «літературою для мирян»?
7. Чому в пізньому Середньовіччі з'являється портретний живопис і відроджується мистецтво скульптури?
8. Чому схоластика, така популярна у середні віки, була знехтувана гуманістами?
9. Чому творчість Данте та Петрарки символізує перехід від Середньовіччя до Відродження?

Домашнє завдання

Підготуватися до тематичного оцінювання.

УРОК 15

ТЕМА. ТЕМАТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЗА ТЕМОЮ «РЕЛІГІЙНЕ ТА КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЄВРОПИ»

Варіант 1

І рівень

1. Оцініть твердження.
У XIII ст. в європейській архітектурі набуває поширення романський стиль.
 - а) Так;
 - б) ні.
2. Виключіть зайве з логічного ряду. Свою відповідь поясніть.
Францисканці, домініканці, госпітальєри, бенедиктинці.

3. Оберіть правильну відповідь.

Слово «студент» утворилося від:

- а) німецького «обробляти землю»;
- б) латинського «старанно займатися»;
- в) англійського «переконливо говорити».

II рівень

1. Розставте події в хронологічному порядку:

- а) захоплення хрестоносцями Константинополя;
- б) «дитячий хрестовий похід»;
- в) заклик папи Урбана II до хрестового походу.

2. Визначте особу за описом.

Видатний середньовічний вчений. Його доля склалася трагічно. Він був звинувачений в ересі. Його книги були спалені. Він став ченцем. Наприкінці життя написав нову книгу «Історія моїх поневірянь».

3. Співвіднесіть імена авторів та назви творів.

1) Данте Аліг'єрі	а) фрески на сюжети Євангелія та життя Франциска Ассизського
2) Джотто	б) «Книга пісень»
3) Франческо Петрарка	в) «Божественна комедія»

III рівень

1. Поясніть поняття.

Філософський камінь — це ____.

2. Складіть речення, використовуючи запропоновані слова.

Католицька церква, єретики, боротьба, автодафе, багатства, переслідування, інквізиція.

3. Виправте помилки в тексті.

У 1270 р. розпочалися хрестові походи. Папа Іоанн II закликав до хрестового походу проти язичників, що живуть навколо Балтійського моря. У цьому поході взяли участь королі європейських країн і руські князі.

IV рівень

Складіть розповідь від імені хрестоносця, що пройшов шлях від Клермона до Єрусалима.

Варіант 2*I рівень*

1. Оцініть твердження.

В європейській середньовічній літературі був поширений жанр лицарського роману.

- а) Так;
- б) ні.

2. Виключіть зайве з логічного ряду. Свою відповідь поясніть.
Фрідріх I Барбаросса, Іоанн Безземельний, Річард I Левове Серце, Філіпп II Август.
3. Оберіть правильну відповідь.
У середньовічному університеті одним з видів занять був:
 - а) колоквиум;
 - б) семінар;
 - в) диспут.

II рівень

1. Розставте події в хронологічному порядку.
 - а) захоплення хрестоносцями Єрусалима;
 - б) восьмий хрестовий похід;
 - в) «похід бідноти».
2. Визначте особу за описом.
Чернець ордену францисканців. Викладач Оксфордського і Паризького університетів. Багато років займався алхімією та астрологією. Основою пізнання істини вважав дослід. Критикував духовенство, через що був кинутий до в'язниці. Випередив свій час, передбачивши появу літальних апаратів та транспорту, що рухався без допомоги коней.
3. Співвіднесіть імена видатних діячів середньовічної культури в галузі науки та освіти з їхніми справами.

1) Марко Поло	а) винахідник книгодрукування
2) Йоганн Гутенберг	б) італійський вчений та письменник, навчався торгової справи і права. Отримав доступ до двору короля. Написав книгу «Декамерон»
3) Джованні Боккаччо	в) венеціанський купець і мандрівник, тривалий час жив у Китаї

III рівень

1. Поясніть поняття.
Вагант — це ____.
2. Складіть речення, використовуючи запропоновані слова.
Сарацини, жорстокий бій, машини, що рушають стіни, хрестоносці, фортеця, перемога.
3. В XI ст. влада короля була вищою за владу Папи Римського. Королі на раді обирали папу. Папа Римський під час зустрічі з королем мав поцілувати йому руку.

IV рівень

- Складіть промову еретика, який виступає проти зловживань католицької церкви.

ВІЗАНТІЯ. АРАБСЬКИЙ СВІТ. ЄВРОПА

УРОК 16

ТЕМА. ВІЗАНТІЙСЬКА ІМПЕРІЯ

Формування картографічних вмінь

Використовуючи карту історичного атласа «Візантія та слов'яни в VIII — XI ст.», дайте відповіді на запитання й виконайте завдання.

1. Покажіть на карті кордони Візантійської імперії IX ст.
2. Назвіть моря, що омивали береги Візантійської імперії.
3. Назвіть держави, що межували з Візантійською імперією.
4. Назвіть держави та народи, які здійснювали військові походи проти Візантійської імперії.
5. Як змінилася територія Візантійської імперії з IX ст. по XI ст.?
6. Покажіть території сучасної України, які входили до складу Візантійської імперії.
7. Території яких сучасних держав свого часу перебували у складі Візантійської імперії?

Розвиток хронологічних вмінь

1. Поставте наведені події у хронологічному порядку.
 - а) Повстання «Ніки»;
 - б) завершення боротьби з іконоборцями;
 - в) обнародування Кодексу Юстиніана I;
 - г) утворення Візантійської імперії;
 - д) утворення комісії для створення кодексу візантійського права.

Відповідь: г — д — в — а — б.

2. Співвіднесіть дати і події.

Варіант 1

1) 330 р.	а) напад арабів на Константинополь
2) 717 р.	б) пограбування Візантії хрестоносцями
3) 1204 р.	в) захоплення турками Константинополя
4) 1453 р.	г) Візантія став столицею Римської імперії

Відповідь: 1 г; 2 а; 3 б; 4 в.

Варіант 2

1) 395 р.	а) повстання «Ніки»
2) 532 р.	б) утворення Східної Римської імперії
3) 726–843 рр.	в) відродження Візантії
4) 1261 р.	г) боротьба з іконоборцями

Відповідь: 1 б; 2 а; 3 г; 4 в.

Варіант 3

1) 532–537 рр.	а) правління Юстиніана I
2) 533–534 рр.	б) війни з остготами в Італії
3) 527–565 рр.	в) війни з вандалами у Північній Африці
4) 535–555 рр.	г) будівництво храму Святої Софії в Константинополі

Відповідь: 1 г; 2 в; 3 а; 4 б.

Варіант 4

1) 1081–1118 рр.	а) правління Михайла II Палеолога
2) 1143–1180 рр.	б) правління Михайла I Палеолога
3) 1391–1425 рр.	в) правління Олексія Комніна

Відповідь: 1 в; 2 б; 3 а.

3. Заповніть пропуски в таблиці.

Дата	Подія
1) 1071 р.	У битві під __ візантійська армія розгромлена сельджуками
2)	Сельджуки розбили армію Візантії під Маріонкефалі
3)	Захоплення Константинополя хрестоносцями
4) 15 серпня 1261 р.	
5)	Відбувся Ліонський церковний собор, який ухвалив рішення про союз католицької та православної церкви
6) 29 травня 1453 р.	

Відповідь: 1) Манциркетом; 2) 1176 року; 3) 1204 рік; 4) повернення Константинополя нікейським імператором Михайлом VIII Палеологом; 5) 1274 рік; 6) захоплення Константинополя турками.

Творчі та пошукові завдання

- Встановіть, про кого з історичних діячів йдеться.
- Вона володіла тими високими якостями, які виправдовують її прагнення влади. Завдяки їм вона зуміла протягом всього періоду свого правління користуватися глибоким і заслуженим впливом на Юстиніана, який її обожнював. Та й сам Юстиніан в одному з офіційних актів

з особливим задоволенням зазначив, що вона була «його даром від Бога». Імператор ні в чому не міг відмовити своїй дружині — ні в почестях, ні в користуванні верховною владою. Поки вона перебувала на імператорському троні, вона керувала імперією такою ж мірою, як і Юстиніан, а можливо, навіть більшою. Всі літописці в один голос стверджували, що у найважливіших справах вона була співправителькою імператора і користувалася таким самим авторитетом, як і він. (Феодора)

- 2) Полководець візантійського імператора Юстиніана Великого. Почав службу звичайним солдатом імператорської гвардії, вперше виступив у сані полководця під час війни з персами, яких схилив до миру (532). У 533 р. очолив військо, яке відрядили до Африки проти вандалів. Він розбив їх і захопив Карфаген, узяв у полон вандалського короля для походу Гелімера і тим самим поклав край існуванню королівству вандалів. Після цього йому доручили вигнати готів з Італії та зруйнувати Остготське королівство. У 534 р. підкорив Сицилію й, переправившись до Італії, захопив Неаполь і Рим. Через придворні інтриги протягом 12 років перебував в опалі. У 559 р., під час нашествия болгар, йому знову було доручено керувати військом, діяв він, як і раніше, успішно. Наприкінці життя він знову потрапив в опалу: його величезні маєтки були конфісковані, і лише завдяки клопотанню імператриці Феодори йому повернули половину колишнього майна. Ця опала згодом стала приводом для виникнення легенди про його осліплення. (Велізарій)
- 3) Він відмовився від прикрас, не носив вже ні намист на шії, ні тіари на голові, зняв зайві персні, скинув урочистий одяг і був стурбований лише тим, як привести у гармонію справи своєї держави. Перекривши всі канали, через які витікали гроші, він збільшив свою казну до двохсот тисяч талантів. Він ретельно вивчив військову справу і тому безпомилково призначав на всі пости розумних та вмілих помічників. Він виносив зимову холоднечу і літню спеку, відчуваючи спрагу, не кидався одразу до джерела і був справді твердий, як кремій, та стійкий до всіх тілесних утїх. Відкритих битв він не любив і перемагав більше підступністю, ніж доблестю. Протягом двадцяти років вів наполегливу війну з болгарами. Уже в перші роки війни ромеї захопили та пограбували Пліску, Преславу, Відін. У 1014 р. болгари були розбиті у кровопролитній битві біля Стрімона (15 000 полонених Василь велів засліпити). У 1018 р. здалася болгарська столиця Охріда, а наступного року ромеї оволоділи останнім болгарським містом — Сирмієм. (Василь II Болгаробець)

2. Проведіть у відповідність поняття та визначення.

Поняття	Визначення
1	2
1) Василевс	а) воєначальник

1	2
2) Синкліт	б) у VII–X ст. вільні землероби, які мали нести державну військову службу (із власними конем і зброєю), пізніше стратіоти — переважно лицарі-феодала
3) «Грецький вогонь»	в) сенат
4) Стратег	г) імператор
5) Феми	д) військово-адміністративні округи у Візантії VII–XII ст., на чолі яких стояли стратеги (мали судову, фіскальну, військову владу); виставляли для держави ополчення стратіотів
6) Стратіоти	е) релігійний рух у Візантії у VIII–I пол. IX ст., який відкидав шанування ікон як ідолопоклонство, ґрунтуючись на старозавітних заповідях («не роби собі кумира та жодного зображення того, що на небі вгорі, не вклоняйся їм і не служи їм»)
7) Іконоборство	ж) запальна суміш, ймовірно, зі смоли, нафти, сірки, селітри та інших матеріалів, що застосовувалася в VII–XVI ст. у морських боях та під час облоги фортець. Бочки та різні посудини із підпаленою сумішшю кидали за допомогою металевих машин і труб на кораблі або у фортеці супротивника
8) Монофізництво	з) релігійне вчення, яке стверджує, що Син Божий не вічний, не існував до народження, не був безвладним
9) Аріанство	и) релігійне вчення, яке обстоює ідею, що божественне в Христі поглинає людське

Відповіді: 1 г; 2 в; 3 ж; 4 а; 5 д; 6 б; 7 е; 8 и; 9 з.

3. Прочитайте уривки з історичних джерел і дайте відповіді на запитання.

Текст 1. Правова реформа

Юстиніан може вважатися першим європейським государем, який провів до крайніх кордонів централізацію у своїй обширній імперії. Теорія єдиної імперії вимагала для свого існування однакового застосування законів і подібності судової практики. Законодавча діяльність є пам'ятником незвичайної міцності та живучості й високо ставить ім'я Юстиніана між усіма законодавцями. Заслуга Юстиніана полягає у кодифікації римського права. За його правління та за його сприяння пам'ятники римського права були зібрані, перевірені та зіставлені між собою, а результати юридичної діяльності часів Юстиніана вже самі по собі стали дорогоцінним і незмінним джерелом, з якого повною рукою черпали й середньовічні вчені, й новітні юристи. Римське право у Кодексі Юстиніана стало універсальним правом усіх культурних європейських народів.

Запитання

У чому полягало історичне та культурне значення законодавчої діяльності Юстиніана?

Текст 2. Адміністративна реформа

Відмовившись від старої системи дроблення адміністративних округів на незначні території, на яких цивільна та військова влада поділялася між двома начальниками (цивільним і військовим), незалежними один від одного, Юстиніан розширив адміністративні округи, згуртувавши їх у сильні територіальні одиниці за допомогою підкорення двох провінцій владі одного генерал-губернатора з наданням йому військової, цивільної та судової влади.

Запитання

- 1) Яким чином Юстиніан розв'язав проблему управління централізованою державою?
- 2) Чи вплинула адміністративна реформа на забезпечення зовнішньої безпеки держави?

Тестові завдання

1. Засновником Візантійської імперії був:
 - а) Феодосій Великий;
 - б) Василь I;
 - в) Костянтин I Великий.
2. Протягом якого часу існувала Візантійська імперія?
 - а) з 395 по 1453 рік;
 - б) з 476 по 1204 рік.;
 - в) з 476 по 1453 рік.
3. Які провінції колишньої Римської імперії увійшли до складу Візантії?
 - а) Єгипет;
 - б) Мала Азія;
 - в) Сирія;
 - г) Палестина;
 - д) Балкани;
 - е) Частина Закавказзя;
 - ж) Саудівська Аравія.
4. Кому належала верховна влада у Візантійській імперії?
 - а) Сенату;
 - б) василевсу;
 - в) раді старійшин.
5. Під час князювання якого імператора Візантія досягла щонайвищої могутності?
 - а) Іоанна Цимісхія;
 - б) Костянтина VII Багрянородного;
 - в) Юстиніана I.

6. Які території втратила Візантія по смерті Юстиніана I?
 - а) Італію;
 - б) Палестину;
 - в) Сирію.
7. Хто в VII ст. загрожував безпеці Візантійської імперії?
 - а) Слов'яни;
 - б) перси;
 - в) араби;
 - г) франки;
 - д) угорці.
8. Який храм став головною святинею християнського Сходу?
 - а) Храм Гроба Господнього;
 - б) Святої Софії;
 - в) Храм Святого Михайла.
9. Які візантійські володіння завоювали араби у II пол. VII століття?
 - а) Вірменію;
 - б) Балкани;
 - в) Сирію;
 - г) Палестину;
 - д) Єгипет;
 - е) Північну Африку.
10. За часів правління якого імператора почався рух іконоборства?
 - а) Лева III Ісавра;
 - б) Андроника II;
 - в) Іраклія.
11. Коли було відновлене вшанування ікон?
 - а) 726 р.;
 - б) 743 р.;
 - в) 843 р.
12. Хто загрожував Візантії в XI ст.?
 - а) Слов'яни, печеніги;
 - б) нормани, турки-сельджуки;
 - в) узбеки, половці.
13. В якій битві в 1071 р. сельджуки розбили візантійську армію?
 - а) При Анкарі;
 - б) при Манцикерті;
 - в) при Нікеї.
14. Які причини зумовили занепад Візантійської імперії?
 - а) Усобиці;
 - б) розорення селянських господарств найманцями;

- в) зниження обсягів ремісничого виробництва;
 - г) криза фінансової системи;
 - д) зосередження всієї торгівлі в руках Генуї та Венеції;
 - е) обмеження впливу церкви на життя суспільства.
15. За часів якого імператора Візантія успішно протистояла і навіть переходила у наступ проти сельджуків?
- а) Олексія I Комніна;
 - б) Феодосія;
 - в) Костянтина VII.
16. В якій битві з сельджуками візантіїці втратили значну частину своєї території?
- а) При Ефесі;
 - б) при Антіохії;
 - в) при Маріонкефалі.
17. Що спричинило похід хрестоносців на Константинополь?
- а) Виступ на боці одного з претендентів на імператорський трон, який обіцяв сприяти торгівлі Венеції;
 - б) хрестоносці не могли відмовитися від спокуси заволодіти скарбами Константинополя;
 - в) Папа Римський намагався таким чином підкорити собі православну церкву.
18. Яку назву отримала імперія, створена хрестоносцями на території Візантії?
- а) Імперія лицарів-християн;
 - б) Латинська імперія;
 - в) Малоазійська імперія.
19. Які держави створили візантіїці на вільних землях?
- а) Нікейську імперію;
 - б) Епірське царство;
 - в) Новогрецьке царство;
 - г) Трапезундську імперію.
20. Хто з нікейських імператорів відвоював Константинополь у хрестоносців?
- а) Роман II;
 - б) Михайло VIII Палеолог;
 - в) Іраклій.
21. Які держави, що свого часу перебували у складі Візантійської імперії, змогли зберегти свою незалежність після її відродження у 1261 р.?
- а) Афінське герцогство, Ахейське князівство;
 - б) Трапезундська імперія, Епірське царство;
 - в) Сирія, Антіохія, Палестина.

22. Яких заходів вжив візантійський імператор Михайло II Палеолог для порятунку Візантії?
- У боротьбі з турками-османами намагався заручитися підтримкою монархів Заходу;
 - підкуповував турецьких вищих урядовців;
 - перекривав торгові шляхи, якими відбувалося постачання турецької армії.
23. Яка доля спіткала імператора Костянтина XI під час захисту Константинополя в 1453 р.?
- Потрапив у полон до турок;
 - загинув під час оборони міста;
 - втік разом зі своїм найближчим оточенням.
- Відповіді:* 1 в; 2 а; 3 а, б, в, г, д, е; 4 б; 5 в; 6 а, б; 7 а, б, в; 8 б; 9 в, г, д, е; 10 а; 11 в; 12 а, б; 13 б; 14 а, б, г, д; 15 а; 16 в; 17 а; 18 б; 19 а, б, г; 20 б; 21 а, б; 22 а; 23 б.

Домашнє завдання

- Опрацювати відповідний параграф підручника.
- Написати розповідь на вибір: від імені купця-караванника Великого шовкового шляху; від імені прихильника Юстиніана; від імені супротивника Юстиніана; від імені захисника Константинополя від хрестоносців.
- Підготувати повідомлення про виникнення ісламу.

УРОК 17

ТЕМА. АРАБСЬКИЙ ХАЛІФАТ

Формування картографічних умінь

За допомогою карти історичного атласа «Арабські завоювання в VII — IX ст. Утворення халіфату» та «Розпад Арабського халіфату» виконайте завдання.

- Покажіть території, які населяли арабські племена.
- Де було утворено державу Мухаммеда? Назвіть столицю цієї держави.
- Покажіть напрямки загарбницьких походів арабів.
- Покажіть території, що увійшли до складу Арабського халіфату.
- Назвіть дати та місця основних битв.
- Назвіть території, приєднані за часів правління Омейядів.
- Назвіть держави, що утворилися після розпаду Арабського халіфату.
- Назвіть сучасні держави, території яких входили до складу Арабського халіфату.

Формування хронологічних умінь

- Наведені дати і події розподіліть відповідно:
 - ті, що стосуються виникнення ісламу;
 - ті, що стосуються утворення Аравійської держави.

- а) 625 р. — загін Мухаммеда в 750 чоловік зазнав поразки біля гори Оход, бо сили мешканців перевершували їх у чотири рази;
- б) 622 р. — переселення Мухаммеда зі своїми прихильниками в Ясріб. Початок мусульманського літочислення;
- в) 570 р. — у Мекці народився засновник ісламу Мухаммед;
- г) 629 р. — союзники меканців, візантійці, у битві при Муте розбили 3-тисячну армію під командуванням племінника Мухаммеда Зейда;
- д) 630 р. — прихильники Мухаммеда змогли схилити на свій бік Мекку. Вся Аравія була об'єднана під владою Мухаммеда;
- е) 630–632 рр. — Мухаммед — глава Аравійської держави та мусульманської церкви;
- ж) 610 р. — уві сні Мухаммеду привидівся архангел Гаврила; він отримав з небес перше одкровення нової релігії — ісламу;
- з) 632 р. — помер Мухаммед.

Відповіді: 1 — б, в, ж; 2 — а, г, д, е, з.

2. Визначте дати і події, які свідчать про завершення просування арабів у Середню Азію та Європу.
- а) 717 р. — оборона Константинополя;
- б) 732 р. — битва при Пуатьє;
- в) 751 р. — битва під Таласом;
- г) 734 р. — битва під Дамаском;
- д) 744 р. — підкорення Єгипту.

Відповідь: а, б, в.

3. Доберіть дати до подій, що сталися за часів правління династії Омейядів.
- 1) ___ — правління династії Омейядів.
- 2) ___ — початок правління Муавії.
- 3) ___ — завоювання арабами Піренейського півострова.
- 4) ___ — завоювання Хорезма, Бухари, Самарканда.

Відповідь: 1 — 661–750 рр.; 2 — 661 р.; 3 — 711–712 рр.; 4 — 713–715 рр.

Пошукові та творчі завдання

1. Необхідно відновити слова, склади яких розміщені по трьох стовпчиках. Поясніть значення цих слів.

Мед	Ма	ть
Ра	Рі	фат
Ша	Че	зан
Ха	Лі	рет
Ме	Ре	ат
Мі	На	се

Відповідь: медресе, рамазан, шаріат, халіфат, мечеть, мінарет.

2. Оберіть слова, які характеризують поняття «араби»:

- 1) пустеля;
- 2) мечеть;
- 3) базар;
- 4) меч;
- 5) собор;
- 6) шатер;
- 7) бедуїни;
- 8) караван;
- 9) мусульманин;
- 10) оаза;
- 11) ратуша;
- 12) верблюди;
- 13) каста;
- 14) фініки;
- 15) шовк.

Відповідь: 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 14.

3. Визначте, які поняття стосуються ісламу.

- 1) Джихад;
- 2) просвітлення;
- 3) сповідь;
- 4) сура;
- 5) Коран;
- 6) мечеть;
- 7) храм;
- 8) намаз;
- 9) перевтілення;
- 10) мулла;
- 11) Мухаммед;
- 12) хрест;
- 13) ікона;
- 14) халіф;
- 15) Будда;
- 16) Хадж;
- 17) Кааба;
- 18) Медіна;
- 19) Аллах;
- 20) мінарет.

Відповідь: 1, 4, 5, 6, 8, 10, 11, 14, 16, 17, 18, 19, 20.

4. Знайдіть помилкові визначення.

- 1) Хадж — щорічне паломництво мусульман до Мекки.
- 2) Мусульманин — священик, що проводить обряди богослужіння.

- 3) Коран — священна книга мусульман.
 - 4) Кровна помста — клятва кров'ю.
 - 5) Мулла — людина, що сповідує іслам.
 - 6) Бедуїн — вертикальне каміння, яке обожнювалося арабами.
 - 7) Халіф — «заступник Пророка» — такий титул привласнювався правителю Арабської держави.
 - 8) Бетіли — мешканці пустель, вели кочовий спосіб життя, розводили в основному верблюдів.
 - 9) Халіфат — держава.
- Відповідь: 2, 4, 5, 6, 8.*

Тестові завдання

1. Де виник іслам?
 - а) Аравія;
 - б) Мала Азія;
 - в) Палестина.
2. Які релігії сповідували араби до прийняття ісламу?
 - а) Язичництво;
 - б) іудаїзм;
 - в) буддизм;
 - г) християнство.
3. Хто започаткував іслам?
 - а) Алі;
 - б) Мухаммед;
 - в) Умар.
4. Що означає поняття «хіджра»?
 - а) Переселення Мухаммеда до Ясріба у 622 р.;
 - б) боротьба за іслам з його супротивниками;
 - в) обов'язкове омивання опівдні.
5. В якому місті була споруджена перша мечеть?
 - а) Мекка;
 - б) Дамаск;
 - в) Медіна.
6. Де розташована Кааба?
 - а) У центрі головної мечеті Мекки;
 - б) у важкодоступному місці Ємену;
 - в) у Медіні.
7. Хто став першим главою Арабської держави та мусульманської церкви?
 - а) Абу Бакра;
 - б) Муавія;
 - в) Мухаммед.

8. Які землі були завойовані при халіфі Омарі?
 - а) Сирія, Антіохія, Єрусалим;
 - б) Єгипет, Лівія, Месопотамія, Вірменія;
 - в) Візантія, Балкани, Грузія.
9. Під час правління якої династії був завойований Піренейський півострів?
 - а) Аббасидів;
 - б) Омейядів;
 - в) Сельджукидів.
10. В яких битвах програли араби та тим самим було зупинено їхнє подальше просування?
 - а) При Пуатьє;
 - б) при Тріполі;
 - в) під Таласом;
 - г) при Константинополі.
11. Які території Арабського халіфату стали самостійними?
 - а) Іспанія, Північна Африка, Єгипет;
 - б) Аравія, Палестина;
 - в) Закавказзя, Середня Азія.
12. Яку назву отримали юридично оформлені правила поведінки мусульман?
 - а) Імам;
 - б) шаріат;
 - в) суна.

Відповіді: 1 а; 2 а, б, г; 3 б; 4 а; 5 в; 6 а; 7 в; 8 а, б; 9 б; 10 а, в, г; 11 а, в; 12 б.

Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний параграф підручника.
2. Скласти кросворд за темою «Арабський халіфат. Виникнення ісламу».
3. Заповніть таблицю.

Чого араби навчилися у завойованих народів	Чого завойовані народи навчилися у мусульман
	Використовувати: софу, підставку для книг, письмовий стіл, ліхтар, лампу, годинник; вживати каву; мити руки перед їжею. Позналилися: з каліграфією, працями Евкліда, арабськими цифрами

УРОК 18

ТЕМА. СКАНДИНАВІЯ**Формування картографічних умінь**

Користуючись картою історичного атласа «Європа в IX–XI ст. Походи норманів», виконайте завдання.

1. Покажіть райони розселення норманів і дайте характеристику природним умовам.
2. На які землі нормани вчиняють свої перші набіги?
3. Де з'являються перші поселення норманів?
4. На яких територіях нормани утворюють свої держави?
5. В якому регіоні Північної Америки виникає поселення норманів та яку вони дали йому назву?
6. Покажіть напрями походів норманів.

Формування хронологічних умінь

Співвіднесіть дати та події.

1) Досягнення Лайфом Щасливим узбережжя Північної Америки	а) 982 р.
2) Відкриття Гренландії Еріком Рудим	б) 1004 р.

Відповідь: 1 б; 2 а.

Творчі та пошукові завдання

1. Серед наведених назв оберіть ті країни, на які здійснювали напади нормани.
 - 1) Візантія;
 - 2) Русь;
 - 3) Угорщина;
 - 4) Франція;
 - 5) Італія;
 - 6) Аравія;
 - 7) Англія;
 - 8) Німеччина.

Відповідь: 1, 2, 4, 5, 7, 8.

2. Співвіднесіть терміни та визначення.

1	2
1) Норман	а) вони оспівували подвиги вождів і дружинників
2) Вікінг	б) були повноправними членами общини, мали власне господарство
3) Варяг	в) тільки це зібрання мало право розглядати питання, які стосувалися морських походів

1	2
4) Конунг	г) їм було надано право очолювати дружину під час походів, ділити військову здобич
5) Ярл	д) для запобігання кровній помсті необхідно було виплатити суму, в яку оцінювалося життя людини
6) Бонд	е) для того, щоб забезпечити своє життя, необхідно було вирізувати на зброї певні знаки
7) Тролл	ж) вона була до того ж будинком вікінга
8) Тінг	з) так їх називали у Західній Європі
9) Вира	к) вони були найбагатшими людьми племені
10) Драккара	л) так їх називали на Русі
11) Скальд	м) його могли продати, як річ
12) Руна	н) воїн, що здійснював морські набіги з метою пограбування

Відповідь: 1 з; 2 н; 3 л; 4 г; 5 к; 6 б; 7 м; 8 в; 9д; 10 ж; 11 а; 12 е.

Тестові завдання

- Представників яких народів зазвичай називають норманами?
 - Датчан;
 - фінів;
 - шведів;
 - норвежців;
 - ескімосів.
- Якими були заняття норманів?
 - Мореплавство;
 - рибальство;
 - садівництво;
 - землеробство;
 - скотарство;
 - виноградарство.
- Які обставини заважали розвитку скотарства?
 - Відсутність кормової бази в умовах довгої зими;
 - не кожний селянин міг дозволити собі утримувати худобу;
 - у неврожайні роки ярли примусово забирали худобу в селян.
- Чому продуктивність землеробства перебувала на досить низькому рівні?
 - Скандинави надавали перевагу рибальству порівняно із землеробством;
 - використовувалися примітивні знаряддя праці;
 - нестача орної землі;
 - несприятливі кліматичні умови дозволяли вирощувати лише ячмінь та овес.

5. Які причини зумовили війовничість норманів?
 - а) Зростання кількості населення;
 - б) знайомство з більш ровиненими народами;
 - в) міжусобні війни примушували шукати нові місця для життя племені, що зазнало поразки;
 - г) постійні землетруси та виверження вулканів;
 - д) наявність швидкохідних і маневрених кораблів, які не мали собі рівних у світі;
 - е) феодална роздробленість, що послабила західноєвропейські країни.
6. Які землі захопили датчани у 870 р.?
 - а) Сицилію;
 - б) Ірландію;
 - в) Східну Англію.
7. Хто заснував герцогство Нормандія?
 - а) Кнуд Могутній;
 - б) Роллон Пішохід;
 - в) Харальд Суворий.
8. Які території увійшли до складу держави короля Кнуда Могутнього?
 - а) Англійська територія, що отримала назву «область датського права»;
 - б) Ісландія, Гренландія;
 - в) Данія, Норвегія, Швеція.
9. Яку позитивну роль відіграли походи норманів?
 - а) Відкрили нові землі;
 - б) встановили торговельні зв'язки із різними державами;
 - в) походи шведів на землі східних слов'ян часто мали торговий характер;
 - г) загальмували розвиток Англії, Шотландії, Франції.
10. Яку релігію сповідували нормани?
 - а) Християнство;
 - б) язичництво;
 - в) культ меча.

Відповіді: 1 а, в, г; 2 а, б, г, д; 3 а; 4 б, в, г; 5 а, б, д, е; 6 в; 7 б; 8 а, в; 9 а, б, в; 10 б.

Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний параграф.
2. Намалювати карту світу вікінгів.
3. Намалювати вікінгів та їхні кораблі.
4. Скласти питання для «історичного фехтування».
5. Підготувати повідомлення про Робін Гуда.

УРОК 19

ТЕМА. АНГЛІЯ: ВІД ЗАВОЮВАННЯ ДО ПАРЛАМЕНТУ**Формування картографічних умінь**

За допомогою карти атласа «Велике переселення народів», «Британські острови в VII — XI ст.» та «Англія та Франція в XII ст.» дайте відповіді на запитання та виконайте завдання.

1. Назвіть варварські племена, які почали колонізацію Британії.
2. Укажіть напрямки їх пересування.
3. Назвіть королівства англів, саксів та ютів, які існували в VII ст.
4. Назвіть королівства бритів, скоттів та піктів, які існували в VII ст.
5. Покажіть англосаксонський кордон.
6. Які племена здійснювали напади на Британські острови в VIII— XI ст.?
8. Покажіть райони норманської колонізації.
9. Назвіть місця та роки найважливіших битв.
10. Покажіть володіння англійських королів у Франції.

Формування хронологічних умінь

1. Визначте хронологічну послідовність правління англійських королів IX—XV ст.:
 - 1) правління Едуарда Сповідника;
 - 2) правління Альфреда Уссекського;
 - 3) правління Вільгельма Завойовника;
 - 4) правління Кнуда Могутнього;
 - 5) правління Генріха II;
 - 6) правління Генріха VII;
 - 7) правління Едуарда IV.

Відповідь: 2; 4; 1; 3; 5; 7; 6.
2. Приведіть у відповідність дати та події.

Дата	Подія
1) 407 р.	а) вікінги пограбували монастир на острові Ліндісфарн
2) 449 р.	б) битва при Гастінгсі
3) 793 р.	в) переселення саксів, англів та ютів до Британії
4) 851р.	г) римські легіони покинули Британію
5) 14 жовтня 1066 р.	д) 350 датських кораблів зруйнували Лондон і Кентербері
6) 1087 рр.	е) смуа баронів
7) 1135—1153 рр.	ж) англійська знать прийняла присягу Вільгельму I
8) 1455—1485 рр.	з) Війна Червоної та Білої троянд

Відповідь: 1 г; 2 в; 3 а; 4 д; 5 б; 6 ж; 7 е; 8 з.

Творчі та пошукові завдання

1. Співвіднесіть наведені факти та імена королів Англії:
 - А) Альфред Великий (871–900);
 - Б) Вільгельм Завойовник (1066–1087);
 - В) Генріх II Плантагенет (1154–1189);
 - Г) Едуард IV Йорк (1461–1483).
- 1) За непоступливість король був захоплений у полон графом Уорвіком.
- 2) Уессекський король завдав декількох поразок данам і підписав перемир'я.
- 3) Під час його правління посилилася королівська влада, у своїх супротивників, з числа англосакської знаті, відібрав маєтки. Королівська влада стала спадковою.
- 4) У боротьбі за владу він стратив графа-бунтівника Уорвіка та наказав таємно вбити Генріха VI, ув'язненого в Тауері. Через два роки по його смерті війна Червоної та Білої троянд припинилася.
- 5) Країна була поділена на графства, керовані шерифами, які беззаперечно підпорядковувалися королю.
- 6) Була створена армія на новій основі: кожен п'ять англосаксів повинні були озброїти та утримувати шостого.
- 7) Одружившись на герцогині Аквітанії, він став государем південно-західних областей Франції.
- 8) Жорстоко розправився з тими, хто займався розбоєм за часів смути баронів, їхні замки були зруйновані.
- 9) Були проведені реформи: судова, військова, церковна.
- 10) Всі феодали зібралися водночас в одному місці та присягнулися йому на вірність.
- 11) У битві при Тоутоні у 1461 р. розбив війська Генріха VI.
- 12) Щоб дати відсіч нападу вікінгів, він створив флот і побудував фортеці з постійним гарнізоном.

Відповідь: А — 2, 6, 12; Б — 3, 5, 10; В — 7, 8, 9; Г — 1, 4, 11.

2. Прочитайте уривок із документа і дайте відповіді на запитання.

Із «Великої хартії вольностей» (XIII ст.)

9. Ні ми, ні наші чиновники не будемо захоплювати ні землі, ні прибутки з неї за борги, доки рухомого майна боржника вистачає для сплати боргу; і поручителів самого боржника не будуть примушувати (до сплати його боргу), доки сам головний боржник буде здатний сплатити борг...

13. І місто Лондон повинне мати всі давні вольності... До того ж ми бажаємо і наказуємо, щоб усі інші міста і бургі, і містечка, і порти мали всі вольності та вільні свої звичаї.

16. Нікого не можна спонукати до виконання служби, більшої за свій рицарський лен або за інше вільне володіння, ніж та, яка належить з нього.

39. Жодна вільна людина не буде заарештована та ув'язнена або позбавлена майна, або будь-яким (іншим) способом знедолена, ...інакше як за вироком рівних, за законами держави...

41. Усі купці повинні мати право вільно й безпечно виїжджати з Англії та в'їжджати до Англії, і перебувати та їздити по Англії як по суші, так і по воді, для того, щоб купувати і продавати без всілякого незаконного мита, сплачуючи лише старовинні і справедливі, встановлені звичаєм мита, за винятком воєнного часу і в разі, якщо вони будуть з країни, що воює проти нас...

45. Ми будемо призначати суддів, констеблів, шерифів лише з тих, які знають закон королівства і мають бажання його сумлінно виконувати.

Запитання

- 1) Які права отримала церква згідно з «Хартією вольностей»?
- 2) Які права отримали міста й купці?
- 3) Як мав вчинити король, щоб затвердити нові податки?
- 4) Яке положення з «Хартії вольностей», на ваш погляд, є одним з найбільш важливих?

Тестові завдання

1. Хто чинив збройний опір колонізації англосаксами Британії?
 - а) Пікти;
 - б) бритти;
 - в) скоти.
2. На честь якого германського племені Британія отримала назву Англія?
 - а) Англів;
 - б) саксів;
 - в) ютів.
3. В який район Європи під натиском англосаксів переселилися кельтські племена?
 - а) Піренейський півострів;
 - б) півострів Арморіка;
 - в) Апенніни.
4. Ім'я якого легендарного героя бриттів пов'язують із боротьбою проти саксів?
 - а) Король Артур;
 - б) лицар Кухулін;
 - в) Конхобар.
5. Коли вперше поблизу берегів Британії з'явилися вікінги?
 - а) 400 р.;
 - б) 789 р.;
 - в) 500 р.

6. Хто з королів уссекської династії завдав першої поразки данам?
 - а) Ельтеберт;
 - б) Ельтебальд;
 - в) Альфред Великий.
7. Якими землями Англії керував Кнуд Могутній?
 - а) «Область датського права»;
 - б) Мерсією;
 - в) Кентом.
8. В якій битві загинув англійський король Гарольд?
 - а) При Кентербері;
 - б) при Гастінгсі;
 - в) при Гластонбері.
9. Правитель якого герцогства у 1066 р. почав завоювання Англії?
 - а) Анжуйського;
 - б) Тулузького;
 - в) Норманського.
10. За часів правління якого короля був убитий архієпископ Кентерберійський Томас Беккет?
 - а) Генріха II;
 - б) Іоанна Безземельного;
 - в) Едуарда Сповідача.
11. Коли та ким була підписана «Велика хартія вольностей»?
 - а) 15 червня 1215 р. Іоанном Безземельним;
 - б) 15 червня 1215 р. Гаральдом;
 - в) 15 червня 1215 р. Генріхом III.
12. Які свободи передбачала «Велика хартія вольностей»?
 - а) Церква отримала право призначати єпископів;
 - б) архієпископ Кентерберійський затверджував кандидата на королівський престол;
 - в) встановила початок недоторканності свободи особи;
 - г) встановила види податків, які були у підпорядкуванні короля;
 - д) обмежила розміри адміністративних штрафів.

Відповіді: 1 б; 2 а; 3 б; 4 а; 5 б; 6 в; 7 а; 8 б; 9 в; 10 а; 11 а; 12 а, в, г, д.

Домашнє завдання

1. Опрацювати зміст відповідного параграфа.
2. Скласти розповідь від імені:
 - 1) учасника битви при Гастінгсі;
 - 2) Генріха II про необхідність реформ;
 - 3) барона, що вимагав ухвалення «Великої хартії вольностей».
3. Підготувати повідомлення про Генеральні штати.

УРОК 20

ТЕМА. ФРАНЦІЯ: НА ШЛЯХУ ДО ЄДНОСТІ**Формування картографічних умінь**

За допомогою карти історичного атласа «Англія та Франція у XII — на початку XIV ст.» та «Столітня війна (1337–1453 рр.)» дайте відповіді на питання.

1. Покажіть англійські володіння на території Франції.
2. Покажіть кордони володіннь Плантагенетів.
3. Назвіть графства, якими володіла Елеонора Аквітанська.
4. Покажіть місце, де сталася битва з військом Священної Римської імперії.
5. Покажіть території, що становили домен Філіппа II.
6. Назвіть території, які були включені до королівського домену Філіппом IV.
7. Покажіть кордони англійських володінь часів Едуарда III та Генріха V.

Формування хронологічних умінь

Визначте хронологічну послідовність наведених подій.

- а) Кінець правління Філіппа IV;
- б) битва під Бувіном;
- в) початок правління Філіппа II.

Відповідь: в — б — а.

Творчі та пошукові завдання

1. Співвіднесіть питання та відповіді.

Питання	Відповідь
1	2
1) Які причини зумовили необхідність посилення королівської влади?	а) На міста і лицарів, тому що вони були не здатні чинити опір своїм сеньйорам
2) На кого король спирався у боротьбі за об'єднання країни?	б) Міжусобні війни завдавали шкоди церковному господарству, тож священники були зацікавлені у встановленні порядку в країні
3) Які обставини зробили церкву союзником короля у справі зміцнення центральної влади?	в) Міжусобні війни завдавали величезних збитків торгівлі й ремеслу. Міста підтримали короля у боротьбі з феодалною роздробленістю. Утримати у покорі особисто вільних селян власними силами дрібні та середні феодали були не здатні. Ця обставина примусила їх виступити на боці короля
4) Чому лицарі вважали за краще ставати безпосередніми васалами короля?	г) У результаті шлюбних зв'язків королі Англії ставали володарями земель своїх дружин

1	2
5) Який шлях обрали королі Франції, щоб об'єднати країну?	д) Вони поступали на службу до короля, який надавав їм пільги та встановлював платню
6) Яким чином англійські королі стали володарями величезних територій у Франції?	е) Він відібрав Нормандію в англійського короля Іоанна Безземельного. Пізніше на півночі Франції він відвоював й інші землі
7) Які англійські володіння були включені до королівського домену Філіппом II?	ж) Спочатку королі підпорядковували васалів свого домену, потім купували або захоплювали сусідні володіння. Зміцнившись, вони перейшли до відкритої боротьби з правителями обширних областей
8) Які землі були включені до королівського домену в результаті походів проти еретиків-альбігойців?	з) Закони, які видавав король, стали обов'язковими до виконання на території всієї Франції. Так, у володіннях короля було заборонено війни, в інших місцях військові дії не могли початися до закінчення 40-денного терміну з моменту оголошення війни; монета королівського карбування стала обов'язковим платіжним засобом на всій території Франції
9) Які аргументи підтверджують посилення королівської влади?	и) Графство Тулузьке

Відповідь: 1 в; 2 а; 3 б; 4 д; 5 ж; 6 г; 7 е; 8 и; 9 з.

2. Визначте, про кого з історичних діячів йдеться.

- 1) Цей король почав збирання французьких земель. Він не приєднував нових територій, наводив лад у власних володіннях — вступив у боротьбу із французькими сеньйорами. Будував фортеці, спалював замки непокірних феодалів, карав грабіжників. (*Король Людовик VI*)
- 2) Цей король ухвалив рішення брати участь у хрестовому поході та прирік Францію на збільшення податків. Він розлучився зі своєю дружиною Елеонорою Аквітанською та втратив найважливішу область Франції — Аквітанію, яка стала володінням англійської корони. (*Людовик VII*)
- 3) Цей король посідав престол 43 роки. Він відвоював у англійських королів майже все, що належало їм у Франції. (*Філіпп II Август*)
- 4) Цей король заборонив судові поєдинки. Будь-хто міг звернутися до королівського суду. Цей король оголосив міжусобні війни у своїх володіннях злочиним. (*Людовик IX*)
- 5) Цей король ухвалив рішення про скликання Генеральних штатів; програв «битву шпор». (*Філіпп IV Красивий*)

Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний параграф підручника.
2. Скласти опис-загадки французьких королів для гри «Портретна галерея».
3. Скласти хронологічну таблицю «Створення централізованої держави у Франції».
4. Підготувати повідомлення про Жанну д'Арк.

УРОК 21**ТЕМА. СТОЛІТНЯ ВІЙНА****Формування картографічних умінь**

За допомогою карти історичного атласа «Столітня війна (1337–1453 рр.)» виконайте завдання і дайте відповіді на запитання.

1. Назвіть битви, які сталися під час першого етапу Столітньої війни.
2. Назвіть території, які втратила Англія за миром у Бретані 1360 р.
3. Покажіть райони, охоплені селянською війною у Франції.
4. Покажіть райони, які були охоплені повстанням на чолі з Уотом Тайлером.
5. Назвіть події, які відбувалися на другому етапі Столітньої війни.
6. Покажіть на карті Орлеан і місце страти Жанни д'Арк.

Формування хронологічних умінь

1. Співвіднесіть дати та події.

1) Зустріч Жанни д'Арк з дофіном Карлом	а) 1337 р.
2) Франція та Англія об'єдналися в одну державу	б) 1453 р.
3) Страта Жанни д'Арк	в) 1358 р.
4) Початок Столітньої війни	г) 1420 р.
5) Завершення Столітньої війни	д) 1429 р.
6) Жакерія	е) 1431 р.

Відповідь: 1 д; 2 г; 3 е; 4 а; 5 б; 6 в.

2. До наведених дат доберіть назви битв Столітньої війни, які сталися того року:
 - а) 1340 р. — ___;
 - б) 1346 р. — ___;
 - в) 1356 р. — ___;
 - г) 1415 р. — ___.

Відповідь: а) при Слейсі; б) при Кресі; в) при Пуатьє; г) при Азенкурі.

Творчі та пошукові завдання

1. Прочитайте уривки з історичних джерел і дайте відповіді на запитання.
Описуючи причини Жакерії, французький хроніст згадує байку про вовка і собаку:

«Був колись сильний собака, до якого мав повну довіру його господар, оскільки сподівався, що він захищатиме його овець від нападів вовка. Так багато разів і було. Але згодом вовк зробився близьким другом собаки, який дозволяв йому безкарно красти овець, а сам удавав, що переслідує його, щоб відняти вівцю й повернути її своєму панові. Коли ж вовк і собака опинялися поряд із лісом і подалі від очей пастуха, вони разом ласували вівцею. Такий прийом повторювався часто, і завжди собака одержував похвали від свого господаря, переконаного, що, переслідуючи вовка, вірний пес робив для порятунку вівці все від нього залежне. Так цей проклятий собака вмів приховувати свою підступність. Врешті-решт, він разом із товаришем з'їли... всіх овець свого господаря.

Запитання

Кого французький хроніст має на увазі, говорячи про собаку, вовка, господаря й овець? (*Король, урядовці, сеньйори, селяни*)

Тестові завдання

1. Які причини призвели до загострення відносин між Францією та Англією по смерті Філіппа IV?
 - а) Прагнення французьких королів включити до складу Франції англійські володіння на її території;
 - б) претензії англійського короля Едуарда III на французький престол;
 - в) голод в Англії;
 - г) захоплення Францією англійських кораблів.
2. Які обставини стали приводом для війни?
 - а) У 1337 р. намісник Фландрії заарештував англійських купців;
 - б) англійці вбили французького намісника Фландрії;
 - в) у листопаді 1337 р. французька флотилія здійснила напад на англійське узбережжя.
3. Де сталося перше військове зіткнення між французами та англійцями?
 - а) При Кресі;
 - б) при Слейсі;
 - в) у Бресті.
4. Уперше в Європі гармати були застосовані під час штурму:
 - а) Кале;
 - б) Парижа;
 - в) Орлеана.

5. Хто керував французькими військами у битві при Кресі?
 - а) Герцог Паризький;
 - б) Філіпп VI;
 - в) Людовик XI.
6. Хто керував загоном англійців, які здійснювали постійні набіги на міста та села у південно-західній Франції?
 - а) Робін Гуд;
 - б) Дюгеклен;
 - в) Едуард, син англійського короля, на прізвисько Чорний Принц.
7. Яка подія, що мала місце у битві при Пуатьє, завдала надзвичайних збитків французькій казні?
 - а) Полонення короля Іоанна;
 - б) втрата великої кількості гармат;
 - в) захоплення англійцями грошового утримання рицарського війська.
8. Яка біда сталася у Західній Європі в 1346 р.?
 - а) Голод;
 - б) чума;
 - в) повінь.
9. Які причини призвели до повстання селян у Франції в 1358 р.?
 - а) Неврожай;
 - б) різке збільшення податків;
 - в) наказ короля про загальну мобілізацію селян.
10. Завдяки кому дофін Карл зміг посісти королівський престол Франції?
 - а) Жанні д'Арк;
 - б) архієпископу Реймському;
 - в) головнокомандуючому Дюгеклену.
11. Яке французьке місто залишилося у володінні англійського короля після закінчення Столітньої війни?
 - а) Руан;
 - б) Кале;
 - в) Марсель.
12. Хто з французьких королів завершив об'єднання Франції?
 - а) Людовик XI;
 - б) Людовик X;
 - в) Людовик XIV.

Відповідь: 1 а, б; 2 а, в; 3 б; 4 а; 5 б; 6 в; 7 а; 8 б; 9 б; 10 а; 11 б; 12 а.

Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний параграф підручника.
2. Підготувати по 3 питання за темою для «історичного фехтування».

УРОК 22

ТЕМА. НІМЕЧЧИНА

Формування картографічних умінь

За допомогою карти історичного атласа «Німеччина та Італія в XI — XV ст.» дайте відповіді на запитання та виконайте завдання.

1. Покажіть кордони Священної Римської імперії в XI ст.
2. Назвіть держави, з якими мала кордони Священна Римська імперія.
3. Назвіть найбільші герцогства Німецького королівства.
4. Назвіть території королівств, які увійшли до складу Священної Римської імперії.
5. Які зміни відбулися на кордонах Священної Римської імперії до XIII ст.?
6. Покажіть володіння Папи Римського.

Формування хронологічних умінь

1. До наведених дат доберіть події, наведені нижче.

- а) 911 р. — ___;
- б) 919 р. — ___;
- в) 936 р. — ___.

Відповідь: а) смерть останнього представника Каролінгів Східнофранкської держави Людовика Дитя; б) обрання герцога Генріха Саксонського королем Тевтонського (Німецького) королівства; в) початок правління Оттона I.

2. Встановіть відповідність дати та події.

1) 955 р.	а) Оттон I здійснив перший похід до Італії, завойовав Ломбардію і був проголошений лангобардським королем
2) 962 р.	б) Оттон I завдає остаточної поразки угорцям на річці Лех
3) 951 р.	в) Оттон I здійснив другий похід до Італії. В Римі папа проголосив його імператором Священної римської імперії

Відповідь: 1 б; 2 в; 3 а.

3. Укажіть час подій.

- 1) ___ — відлучення Генріха IV від церкви.
- 2) ___ — прибуття Генріха IV до Каносси.
- 3) ___ — Генріх V та папа у Вормсі підписали угоду про обрання єпископів духовництвом та затвердження папою.

Відповідь: 1 — 1076 р.; 2 — 1077 р.; 3 — 1122 р.

4. Доберіть до наведених визначень відповідні дати зі «скарбнички дат». Скарбничка дат: 15 липня 1410 р., 1237 р., 1466 р., 1356 р.
- 1) Володіння князів стали спадковими. Законна система вибору та позбавлення влади імператора.
- 2) Німецький «тиск на Схід».

Відповідь: 1) 1356 р. — прийнята «Золота булла»; 2) 1237 р. — об'єднання Тевтонського і Лівонського рицарських орденів; 1242 р. — Льодове побоїще; 15 липня 1410 р. — битва при Грюнвальді; 1466 р. — Тевтонський орден припинив існування.

Творчі та пошукові завдання

1. Прочитайте тексти і визначте, про кого з німецьких імператорів йдеться:
 - а) Фрідріх II;
 - б) Генріх Саксонський;
 - в) Оттон I.
- 1) 31 січня 962 р. він присягнув на вірність Іоанну XII, пообіцявши охороняти безпеку та інтереси папи та Римської церкви. 2 лютого 962 р. у церкві Св. Петра в Римі відбулася церемонія помазання і вінчання його імператорською короною. Потім він вже в новій якості примусив Іоанна XII та римську знать присягнути, що вони зберігатимуть йому вірність. Так народилася нова Римська імперія.
- 2) Син герцога Саксонії Оттона Найсвітлішого. Став герцогом Саксонії після смерті батька у 912 р. У 919 р. франки та саксонці обрали його королем. На відміну від своїх каролінгських попередників, він відмовився від церковного помазання, вочевидь, бажаючи показати свою повну самостійність. Після чергового набігу угорців на Німеччину уклав з ними у 924 р. договір про мир на 9 років, за умовами якого мав сплачувати угорцям данину. У 925 р. повернув Лотарингію до складу Німеччини. Щоб протистояти угорцям, він приділяв багато уваги армії, запровадив регулярні частини та посилив кінноту. У прикордонних зі слов'янами областях були зведені укріплення — бургі.
- 3) У 1245 р. Вселенський собор позбавив його імператорської влади. З його смертю італійська політика німецьких імператорів і династія Штауфенів зазнала краху. Він був одним із найосвіченіших людей свого часу, знав грецьку, арабську мови та латину. Він заснував багато шкіл, у 1224 р. — університет у Неаполі, де викладали не тільки християни, але й араби та євреї, що свідчить про віротерпимість, яка була притаманна всій його політиці.

Відповідь: 1 в; 2 б; 3 а.

2. Прочитайте уривки з історичних джерел і дайте відповіді на запитання.

«Золота булла»

Щоб встановити єдність між курфюрстами і запровадити вибори, щоб цим припинити ганебний розлад і всілякі помилки, ми на наших зборах у Нюрнберзі у присутності всіх духовних і світських курфюрстів і князів... всесильною царською владою оголосили, наказали, повелівали... 9 січня 1356 р. виконати наступне.

Коли стане відомо про смерть короля або імператора, хай курфюрсти зберуться... та оберуть Римського короля як майбутнього імператора. Питання про вибір має вирішуватися більшістю голосів. Новообраний негайно затвердить права і свободи курфюрстів. Курфюрсти нехай за рангом займають свої місця. Коли трон залишається вакантним, регентство повинно взяти на себе на півдні Пфальцграф, на півночі — герцог Саксонії.

Запитання

- 1) Як відбувалися вибори імператора Римської імперії?
- 2) Хто був присутнім на зборах у Нюрнберзі?
- 3) Що мав негайно зробити обраний імператор?
- 4) Як вирішувалось питання влади, якщо трон залишався вакантним?
- 5) На захист чийх інтересів було прийнято «Золоту буллу»?

Тестові завдання

1. Назвіть дату утворення Німецького королівства:
 - а) 919 р.;
 - б) 911 р.;
 - в) 936 р.
2. Хто став першим королем із представників місцевої та саксонської династії?
 - а) Конрад I;
 - б) Людовик;
 - в) Генріх Птахолов.
3. Яких заходів вжив Генріх Птахолов для зміцнення королівської влади?
 - а) Створив могутнє військо та силою почав об'єднувати герцогства в єдину державу;
 - б) уклав мир з угорцями на 9 років;
 - в) захопив у заручники декількох єпископів і синів герцогів, що не підкорилися;
 - г) укріпив східні кордони королівства;
 - д) узаконив спадковість королівської влади.
4. Хто по смерті Генріха Птахолова став німецьким королем?
 - а) Фрідріх;
 - б) Людовик;
 - в) Оттон I.

5. Яких заходів вживав Оттон I, щоб обмежити сваволю герцогів?
 - а) Замість непокірних герцогів призначав своїх братів та інших родичів;
 - б) феодалів, які не підкорялися, позбавляв земельних володінь;
 - в) піддавав смертній карі;
 - г) підпорядкував церкву своїй владі та наділив землею єпископів.
6. Хто з пап вступив у відкриту боротьбу з німецькими імператорами?
 - а) Лев III;
 - б) Григорій VII;
 - в) Боніфацій II.
7. Чому німецькі імператори протягом трьох століть прагнули завоювати Італію?
 - а) В Італії була найбільш розвинена економіка в Європі;
 - б) Німеччині був потрібен вихід до Середземного моря;
 - в) Італія являла загрозу існуванню Німеччини.
8. За часів якого імператора зазнала краху політика боротьби за Італію?
 - а) Фрідріха Барбаросси;
 - б) Генріха VI;
 - в) Фрідріха II.
9. Яка подія свідчить про припинення політики «тиску на Схід»?
 - а) Грюнвальдська битва;
 - б) укладення миру між Новгородом, Польщею з одного боку та Тевтонським орденом — з іншого;
 - в) почалися уособиці між єпископами Тевтонського ордену.
10. Коли утворився Швейцарський союз?
 - а) 1291 р.;
 - б) 1290 р.;
 - в) 1292 р.
11. У результаті якої події утворився Швейцарський союз?
 - а) За наказом німецького імператора для створення плацдарму для війни з Італією;
 - б) висновок «вічного союзу» між трьома кантонами: Швіце, Урі, Унтервальдене;
 - в) у результаті повстання населення трьох кантонів.
12. Чому в Німеччині не утворилася централізована держава?
 - а) Через слабкість влади імператора;
 - б) посилення влади герцогів, графів, архієпископів;
 - в) ухвалення «Золотої булли»;
 - г) слабкість селянських господарств;
 - д) зацікавленість ремісників у феодалній роздробленості.

Відповіді: 1 а; 2 в; 3 а, б, г; 4 в; 5 а; 6 б; 7 а; 8 в; 9 а; 10 а; 11 б; 12 а, б, в.

Домашнє завдання

1. Опрацювати текст відповідного параграфа.
2. Скласти розповіді від імені:
 - а) ганзейського купця, що подорожував країнами Північної Європи;
 - б) німецького імператора, що вів боротьбу проти Папи Римського;
 - в) учасника битви при Леньяно;
 - г) лицаря — учасника битви на Чудському озері.

УРОК 23**ТЕМА. КРАЇНИ БАСЕЙНУ СЕРЕДЗЕМНОМОР'Я****Формування картографічних умінь**

За допомогою карти атласа «Німеччина та Італія в XI—XV ст.» дайте відповіді на запитання та виконайте завдання.

1. Назвіть території, які входили до складу королівства Італія.
2. Назвіть території, які входили до складу королівства обох Сицилій.
3. Знайдіть і назвіть за картою найбільш відомі італійські міста-держави.
4. Назвіть імператора, який здійснював походи проти Італії.
5. Покажіть місця найважливіших битв та назвіть роки, коли ці події сталися.
6. Укажіть напрямки, в яких Венеція здійснювала торгівлю.
7. З яких регіонів Європи постачалася сировина у Флоренцію для суконного виробництва?
8. В якому регіоні Генуя заснувала свої торгові факторії?
9. Покажіть володіння римських пап. Як змінилася територія Папської області?

Творчі та пошукові завдання

1. Співвіднесіть поняття та їх визначення.

Варіант 1

1) Гвельфи	а) станове об'єднання купців, які захищали інтереси та привілеї своїх членів
2) Купецька гільдія	б) вигнання арабів з території Піренейського півострова
3) Повстання «чомпі»	в) в Італії прихильники римських пап у боротьбі проти німецьких імператорів
4) Реконкіста	г) повстання найманих робітників суконних майстерень у Флоренції

Відповідь: 1 в; 2 а; 3 г; 4 б.

Варіант 2

1) Гібелліни	а) церковний суд
2) Дож	б) завоювання арабами Піренейського півострова
3) Інквізиція	в) глава республіки у Венеції та Генуї, обраний довічно
4) Конкіста	г) в Італії — прихильники німецьких імператорів у боротьбі проти римських пап

Відповідь: 1 г; 2 в; 3 а; 4 б.

2. Співвіднесіть імена історичних діячів з наведеними фактами.

1) Козимо Медичі	а) Король Арагону, Кастилії, Сицилії. Завершив відвоювання земель Іспанії в арабів. Був прозваний Католиком, всіляко заохочував діяльність інквізиції
2) Джироламо Савонарола	б) правитель Флоренції з 1469 р. Отримав прізвисько Прекрасний за поетичний талант і покровительство гуманістів
3) Фердинанд II Арагонський	в) настоятель монастиря у Флоренції, за наполяганням якого з міста вигнали лихварів, малозабезпечених звільнили від боргів, запровадили податок для заможних. Після захоплення ворогами був засуджений як єретик
4) Лоренцо Медичі	г) флорентійський банкір, який у 1434 р. став правителем республіки; покровитель мистецтв і наук

Відповідь: 1 г; 2 в; 3 а; 4 б.

3. Заповніть таблицю «Італійські держави».

Питання	Генуя	Венеція	Флоренція	Папська область	Неаполітанське королівство
Географічне положення					
Причини розквіту або занепаду					
Форма управління					
Основні історичні події					

4. Прочитайте уривки з історичного тексту і дайте відповіді на запитання.

Текст. Венеція

XV століття — вершина економічного та політичного добробуту Венеції, число жителів якої досягло майже двохсот тисяч. З тексту заповіту, складеного у 1423 р. дожем Томмазо Моченіго, відомо, що в ділові операції

республікою вкладено 10 мільйонів дукатів, які приносять щорічний прибуток у розмірі 4 мільйонів. Держава має 3 345 кораблів та 36 тис. моряків; на суднобудівельних верфях працюють 6 тис. чоловік. 16 тис. працівників зайнято у виробництві шовкових, вовняних та бавовняних тканин. Патріціат складається з однієї тисячі чоловік, щорічний дохід яких коливається від 700 до 4 000 дукатів. Щороку Венеція карбує понад 1,2 млн золотих дукатів, а різної срібної монети — на загальну суму до 800 тис. дукатів; річний дохід держави становить 1 614 000 дукатів.

Запитання

- 1) Дайте визначення поняттю «дож».
- 2) З якою метою Венеція утримувала такий великий флот?
- 3) Який відсоток від загальної кількості населення складав патріціат?
- 4) Яка необхідність була в утриманні такої кількості моряків?
- 5) Назвіть основні джерела доходів Венеції.

Тестові завдання

1. Що собою являли міські комуни?
 - а) Міста, влада в яких належала найбагатшій сім'ї;
 - б) міста, що звільнилися від влади сеньйора;
 - в) міста, в яких були створені органи самоврядування.
2. Який орган міської влади приймав закони та важливі рішення?
 - а) Велика рада;
 - б) Рада ремісників;
 - в) Рада купців.
3. Хто міг зосередити повноту міської влади у своїх руках?
 - а) Начальник міського ополчення;
 - б) уповноважена людина зі здійснення контролю за виконанням рішень Великої ради;
 - в) скарбник Великої ради.
4. Які причини зумовили війну між містами?
 - а) Торгове суперництво;
 - б) боротьба за володіння секретами мануфактурного виробництва тканин;
 - в) конкуренція за розширення територіальних володінь.
5. Які міста-держави Італії були найбільш економічно розвиненими?
 - а) Генуя, Флоренція;
 - б) Венеція;
 - в) Папська область.
6. Які обставини призвели до занепаду Генуї?
 - а) Неврожаї;
 - б) лісові пожежі;
 - в) війна з Венецією.

7. З яких станів складалася Велика рада Венеції?
 - а) Купецтва;
 - б) ремісників і найманих воїнів;
 - в) урядовців.
8. У торгівлі з яким регіоном лідирувала Венеція?
 - а) Англією;
 - б) країнами Сходу;
 - в) Голландією.
9. Яка галузь виробництва приносила Флоренції найбільші доходи?
 - а) Виробництво сукна;
 - б) кораблебудування;
 - в) виготовлення фарфору.
10. Чому Папська область не змогла перетворитися на сильну державу?
 - а) Між впливовими сеньйорами тривала постійна боротьба за владу;
 - б) Папська область втратила багато міст, де при владі перебували тирані;
 - в) римські папи не піклувалися про процвітання Папської області.
11. Яка держава утворилася на півдні Італії?
 - а) Анжуйське королівство;
 - б) Феррарське королівство;
 - в) Неаполітанське королівство.
12. У результаті якої події відбулося об'єднання Кастильського королівства з Арагонським?
 - а) Укладення шлюбу між Ізабеллою Кастильською та сином короля Арагона у 1479 р.?
 - б) перемога у війні Арагона з Кастилією;
 - в) за рішенням церковного собору 1479 р.

Відповідь: 1 а, в; 2 а; 3 б; 4 а, в; 5 а, б; 6 в; 7 а; 8 б; 9 а; 10 а, б; 11 в; 12 а.

Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний параграф, пояснювати матеріал за опорною схемою.
2. Скласти кросворд з вивченої теми.

УРОК 24

ТЕМА. УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗА ТЕМОЮ «ВІЗАНТІЯ. АРАБСЬКИЙ СВІТ. ЄВРОПА»

ВАРІАНТ I

Урок-гра. Учні діляться на 3 команди за кольором обраних карток.

I тур. «Хронологічний»

1. Перевірка знань учнів з хронології теми. Команди отримують картку із завданням, де пропонується заповнити пропуски у таблиці.

Картка 1

Дата	Подія
661–750 рр.	
	Битва при Пуат'є
1054 р.	
	Розгром хрестоносцями Константинополя
1309–1378 рр.	
	«Каролінгське відродження»
1445 р.	

За кожен правильну відповідь — 1 бал. Команді, яка правильно виконає завдання першою, додається ще один бал.

Відповідь

Дата	Подія
661–750 рр.	Правління династії Омейядів
732 р.	Битва при Пуат'є
1054 р.	Розкол християнської церкви
1204 р.	Розгром хрестоносцями Константинополя
1309–1378 рр.	Авіньйонський полон
768–814 рр.	«Каролінгське відродження»
1445 р.	Винайдення книгодрукування Й. Гутенбергом

2. Після виконання завдання команди отримують картку з переліком подій. Кожному члену команди необхідно взяти картку і стати відповідно до хронологічної послідовності подій. За правильне визначення хронологічного ряду — 2 бали.

Картка 2

Розташуйте в хронологічній послідовності.

- Утворення Папської держави;
- заснування домініканського ордену;
- початок мусульманського літочислення;
- поява перших університетів;
- альбігойські війни;
- захоплення турками-сельджуками Багдада.

Відповідь: в, а, г, д, б, е.

Підсумок туру.

II тур. «Історичний словник»

Перевірка засвоєння основних термінів та понять з даної теми. Кожна команда отримує картку із завданням. За правильну відповідь та пояснення — 4 бали.

Картка 1

Логічний ланцюжок. Із наведеного переліку виберіть зайве слово. Свій вибір поясніть.

- а) Патріарх, єпископ, ваганти, церква;
- б) іслам, Коран, альбігойці, халіф.

Картка 2

Логічний ланцюжок. Із наведеного переліку виберіть зайве слово. Свій вибір поясніть.

- а) Католицизм, сага, схизма, православ'я;
- б) шаріат, Коран, францисканці, шиїти.

Картка 3

Логічний ланцюжок. Із наведеного переліку виберіть зайве слово. Свій вибір поясніть.

- а) Хрестоносці, духовно-рицарські ордени, готика, Гроб Господній;
- б) єретик, вальденси, Авіньйонський полон, інквізиція.

Підсумки туру.

Відповідь: картка 1 — а) ваганти; б) альбігойці.

Відповідь: картка 2 — а) сага; б) францисканці.

Відповідь: картка 3 — а) готика; б) Авіньйонський полон.

III тур. «Що? Хто? Де? Коли?»**Картка 1. Де? Що?**

Завдання: перевірити знання учнями карти та розміщення географічних об'єктів. Для цього команди поділяються на дві підгрупи, кожна з яких виконує своє завдання.

Учитель пропонує першій підгрупі команд обрати 2 картки, де записані географічні назви, які необхідно показати на карті та повідомити, яка подія пов'язана з даною географічною назвою:

- Клермон;
- Мекка;
- Кембридж;
- Ватикан;
- Константинополь;
- Медіна.

За кожну правильну відповідь — 1 бал.

Картка 2. Хто? Коли?

Другі підгрупи отримують конверти із завданнями.

- Подумайте, хто, коли та за яких обставин просувався цими шляхами? Покажіть на карті.
За кожну правильну відповідь — 1 бал.

- 1) Медіна, Єгипет, Іспанія, Пуат'є.
- 2) Тулуза (Франція), Константинополь, Єрусалим.
- 3) Єрусалим, о. Родос, о. Мальта.

Відповіді:

- 1) Завойовницький похід до Західної Європи VII–VIII ст.;
- 2) Хрестоносці, перший хрестовий похід 1096–1099 рр.;
- 3) Орден госпітальєрів, початок XII ст.

Підсумки туру.

IV тур. «Історичний портрет»

Завдання туру: перевірити, як учні засвоїли інформацію про історичних осіб з даної теми.

1. Учням пропонується добрати до імен історичних осіб їхні характеристики. Максимальна оцінка — 3 бали.

1) Йоган Гутенберг	а) народився близько 570 р. в Мецці. У ранньому дитинстві залишався сиротою та виховувався у сім'ї родичів. Коли виріс, тривалий час працював у купців. Разом з тим, він часто молився і роздумував про богів. Він запевняв людей, що Аллах призначив його своїм посланцем, подавав книгу і наказав бути для людей благовісником і застережником
2) Франциск Ассизський	б) він заборонив білому духовенству одружуватися, щоб турботи про сім'ю не відволікали його від церковних обов'язків. Вступив у конфлікт з німецьким імператором Генріхом IV за право призначати єпископів
3) Григорій VII	в) він запевняв: «Єрусалим — пуп Землі. Хто тут сповнений суму і бідний, там радітиме й збагачуватиметься»
4) Мухаммед	г) син багатого купця, що відмовився від володіння майном, не брав у руки грошей і разом зі своїми учнями вів мандрівне життя
5) Урбан II	д) служив при дворі єгипетського халіфа, а після його смерті захопив владу в країні. За короткий час став наймогутнішим правителем мусульманського світу. В його особі хрестоносці отримали грізного противника
6) Аладін (Салах-ад-дін)	е) німецький майстер, який здійснив важливий винахід в історії людства. Свого часу був змушений віддати все майно купцеві Йоганну Фусту як сплату за позику. Помер у злиднях у 1468 р.

Відповідь: 1 е; 2 г; 3 б; 4 а; 5 в; 6 д.

Після виконання учнями завдання вчитель пропонує наступне завдання туру.

2. Учням оголошується ряд історичних осіб, представлених парами. Необхідно визначити, яке становище посідали ці особи. Були вони друзями чи супротивниками? Відповідь необхідно обґрунтувати. За кожну правильну відповідь — 1 бал.
- 1) Беовульф — Грендель (*супротивники*);
 - 2) Карл Великий — Роланд (*друзі*);
 - 3) Григорій VII — Генріх IV (*супротивники*);
 - 4) Петро Пустинник — Олексій Комнін (*супротивники*);
 - 5) Фома Аквінський — Альберт Великий (*друзі*).

Підсумки туру.

V тур. «Журналіст»

Команди отримали випереджальне завдання: скласти невелику розповідь за обраною ними темою. Максимальна оцінка — 5 балів.

- 1) Скласти розповідь про жebraючі ордени та описати організацію і правила поведінки ченців.
- 2) Скласти розповідь про життя студентів середньовічної Європи.
- 3) Скласти розповідь про розвиток архітектури середньовічної Європи та арабського світу.

VI тур. Вікторина

Команди по черзі отримують запитання. Якщо відповідь неправильна, право на відповідь переходить іншій команді та ін. За кожну правильну відповідь — 1 бал.

- 1) Християни вважали найбільш шанованою святинєю зображення ікони. А якому зображенню віддавали перевагу мусульмани? (*Образу слова. Наприклад, слово «Аллах» позначалось чотирма вертикальними лініями, які схематично відтворювали літери цього арабського слова.*)
- 2) П'єр Абеляр стверджував, що головне джерело пізнання — це розум. Чи суперечило це вченню церкви? Чому? (*Церква стверджує, що джерело пізнання — це віра.*)
- 3) Храми романського стилю прикрашали за певними правилами. В центрі розміщували зображення Христа та ін. Чому західний фасад прикрашався більше, ніж інші частини храму? (*Західний фасад — це головний вхід.*)
- 4) Великим досягненням живопису середньовіччя була книжкова мініатюра, яка зображувала різні сторони життя людей. Чим готична книга відрізнялася від романської? (*Готична була меншою за розмірами і мала більше ілюстрацій.*)
- 5) На початку XIII ст. багато міст Південної Франції були пограбовані та зруйновані. Більшість населення безжально винищена. Що стало причиною цієї трагедії? (*Військовий похід, організований папою Іннокентієм III проти альбігойців (єретиків).*)

- 6) У найбільш розвинених країнах Європи в період середньовіччя виникає лицарська література, авторами якої були лицарські поети. Як називали цих поетів у Франції? (*Трубадури*)
- 7) Відомо, що коли в Мілані захопили катарів, їх вивели на площу, де з одного боку стояв хрест, а з іншого...? Єретикам запропонували або повернутися в католицьку віру, або... Що було з іншого боку площі та що запропонували єретикам? Що вони обрали? (*Багаття, у якому вони мали згоріти.*)
- 8) Відомо, що в храмах романського стилю стіни прикрашали фрески, мозаїки. А що прикрашало стіни соборів готичного стилю? (*Вітражі, статуї*)
- 9) Схоластика закликала до сліпого поклоніння авторитетам. Вона вивчала книгу і відмовлялася досліджувати природу. Та були вчені, які заперечували це твердження і прагнули вивчати природу за допомогою дослідів. Назвіть вченого, який одним з перших почав проводити дослід. (*Роджер Бекон*)
- 10) Відомо, що значний культурний підйом відбувся в державі Карла Великого. Яку назву дістав цей процес? (*«Каролінгське відродження»*)
- 11) Відомо, що араби обожнювали сили природи, каміння, дерева. Головним язичницьким святилищем арабів була Кааба в Мекці. Що являло собою це святилище? (*Квадратне приміщення, де стояли дерев'яні та кам'яні ідоли, яким вклонялись араби.*)
- 12) Об'єднанню арабських племен в єдину державу сприяла нова релігія — іслам. А що означає «іслам» у перекладі з арабської? (*Покірність*)
- 13) Собор — це храм християн. Мечеть — мусульманський храм. А що об'єднувало середньовічні собори міст Європи та середньовічні мечеті арабів? (*Вони виконували роль головного центру, своєрідного «народного будинку», де здійснювалось правосуддя, виникали літературні чи наукові дискусії, читались лекції та ін.*)

Підсумки туру.

ВІІ тур. «Причинно-наслідковий»

Команди заповнюють таблицю (кожній команді по події). Максимальний бал — 4.

Передумови	Подія	Період	Наслідки
	Хрестові походи		
	Схизма		
	Арабські завоювання		

По завершенні роботи таблиця матиме такий вигляд.

Передумови	Подія	Період	Наслідки
Зростання кількості населення Європи. Християнізація Європи	Хрестові походи	1096–1270 рр.	Зміна міжнародної обстановки в Середземноморському басейні, послаблення Візантії. Перенесення культурного центру з Візантії до Європи. Розвиток західноєвропейської торгівлі. Взаємозбагачення культур Європи і Сходу
Поділ Римської імперії на Західну і Східну. Утворення Папської області	Схизма	1054 р.	Утворення 2-х церков. Згуртування християнської Європи
Поширення ісламу серед арабів. Зміцнення централізованої держави	Арабські завоювання	VII–VIII ст.	Поширення ісламу по всій території халіфату. Окремішність розвитку двох цивілізацій: Західної та Східної. Взаємозбагачення культур Європи і Сходу

Підсумки гри та визначення команди переможця.

Домашнє завдання

(На вибір учнів)

1. Написати невеликий твір «Чому духовний світ людини середньовіччя був тісно пов'язаний з релігією?»
2. Скласти 10 питань до теми.

ВАРІАНТ II

1. Розташуйте в хронологічній послідовності.
 - 1) Народження Мухаммеда;
 - 2) утворення Візантійської імперії;
 - 3) досягнення берегів Америки Лайфом Щасливим;
 - 4) захоплення Константинополя турками;
 - 5) битва при Кресі.

Відповідь: 2, 1, 3, 5, 4.

2. Назвіть зайву дату, дослідивши такий перелік:
1340 р., 1346 р., 1356 р., 1415 р., 1485 р.

Відповідь: це дати основних битв Сторічної війни. Зайва — 1485 р.

3. Визначте тривалість подій:
 - 1) Столітньої війни;
 - 2) війни Червоної та Білої троянд;
 - 3) правління Омейядів;
 - 4) існування Візантійської імперії.

Відповідь

- 1) $116 (1453 - 1337 = 116)$;
- 2) $30 (1485 - 1455 = 30)$;
- 3) $89 (750 - 661 = 89)$;
- 4) $1058 (1453 - 395 = 1058)$.
4. Які події відбулися у 1453 р.?
- 1) Захоплення Константинополя хрестоносцями;
- 2) закінчення війни Білої та Червоної троянди;
- 3) захоплення Константинополя турками;
- 4) закінчення Столітньої війни;
- 5) оборона Константинополя від нападу арабів.

Відповідь: 3, 4.

5. Із запропонованого переліку виберіть ознаки, що характеризують поняття.

Іслам	Стратіг	Ярл	Хіджра	Драккара	Булла

- 1) Знатний норман;
- 2) бойовий корабель;
- 3) здійснення хаджу;
- 4) законодавчий акт;
- 5) воєначальник;
- 6) переселення Мухаммеда в Ясріб.

Відповідь: 3; 5; 1; 6; 2; 4.

6. Визначте правильне поєднання династій та держав.

- 1) Капетінги — Франція
- 2) Плантагенети — Франція
- 3) Штауфени — Німеччина
- 4) Комніни — Візантія
- 5) Йорки — Англія
- 6) Ланкастери — Німеччина
- 7) Палеологи — Англія
- 8) Валуа — Візантія

Відповідь: 1, 3, 4, 5.

7. Із запропонованого списку подій оберіть ті, які відбулися в Англії, Франції та Німеччині.

1	2
1) Битва на річці Лех.	А) Події в Англії (V–XV ст.)
2) Страта Жанни д'Арк.	Б) Події в Німеччині (X–XV ст.)
3) Битва при Гастінгсі	В) події у Франції (X–XV ст.)

1	2
4) Прихід до влади Саксонської династії. 5) Узяття в полон англійцями Іоанна II Доброго. 6) Прибуття Генріха IV до Каносси. 7) Вбивство архієпископа Кантеберійського Т. Беккета. 8) Проголошення Оттона I імператором. 9) Смерть Фрідріха Барбаросси під час третього хрестового походу. 10) Війна Білої та Червоної троянд. 11) Військова реформа Альфреда Уессекського. 12) Прихід до влади династії Капетингів. 13) Битва при Куртре. 14) Ліквідація рицарського ордену Тамплієрів. 15) Підписання королем Іоанном Безземельним «Великої хартії вольностей». 16) Жакерія. 17) Відлучення Фрідріха II від церкви папою Інокентієм III. 18) Загибель короля Гарольда у битві проти норманів	

Відповідь: А — 3, 7, 10, 11, 15, 18; Б — 1, 4, 6, 8, 9, 17; В — 2, 5, 12, 13, 14, 16.

8. Визначте, хто з представлених діячів у якій битві брав участь.

1) У битві при Бувіні 27 липня 1214 р. була розбита армія Оттона IV. Влада короля була укріплена, а Нормандія, Анжу та Мін відійшли до Франції	а) Фрідріх Барбароса
2) Намагався підпорядкувати північно-італійські міста, але зазнав поразки від військ Ломбардної ліги у битві при Леньяно у 1176 р.	б) Мехмед II
3) У 1453 р. турецькі війська під його керівництвом захопили Константинополь	в) Філіпп II
4) У 625 р. його загін у 750 чоловік зазнав поразки поблизу гори Оход, оскільки сили мекканців переважали вчетверо	г) Пророк Магомет

Відповідь: 1 в; 2 а; 3 б; 4 г.

Домашнє завдання

(На вибір учнів)

- Написати невеликий твір «Чому духовний світ людини Середньовіччя був тісно пов'язаний з релігією?»
- Скласти 10 питань до теми.

УРОК 25

**ТЕМА. ТЕМАТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЗА ТЕМОЮ
«ВІЗАНТІЯ. АРАБСЬКИЙ СВІТ. ЄВРОПА»**

ВАРІАНТ I

Варіант 1*Початковий рівень*

1. Визначте дати подій.
- а) Виникнення Візантійської імперії;
- б) народження Мухаммеда;
- в) ухвалення «Великої хартії вольностей».

Середній рівень

1. Хто з них був завойовником?
- а) Вільгельм Норманський;
- б) Мехмед II;
- в) Альфред Великий;
- г) Філіпп VI;
- д) Григорій VII;
- е) Гарольд Хоробрий.

2. Дайте визначення поняттям.

- 1) Реконкіста — це ____.
- 2) Вікінг — це ____.
- 3) Халіф — це ____.

Достатній рівень

Визначте причини.

№	Причина	Норман-ських походів	Століт-ньої війни	Загибелі Візантії
1	2	3	4	5
1	Претензії на Французький престол Едуарда III			
2	Розорення країни Генуєю та венеціанцями			
3	Значне скорочення території імперії			
4	Несприятливий клімат			
5	Розлад фінансової системи			
6	Прагнення французьких королів повернути території, захоплені Англією			
7	Відсутність вільних земель			

1	2	3	4	5
8	Міжусобна війна серед знаті за владу			
9	Збільшення чисельності населення			
10	Відсутність чіткої системи престолонаслідування			
11	Послаблення західноєвропейських країн усобицями			
12	Наявність швидкохідних і маневрених кораблів			

Високий рівень

1. Яку роль у житті племен Аравії відіграла поява ісламу?
2. Яке значення для історії людства мала законотворча діяльність Юстиніана?
3. Чому «Золота булла» сприяла збереженню феодальної роздробленості Німеччини?
4. Які причини зумовили економічне процвітання італійських міст-держав?

Відповіді:

Початковий рівень: 395, 570, 1215.

Середній рівень: 1 а, б; 2 а) визвольна боротьба проти арабів на Піренейському півострові; б) норман, що вчиняє морські набіги з метою розбою; в) «заступник Пророка», глава Арабської держави та мусульманської церкви.

Достатній рівень: норманських походів: 4, 7, 9, 11, 12; Столітньої війни: 1, 6; загибель Візантії: 2, 3, 5, 8, 10.

Варіант 2

Початковий рівень

1. Визначте дати подій.
 - 1) Повстання «Ніки» в Константинополі.
 - 2) Захоплення Константинополя турками.
 - 3) Поява «Золотої булли».

Середній рівень

1. Хто з французьких королів досяг успіхів в об'єднанні Франції?
 - а) Гуго Капет;
 - б) Філіпп II;
 - в) Іоанн II Добрий;
 - г) Філіпп IV Красивий;
 - д) Людовик V;
 - е) Людовик XI.

2. Дайте визначення поняттям.

- а) Курфюрст — це ___.
- б) Василевс — це ___.
- в) Велика рада — це ___.

Достатній рівень

Які твердження стосуються зазначених держав?

№	Твердження	Фран- ція	Флорен- ція	Англія	Німеч- чина
1	Заборонялося починати війну раніше ніж через 40 днів після її оголошення				
2	Цех Лана налічував 200 майстерних, які виготовляли близько 80 тис. штук сукна				
3	Після поразки у Грюнвальдській битві припинився «тиск на Схід»				
4	Прийнята у 1356 р. «Золота булла», встановлювала порядок вибору імператора				
5	При Іоанні багато французьких володінь були відвойовано				
6	У 987 р. Каролінгів назавжди позбавили престолу				
7	Законодавча влада належала Великій раді				
8	Для боротьби з норманами саксонські королівства в 829 році об'єдналися				
9	Людовик IX припинив свавілля герцогів				
10	Вільгельм I привів до присяги всіх сеньйорів				
11	Вищого розквіту місто досягло за часів Лоренцо Прекрасного				
12	Фрідріх Барбаросса створив найсильніше в Європі рицарське військо				

Високий рівень

- 1. Які відносини склалися у німецьких імператорів з папством?
- 2. У чому полягав подвиг Жанни д'Арк?
- 3. За яких обставин утворився Швейцарський союз?
- 4. Чому у Франції виникла потреба в сильній королівській владі?

*Відповіді**Початковий рівень:* 532, 1453, 1356.

Середній рівень: 1 б, г, е; 2 а) німецькі князі, які обирали імператора; б) візантійський імператор; в) законодавчий орган італійських міст-держав.

Достатній рівень: Франція: 1, 6, 9; Флоренція: 2, 7, 11; Англія: 5, 8, 10; Німеччина: 3, 4, 12.

ВАРІАНТ II

Форма проведення: урок-гра.

Учитель поділяє клас на 3—4 команди та пояснює правила гри.

Учитель. Сьогодні ми з вами влаштуємо гру «Ключ до зашифрованого слова». Кожна команда, завершуючи черговий етап конкурсного завдання команди, отримує картку з буквою, з яких у фіналі складається слово. Кількість конкурсів повинна збігатися з кількістю букв у слові. Якщо команда не впоралася із завданням, то картку з буквою вона не отримує й у фіналі намагається скласти слово з тієї кількості букв, яка отримана учасниками. Під час гри кожна команда одержує певну кількість балів. Учасники команди, що набрали найбільшу кількість балів, отримують оцінку 12.

I конкурс. «Текст з пропусками»

Асистенти роздають картки з текстами.

Учитель. Вам необхідно вставити пропущені слова в текст. Пропущено 13 слів. У цьому конкурсі команди можуть набрати максимально 13 балів.

1. Центральна Італія перебувала в руках римських пап та мала назву __ області. (*Папської*)
2. Найбільш розвиненою областю Італії була __ країни. (*Північ*)
3. Тут знаходилися найбільші міські республіки: Венеція, __, Флоренція. (*Генуя*)
4. Ці міста називали __. (*Комунами*)
5. Венеція була __ республікою. (*Аристократичною*)
6. Влада у Венеції належала __, обраному довічно. (*Дожу*)
7. Венеція була побудована на острівцях, замість вулиць налічувалися численні канали. Жителі пересувалися на довгих човнах __. (*Гондолах*)
8. Головним заняттям жителів була торгівля й ремесло. Купці Венеції контролювали всю торгівлю на Адріатичному морі та у східній частини __. (*Середземного*)
9. В Генуї не було такої єдності. Багато разів заможні сімейства намагалися захопити владу. Генуя отримала від Візантії право на безперешкодну торгівлю у __ морі. (*Чорному*)
10. Генуезька республіка мала володіння на узбережжі Кримського півострова — Кафа, __, Балаклава. (*Судак*)

11. Найбагатшим містом Італії була Флоренція. Її називали «__». (*«Афінами Італії»*)
12. Головним багатством Флоренції були її __. (*Тканини*)
13. Усій Європі були відомі флорентійські __, де тримали гроші не тільки городяни і купці, але й римські папи. (*Банки*)

II конкурс. «Портретна галерея»

У ч и т е л ь. Ми переходимо до II конкурсу — «Портретна галерея».

З допомогою опису команди повинні визначити ім'я історичної особи. За кожну правильну відповідь команда отримує 3 бали. Максимальна кількість балів — 15.

1. Цей німецький імператор вкотре намагався підпорядкувати собі Папську область й затвердитися в Італії. Він діяв жорстоко й брутально. Коли Мілан відмовився коритися владі імператора, то він обложив місто. Після дворічної облоги Мілан був узятий. Місто зруйновано, його площа зорана плугом і посипана сіллю на знак того, що місто ніколи більше не зможе відродитися. (*Фрідріх I Барбаросса*)
2. Цей король почав збирання французьких земель. Він не приєднував нових територій, наводив лад у власних володіннях, вступивши у боротьбу з французькими сеньйорами. Будував фортеці, спалював замки непокірних феодалів, карав грабіжників. (*Король Людовик VI*)
3. Цей король мав мінливу вдачу: він міг бути відкритим і щедрим, але коли впадав у гнів, то перетворювався на розлюченого злобного тирана. Він володів шістьма мовами, правда, не знав англійської. Він мав прекрасну пам'ять та ґрунтовні знання, був невтомний у справах і повний рішучості боротися з непокірними феодалами. Для зміцнення своєї влади провів реформи: запровадив суд присяжних, увів новий податок — «щитові гроші», призначив шерифів. (*Генріх II*)
4. Хлопчик виховувався у будинку свого діда. З дитинства він познайомився з караванною торгівлею. У караванних поїздках він із зацікавленістю слухав розповіді християн та іудеїв. Він любив самотність і благочестиві роздуми, часто йшов один до сусідніх з Меккою гір. Коли йому виповнилося 40 років, йому було перше видіння. (*Мухаммед*)
5. Розумна, мужня людина, сільський ремісник. Брав участь у Столітній війні, знав військову справу. Прагнув навести у повстанських загонах лад і дисципліну. Він користувався такою пошаною серед повстанців, що вони присягалися виконувати тільки його закони. Був убитий під час зустрічі з королем. (*Уот Тайлер*)

III конкурс. «Шкільний»

Учитель пропонує командам розв'язати задачі, які доводилося вирішувати свого часу реальним і вигаданим історичним персонажам.

Оцінюється правильність і швидкість рішення. Команда, що правильно розв'яже задачі, отримує 5 балів. Максимальна кількість балів — 5.

1. Візантійська задача.

Пан бере зі своїх залежних селян 4,5 модія зерна з кожних 8 модіїв. На частку пана довелося 69 модіїв. Скільки отримає селянин?

Переведіть отриманий результат на кілограми, за умови, що модій — це міра сипких тіл від 8 до 13 кг у різних місцевостях Візантії.

2. Арабська задача [5, С. 35].

Повідай мені про голубів, що наблизилися до високого дерева, де одна частина їх сіла на дереві, а інша — під деревом. І голуби, що були на дереві, сказали тим, що знаходилися під деревом: «Якщо підніметься один з вас, то виявиться всього третина кількості нас, а якщо опуститься один з нас, нас стане стільки, скільки вас». Скільки було голубів? Скільки з них сіло на дерево, скільки — під дерево?

IV конкурс. «Про що йдеться?»

Учитель. Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал. Максимальна кількість балів — 6.

1. Яку мову й чому називали «латиною Сходу»? (*Арабську*)
2. Шлях туди знайшли вікінги задовго до офіційного відкриття шляху до цієї країни. Вікінги назвали цю країну «Вінланд» — Країна винограду. Про яку країну йдеться? (*«Країною винограду» називали Америку*)
3. Цю людину мусульмани могли назвати істинно віруючою, тому що вона суворо слідувала розпорядженням, що регламентують життя правовірного. Про які розпорядження йдеться? (*П'ять ритуальних обов'язків*)
4. Цей лист вважався магічним. Люди висікали його на камені та залізі. Вважалося, що такий напис може захистити від хвороби, допомогти у бою. Про які написи йдеться? (*Рунічний лист у Скандинавії*)
5. Цей документ був прийнятий в результаті боротьби короля і баронів. Король підписав цю грамоту і скріпив її своєю печаткою. Деякі дослідники називають цей документ першою у світі конституцією. Про який документ йдеться? (*«Велика хартія вольностей»*)
6. У чому різниця між Конкістою та Реконкістою? Де відбувалися ці події? (*Конкіста — завоювання арабами Піренейського півострова, Реконкіста — вигнання арабів*)

V конкурс. «Піймай помилку»

Учитель. Командам пропонується текст з помилками, які потрібно знайти й виправити. Кожна правильна відповідь оцінюється в 4 бали. Максимальна кількість балів — 16.

В Англії за рішенням короля був скликаний парламент. У парламенті були представлені різні стани, представники яких засідали окремо. Парламент складався з трьох палат: палати лордів, палати общин і палати генеральних штатів. Під час ухвалення податків у парламенті часто виникали

суперечки. Духівництво і дворяни мали два голоси проти одного представника третього стану. В парламенті ухвалювалися податки на прохання короля, висловлювалися критичні зауваження щодо керування країною, але парламент не міг приймати закони.

VI конкурс. «Турнір хронографій»

Учитель пропонує учням співвіднести дати та події. За кожну правильну відповідь надається 3 бали. Максимальна кількість балів — 27.

1) 395 р.	а) висадка норманів на березі Америки
2) 622 р.	б) «Велика хартія вольностей»
3) 732 р.	в) початок мусульманського літочислення
4) 1000 р.	г) скликання парламенту
5) 1215 р.	д) Столітня війна
6) 1265 р.	е) битва на Чудському озері
7) 1302 р.	ж) утворення Східної Римської імперії
8) 1337–1453 рр.	з) скликання Генеральних штатів у Франції
9) 1242 р.	и) битва при Пуатьє

Відповідь: 1 ж; 2 в; 3 и; 4 а; 5 б; 6 г; 7 з; 8 д; 9 е.

VII конкурс. Фінал

Команди розшифровують слово. Максимальна кількість балів — 3.
Слова для команд: вікінг, хартія, візир, гвельф та ін.

Таблиця оцінювання

Набрані бали	Оцінка	Набрані бали	Оцінка
1–7	1	43–49	7
8–14	2	50–56	8
15–21	3	57–63	9
22–28	4	64–70	10
29–35	5	71–77	11
36–42	6	78–84	12

Теми 4–5

СЛОВ'ЯНИ ТА ЇХ СУСІДИ. ІНДІЯ. КИТАЙ

УРОК 26

ТЕМА. ЦЕНТРАЛЬНА ТА СХІДНА ЄВРОПА

Формування картографічних умінь

За допомогою карти атласа «Польща та Велике князівство Литовське у XII–XV ст.» та «Чехія у XIV–XV ст.» виконайте завдання:

1. Назвіть території, які входили до Польщі.
2. Назвіть держави, які мали спільні кордони з Польщею.
3. Назвіть держави, які були залежні від Польщі.
4. Назвіть території, які входили до складу Великого князівства Литовського.
5. Назвіть держави в яких правили представники династії Ягеллонів наприкінці XIV ст.
6. Назвіть місця та дати найбільш важливих подій.

Формування хронологічних умінь

1. Співвіднесіть дати та події.

Варіант 1

1) 1000 р.	а) Кревська унія
2) 1385 р.	б) Чехія та частина Угорщини увійшли до складу Австрії
3) 1526 р.	в) проголошення Угорської держави

Відповідь: 1 в; 2 а; 3 б.

Варіант 2

1) 1222 р.	а) відродження королівської влади в Польщі
2) 1320 р.	б) спалення Яна Гуса
3) 1415 р.	в) «Золота булла» Угорського короля

Відповідь: 1 в; 2 а; 3 б.

2. Встановіть хронологію подій.
 - а) Відродження королівської влади в Польщі;
 - б) Чехія та частина Угорщини увійшли до складу Австрії;
 - в) проголошення Угорської держави;
 - г) гуситський рух;

- д) спалення Яна Гуса;
 - е) Кревська унія;
 - ж) «Золота булла» угорського короля.
- Відповідь:* в — ж — а — е — д — г — б.

3. Визначте час подій.

- а) Проголошення Угорської держави;
- б) «Золота булла» угорського короля;
- в) відродження королівської влади в Польщі;
- г) Кревська унія;
- д) спалення Яна Гуса;
- е) гуситський рух;
- з) Чехія та частина Угорщини увійшли до складу Австрії.

Відповідь: а) 1000 р.; б) 1222 р.; в) 1320 р.; г) 1385 р.; д) 1415 р.; е) 1419–1434 рр.; з) 1526 р.

Творчі та пошукові завдання

1. Прочитайте уривок з історичного джерела і дайте відповіді на запитання.

Текст . З проповіді Яна Гуса

Клір не навчає, а псує народ своєю розпустою, пов'язаною з багатством. Так треба вилучити у нього це багатство! Послідовники Христа мають бути бідними, як апостоли. А вони, навпаки, лише про те й розмірковують, як би ще збільшити свої багатства, для чого розсилають продавців індульгенцій та хижих ченців, які... влаштовують нікому не відомі святкування, вигадують чудеса, грабують бідний народ...

Запитання

- 1) У чому звинувачував Ян Гус католицьку церкву?
 - 2) Як мала реагувати церква на проповіді Яна Гуса?
2. Співвіднесіть поняття та визначення.

1) Гусити	а) великі землевласники
2) Магнати	б) повстанці у Чехії. Їхній табір знаходився на горі Табір
3) Таборити	в) послідовники чеського проповідника Яна Гуса

Відповідь: 1 в; 2 а; 3 б.

3. Співвіднесіть імена історичних діячів та факти.

1	2
1) Казимир III	а) видатний діяч чеської історії. Ректор Празького університету. Виступав проти німецького панування й засилля католицької церкви. Спалений за ухвалою церковного собору в Констанції у 1425 р.
2) Ян Гус	б) полководець, послідовник Яна Гуса, предводитель таборитів. Брав участь у Грюнвальдській битві (1410)

1	2
3) Ян Жижка	в) польський король

Відповідь: 1 в; 2 а; 3 б.

4. Про кого йдеться?

- 1) Професор Празького університету, проповідник, вважав, що священники та миряни рівні перед богом. Викликаний на церковне зібрання та звинувачений в ересі. Спалений на вогнищі. Прах кинутий у води Рейну. (*Ян Гус*)
 - 2) Послідовник чеського проповідника, чашник. Стояв на чолі війська повстанців. Не програв жодної битви; навіть повністю втративши зір, керував битвами таборитів. (*Ян Жижка*)
 - 3) Перший польський князь, який почав правити одноосібно. Організував декілька походів на Чехію та Русь. Проголосив себе королем. (*Болеслав I Хоробрий*)
 - 4) Відважний воїн, але жорстокий і підступний правитель. Об'єднав литовські землі. Прийняв християнство. З рук папи римського отримав королівський титул, але, зміцнившись, зрікся всього. Воював за незалежність Литви. (*Миндовг*)
 - 5) Цей литовський князь посів польський престол, запровадив католицьку віру. (*Ягайло*)
5. Заповнить таблицю «Гуситські війни».

План	Зміст вимог
Причини гуситських воєн	Вимога змінити церковні порядки: • відібрати у єпископів і монастирів землі; • скасувати платню за відправлення обрядів; • проводити богослужіння рідною мовою
Хід воєн	1415 р. — спалення Яна Гуса, початок гуситського руху. 1419 р. — повстання в Празі. 1420–1434 рр. — відбито п'ять хрестових походів проти гуситів. Діяльність Яна Жижки. Розкол гуситського руху на чашників і таборитів. 1434 р. — відкритий виступ чашників проти таборитів, битва при Ліпанах, поразка таборитів
Значення гуситських воєн	Визнання прав еретиків папою римським. Католицька церква втратила частину своїх земель і багатств

Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний параграф.
2. Написати розповідь про розкол учасників гуситського руху від імені таборита.
3. Підготувати питання-загадки про історичних діячів польської та чеської історії.

УРОК 27

ТЕМА. ПІВНІЧНО-СХІДНА РУСЬ

Формування картографічних умінь

За допомогою карти атласа «Руські князівства в XII — XIII ст. Монгольська навала» дайте відповіді на запитання та виконайте завдання.

1. Назвіть руські князівства та їх столиці.
2. Назвіть держави, що мали спільні кордони з руськими князівствами.
3. Покажіть напрямки воєнних походів, які були здійснені проти руських князівств, та назвіть їх співучасників.
4. Назвіть місце і дату Льодового побоїща.

Формування хронологічних умінь

1. Співвіднесіть дати та події.

1) 1147 р.	а) Невська битва
2) 1169 р.	б) перша письмова згадка про Москву
3) 1240 р.	в) захоплення Києва Андрієм Боголюбським

Відповідь: 1 б; 2 в; 3 а.

2. Співвіднесіть імена руських князів з роками їх правління.

1) Андрій Боголюбський	а) 1157—1174 рр.
2) Олександр Невський	б) 1125—1157 рр.
3) Юрій Довгорукий	в) 1220—1263 рр.

Відповідь: 1 б; 2 в; 3 а.

Творчі та пошукові завдання

1. Співвіднесіть імена історичних діячів та наведені факти.

1) Олександр Невський	а) перший самостійний князь Ростово-Суздальського князівства. З ім'ям цього князя пов'язана перша згадка про Москву
2) Юрій Довгорукий	б) першим з російських князів привласнив собі титул князя «всія Русі». Розширив кордони Московського князівства, захопив і зруйнував Київ у 1169 р.
3) Андрій Боголюбський	в) князь, що здобув перемогу над шведськими феодалами (1240), розбив лицарів Тевтонського ордену під час Льодового (1242) побоїща

Відповідь: 1 в; 2 а; 3 б.

2. Анаграми. Якщо ви правильно розташуєте літери, то отримаєте імена російських князів.
- 1) АДЕКЛНОРС ВЕЙКНСИЬ (Олександр Невський)

- 2) ІЙРЮ ВГДЙКООРИУ (*Юрій Довгорукий*)
 - 3) АДІЙНР ББГЙКЛООСИЬЮ (*Андрій Боголюбський*)
3. Прочитайте тексти і виконайте завдання.

Текст 1. Ремесло в Новгороді

У Новгороді було дуже розвинене залізодільне, теслярське, гончарне та інші ремесла. Великих успіхів досягло суднобудування: будували не тільки човни, але й великі кораблі, здатні здійснювати дальні плавання.

У давньому Новгороді було дуже поширене художнє різьблення по дереву та кістці.

Високої майстерності досягли ювеліри у техніці перегородчастої емалі. На золоту або срібну пластинку наносили малюнок з припаяною до неї тонкою золотою тягатиною — перегородками. Зроблені таким чином осередки заповнювали різнокольоровою емаллю. Яскраві фарби емалі збереглися до наших днів.

Новгородські вулиці, починаючи з X ст., вкривали дерев'яними мостовими. Ці мостові складалися з широких дощок, які щільно укладали упоперек вулиці на підкладені довгі колоди. Коли мостова зношувалася або опускалася у землю, зверху укладали нову. На деяких новгородських вулицях археологи знайшли до 28 рядів укладених одна на одну мостових. Спеціальні дерев'яні труби для стоку води та осушення ґрунту прокладалися під землею. У Новгороді був побудований Софійський собор — одна з найкрасивіших споруд міста.

Завдання

Назвіть ремесла, які були найбільш розвиненими у Новгороді.

Текст 2. Повість про життя Олександра Невського

Почувши про таку доблесть князя Олександра, король з північної землі подумав про себе: «Піду і завоюю землю Олександрову». І зібрав силу велику, і наповнив багато кораблів полками своїми, рушив із величезним військом, палаючи духом ратним. І прийшов він до Неви, сп'янілий безумством, і відправив послів своїх, пишаючись собою, до Новгорода, до князя Олександра, кажучи: «Якщо можеш, захищайся, бо я вже тут і розоряю землю твою».

Олександр же, почувши такі слова, розгорівся серцем та увійшов до церкви Святої Софії, і, впадши на коліна перед вівтарем, почав молитися. Князь же, вийшовши з церкви, осушив сльози і почав підбадьорювати дружину свою, кажучи: «Не в силі Бог, але у правді».

...І була січа велика з латинянами, і перебив їх (князь Олександр) силу-силенну, і самому королю (шведському генералу) залишив слід на лиці го-стрим своїм списом.

Тут же в полку Олександровому відзначилося шестеро мужів хоробрих, які завзято билися поруч із ним.

Один — на ймення Гаврило Олексич. Цей напав на корабель і... в'їхав по містках... до самого корабля. І побігли всі перед ним... Інший — новгородець на ім'я Меша. Цей піший із дружиною своєю напав на кораблі та потопив три з них. (Вороги) потім повернулися і скинули його з містків з конем у Неву. Він же... відтіля вибрався неушкодженим і знову напав на них, і бився з самим воєводою, який був в оточенні воїнів.

Новгородець на ймення Збислав Якунович неодноразово нападав на військо їх і бився однією сокирою, не знаючи страху... І багато загинуло від руки його, й дивувалися силі його й мужності...

З молодшої дружини — на ймення Сава. Цей напав на велике золотoverхе шатро і підрубав стовп шатровий...

Про все це я чув від пана свого Олександра та від інших, хто тоді брав участь у тій січі.

Запитання

- 1) Де і коли сталася битва, про яку йдеться?
- 2) Назвіть учасників цих подій.
- 3) Хто переміг у цій битві і яке це мало наслідки?

Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний параграф підручника.
2. Скласти розповідь про захоплення Києва Андрієм Боголюбським від імені киянина.
3. Скласти питання з теми для історичного фехтування.

УРОК 28

ТЕМА. УТВОРЕННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ МОСКОВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Формування картографічних умінь

1. За допомогою карти атласа «Руські князівства в XII—XIII ст. Монгольська навала» дайте відповіді на запитання та виконайте завдання.
 - 1) Покажіть напрямки походів полководців Чингізхана у 1223 р.
 - 2) Назвіть місце та дату першої зустрічі руських князів з татаро-монголами.
 - 3) Покажіть напрямки походів хана Батия та його полководців у 1237 — 1242 рр.
 - 4) Назвіть місця, які чинили найзапекліший опір загарбникам.
 - 5) Назвіть місця, які були зруйновані монголькими загарбниками.
2. За допомогою карти атласа «Утворення Московської централізованої держави (XIV — XVI ст.)» виконайте завдання.
 - 1) Покажіть території Московського князівства за часів Даниїла Олександровича.
 - 2) Назвіть руських князів, які розширювали територію Московського князівства.

- 3) Покажіть кордони Великого князівства Московського.
- 4) Назвіть центри удільних князівств, які увійшли до складу Великого князівства Московського.
- 5) Назвіть держави, що мали спільні кордони з Великим князівством Московським. Назвіть столиці цих держав.
- 6) Назвіть монгольських ханів, які здійснювали походи на Москву, та покажіть напрямки їх руху.
- 7) Покажіть напрямки походів руських князів.
- 8) Назвіть місця та дати найважливіших битв.

Формування хронологічних умінь

Відновіть хронологічну послідовність.

- а) Правління Калити;
- б) втрата зору Василем II;
- в) Куликовська битва;
- г) піднесення Москви.

Відповідь: б — г — а — в.

Творчі та пошукові завдання

1. У чому полягало історичне значення перемоги руських військ на Куликовому полі?
 - а) Руські війська вперше змогли здобути перемогу над татаро-монголами;
 - б) Північно-Східна Русь отримала повну незалежність;
 - в) перемога позитивно вплинула на об'єднавчий процес руських земель;
 - г) закріпилося міжнародне становище Північно-Східної Русі.

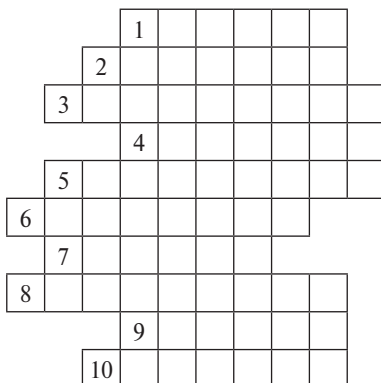
Відповідь: а, в, г.

2. Визначте причини перемоги на Куликовому полі.
 - а) Успішно розроблений план битви московським князем Дмитром Івановичем;
 - б) чисельна перевага російських військ;
 - в) участь у битві майже всіх руських;
 - г) місячне затемнення, яке налякало ординське військо.

Відповідь: а, в.

3. Розв'яжіть кросворд.
 - 1) Відомий живописець Русі візантійського походження. (*Феофан*)
 - 2) Купець із Твері, що здійснив подорож до Персії та Індії. (*Нікітін*)
 - 3) Перегородка з іконами у православному храмі. (*Іконостас*)
 - 4) Відомий живописець Русі XV ст., творчості якого притаманні плавні лінії та спокійні тони. (*Рубльов*)
 - 5) Поема, присвячена Куликовській битві. («*Задонщина*»)
 - 6) Місто, де винайдено найбільше берестяних грамот. (*Новгород*)
 - 7) Прізвисько московського князя Івана I. (*Калита*)
 - 8) Боротьба за місце при князівському дворі. (*Місництво*)

- 9) Одна з найбільш відомих ікон роботи Андрія Рубльова. («Трійця»)
 10) Щорічний опис подій. (*Літопис*)

4. Співвіднесіть поняття та визначення.

1) Курултай	а) знать у монголів
2) Нойони	б) дружинники ханів у монголів та інших кочових народів
3) Нукери	в) монгольське військо чисельністю 10 тис. чоловік
4) Тумен	д) зібрання монгольської знаті

Відповідь: 1 д); 2 а); 3 б); 4 в).

5. Про кого йдеться?
- Цей російський князь не відзначався войовничістю, був розумним, хитрим і вертким. Ці якості й допомагали йому, коли доводилося мати справу з ворогом. Він зміг отримати ярлик на велике княжіння; постійно дбав про внутрішню та зовнішню безпеку свого князівства, суворо переслідував розбійників і злодіїв, що нападали на купців. Мав прізвисько, що походило від назви мішка з грошима. (*Іван Калита*)
 - За літописним описом, він був високим на зріст, широкоплечий, міцної статури, з купою чорного волосся та великою бородою. Хоробрий воїн, завжди ходив у бій у перших рядах. Розумний. Наказав будувати «град Москову камен». Здобув значну перемогу над Ордою. (*Дмитро Донський*)
 - За описами літописців, він був високим на зріст, мав привабливу зовнішність, був людиною розсудливого розуму, діяв обережно, поступово відступаючи перед очевидною небезпекою. Остаточо підпорядкував Новгород владі Москви, прийняв титул «государя всіа Русі». Звільнив руські землі від ординського іга. (*Іван III*)
 - Художник-іконописець, приїхав на Русь з Візантії, працював у Новгороді та Москві. Ліїні художника називали блискавками. (*Феофан Грек*)

- 5) Учень Феофана Грека, який виробив свій неповторний стиль, прийняв чернечий постриг, написав ікону «Трійця». (Андрій Рубльов)
- 6) Тверський купець. Вирушив Волгою до країн Сходу. Побував у Персії та Індії. Написав книгу про свої мандри. (Афанасій Нікітін)
6. Прочитайте уривок з історичного джерела і дайте відповіді на запитання.

Текст. З історичної повісті «Задонщина» про Куликовську битву 1380 р.

І промовив (після битви) князь великий Дмитрій Іванович: «Порахуйте, брати, скільки у нас воевод не стало і скільки молодих людей?» Тоді відповідає Михайло Андрійович, московський боярин, князю Дмитру Івановичу: «Пане князе великий Дмитріє Івановичу! Немає в нас сорока бояр великих московських, дванадцяти князів білозерських, тридцяти бояр — новгородських посадників, двадцяти бояр коломенських, сорока бояр переславських, двадцяти п'яти бояр костромських, тридцяти п'яти бояр володимирських, п'ятдесяти бояр суздальських, сімдесяти бояр рязанських, сорока бояр муромських, тридцяти бояр ростовських, двадцяти трьох бояр дмитрівських, шістдесяти бояр звенигородських, п'ятнадцяти бояр углицьких. А полягло в нас усієї дружини двісті п'ятдесят тисяч..., а татар загнуло сила-силенна».

Запитання

- 1) Про яку подію йдеться в уривку?
- 2) Де і коли вона сталася?
- 3) Хто брав участь у битві?
- 4) Хто переміг і яке це мало наслідки?

Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний параграф.
2. Скласти питання-загадки для гри «Портретна галерея».
3. Підготувати розповідь від імені:
 - а) учасника Куликовської битви;
 - б) від імені монгольського баскака.

УРОК 29

ТЕМА. ТУРЕЧЧИНА

Формування картографічних умінь

За допомогою карти атласа «Турецькі завоювання та утворення Османської імперії» дайте відповіді на питання та виконайте завдання.

1. Покажіть територію володінь султана Османа.
2. Назвіть напрямки, за якими відбувалися завойовницькі походи.
3. Хто з турецьких султанів здійснив найбільш вдалі загарбницькі походи?

4. Назвіть держави, завойовані турками-османами.
5. Назвіть васальні території імперії Османа.
6. Назвіть місця найважливіших битв.

Творчі та пошукові завдання

1. Співвіднесіть терміни та їх визначення.

1) Султан	а) мусульманський чернець
2) Шейх	б) гвардія султана
3) Дервіш	в) перший міністр султана
4) Яничари	г) титул мусульманського світського правителя в Османській імперії
5) Візир	д) титул правителів князівств та племен кочових племен в Аравії; глава мусульманської секти, проповідник

Відповідь: 1 г; 2 д; 3 а; 4 б; 5 в.

2. Прочитайте уривки з історичних джерел і дайте відповіді на запитання.

Текст 1. Битва на Косовом полі

Как пришел в себя слуга Милутин,
 Начала расспрашивать царица:
 «Что на поле Косовом случилось?»
 Ей слуга Милутин отвечает:
 «Все на поле Косовом остались,
 Где погиб царь сербский, славный Лазарь,
 Много копий там переломалось,
 Много копий — сербских и турецких.
 Стойко сербы князя защищали.
 Юг-Богдан погиб в той битве первым,
 Только-только началась битва.
 Восемь Юговичей там погибли,
 Братьев ни один из них не предал,
 До конца они в бою рубились.
 Оставался целым только Бошко,
 Он скакал со знаменем по полю,
 Разгонял он янычар турецких,
 Словно сокол голубей пугливых.
 Там, где крови было по колено,
 Встретил гибель банович Страхиня,
 Милош тоже там погиб, царица,
 У Ситницы, у реки студеной,
 Где погибло очень много турок,
 Зарубил султана он Мурада
 И посек двенадцать тысяч турок.
 Пусть Господь спасет весь род его!»

Текст 2. Указ Баязеда I

Коли дійде до вас фірман, так буде відомо, що після перемоги, здобутої... у Косові, мій батько султан Мурад... цілий та неушкоджений повернувся з поля битви до шатра, високого аж до неба, й у той час, як ми переживали найбільшу радість, дивлячись, як відрубані голови банів валялися під кінськими копитами, як одні стоять із зв'язаними руками, а інші з пробитими м'язами, — раптом абсолютно несподівано хтось, на ім'я Мілош Обіліч, з лукавством сказав, що він прийняв іслам, бажаючи взяти його до лав звияжного війська. І, коли був допущений поцілувати ногу світлого государя, замість того, щоб це виконати, безстрашно направив він у славне тіло дуже світлого царя отруений ніж, прихований у рукаві, і, завдавши йому тяжкої рани, напоїв його мученицьким шербетом... З надійними людьми відправив я носилки з тілом мого батька, щоб поховати його в Бруссі. Коли прибуде тіло, ви його поховаєте, нікому не сказавши про те, що трапилося, навпаки, покажете перед народом знаки перемоги, щоб вороги не могли нічого помітити.

Запитання до текстів 1 та 2

- 1) Про яку подію йдеться в документах?
- 2) Знайдіть на карті місце подій.
- 3) Якого року відбулися вказані події?
- 4) Що ви можете сказати про Мілоша Обіліча?
- 5) З кого складалося військо турків, згадане в документі?

Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний параграф.
2. Підготувати розповідь від імені:
 - а) турецького яничара про життя воїна;
 - б) про битву на Косовому полі від імені воїна-серба.

УРОК 30

ТЕМА. ІНДІЯ. ІМПЕРІЯ ГУПТІВ

Формування картографічних умінь

За допомогою карти історичного атласа «Країни Азії в XIII–XV ст. Монгольські завоювання» дайте відповіді на запитання.

1. Порівняйте територію Делійського султанату в XIII та XIV ст. Чим зумовлені її зміни?
2. Назвіть найбільші міста на території Делійського султанату.
3. Які події на початку XV ст. призвели до занепаду Делійського султанату?

Творчі та пошукові завдання

1. Прочитайте уривки з історичних джерел і дайте відповіді на запитання.

Текст 1. Аль-Масуді про Індію

Індія — обширна країна... В її державах існують значні відмінності у мові та релігії, через що часто виникають конфлікти. Більшість вірить у переселення душ... Царська влада передається спадково в одній родині і ніколи не переходить до іншої. Те саме з сім'ями вазирів (міністрів), казн (урядовців) та інших сановників. Ці посади спадкові й не змінюються.

Запитання до тексту

- 1) Яким було управління в індійських князівствах?
- 2) Чому Індія не була єдиною державою?

Текст 2. Про касты

Населення в Індії поділене на чотири класи. До першого класу відносяться брахмани. Це люди чистої поведінки, суворо дотримуються релігійних правил, ведуть аскетичне життя і слідуєть найправильнішим принципам. До другого класу належать кшатрії. Протягом багатьох століть вони становили правлячий клас. Кшатрії дбають про честь і милосердя. Люди третього класу називаються вайшьями. Вони займаються торгівлею і шукають прибутків як у своїй власній країні, так і за її межами. Люди четвертого класу називаються шудрами. Це клас землеробів. Шудри займаються обробкою землі. Місце кожної людини у цих чотирьох класах визначається ступенем її чистоти.

Завдання

Назвіть касты та верстви населення, які до них належали.

Текст 3. Захоплення Делі військами Тимура. 1405 р.

Страх перед владою... покинув серця людей, і країна опинилася у жахливому становищі. Жорстокий удар Делійському султанату завдало військо Тимура. Перетворюючи індійські міста та фортеці на «купи золи й сміття», воно просуалося до Делі. Городяни, вірячи в обіцянки Тимура не завдавати їм шкоди, здали місто завойовнику. Проте через кілька днів його війни почали грабувати місто. Вони вбивали кожного, хто чинив хоч будь-який опір. Свідок розправи писав: «Зроблені з голів індусів башти сягали граничної висоти, а тіла їх ставали поживою для диких звірів і птахів». До своєї столиці Самарканда Тимур вивіз з Індії незліченні скарби. Після цього нашестя Делійський султанат припинив існування як єдина держава.

Запитання

- 1) Назвіть причину занепаду Делійського султанату.
- 2) Як Тимур здобував города?
- 3) Як поводитися завойовники?
2. Користуючись схемою «Варни і касты індійського суспільства», назвіть касты індійського суспільства та відповідні категорії населення.

Брахмани					
Жерці	Вчителі		Наставники		Вчені
Кшатрії					
Військові	Державні урядовці		Світська знать та аристократія		
Вайшї					
Купці	Скотарі	Лихварі		Землероби	
Шудри					
Чинбарі	Ткачі	Пастухи	Прачки	Торговці	Музиканти
Недоторканні					
Прибиральники сміття і нечистот					

Домашнє завдання

- Опрацювати відповідний параграф.
- Письмово виконати завдання
 - Скласти хронологічну таблицю Індії у середні віки.
 - З'ясувати, чим відрізнялося становище мусульман та індійців.

УРОК 31

ТЕМА. КИТАЙ

Формування картографічних умінь

Користуючись картою історичного атласа «Країни Азії в XIII–XV ст. Монгольські завоювання», дайте відповіді на запитання.

- Які держави були утворені монголами на території Китаю?
- Назвіть міста, які відвідав Марко Поло.
- Через які країни проходив Великий шовковий путь?

Формування хронологічних умінь

Приведіть у відповідність дати і події.

1) 618–907 рр.	а) правління династії Сун
2) 960–1280 рр.	б) правління династії Юань
3) 1280–1368 рр.	в) вигнання монголів
4) 1368 р.	г) правління династії Тан

Відповідь: 1 г; 2 а; 3 б; 4 в.

Творчі та пошукові завдання

- Прочитайте текст і дайте відповіді на запитання.

Текст 1. Вірш китайського поета Лі Бо

Імператор війська посилає на північ пустелі,
Щоб вороги не загрожували поїти в наших річках коней.
Скільки битв чекає на нас, і скільки їх було донині.
Але любов наша до батьківщини найміцніше і сильніше.

Запитання

- 1) Проти кого імператор послав свої війська на «північ пустелі»?
 - 2) Заради чого, на думку автора, мають битися воїни?
2. Прочитайте уривки з історичних джерел і дайте відповіді на запитання.

Текст 2. Історія Сун

З чотирьох категорій народу лише селянам живеться дуже важко. Холодно, а вони орють; жарко, а вони зайняті прополюванням. Дощі вимочують їхні тіла, бруд обліплює їхні ноги. Цілий день вони працюють, а відпочивають лише з появою зірок. Жінки розводять шовковичні кокони і коноплі, сучать нитку за ниткою, прядуть пряжу, вершок за вершком. Їхня праця дуже виснажлива. А крім того, ще трапляються біди від повеней, засухи, заморозків і сарани. Якщо ж, на щастя, трапляється врожай, то й казна, й приватні кредитори навперейми вимагають своєї частки. Зерно ще не вивезене з току, й шовк ще не знятий з ткацьких верстатів, проте вони вже не належать селянам. Годуються вони половою та відходами рису, але й того не вистачає; одягаються вони у грубий одяг, але не можуть повністю прикрити тіло.

Запитання

- 1) Як ставиться автор до праці селянина?
- 2) Назвіть причини, які заважали китайським селянам жити гідно?

Текст 3. Із «Нової Танської історії»

Хуан Чао... походив із сім'ї, яка збагатіла на торгівлі сіллю. Він чудово володів мечем, стріляв на скаку з лука, трохи вмів читати і писати, був красномовним. Він охоче давав харчі втікачам.

Хуан Чао обрав своєю резиденцією палац Тайцин і, ...узурпувавши престол, проголосив себе... імператором... Замість імператорського одягу і корони, яких здобути не пощастило, на ньому був одяг з розфарбованої чорної матерії. Прийнято рішення князів і чиновників від третього рангу і вище відсторонити, від четвертого рангу і нижче — повернути (на їх посади)... Було видано наказ, яким заборонялись воїнам беззаконні вбивства людей. Усі воєначальники стали чиновниками...

Запитання

- 1) На які особисті риси Хуан Чао звертає увагу автор?
- 2) Як змінилася державна влада в Китаї після перемоги повстанців?

3. Заповніть таблицю «Середньовічні держави на території Китаю».

Питання для порівняння	Імперія Тан	Імперія Сун	Імперія Юань
Час існування	Початок VII — початок X ст.		
Боротьба із зовнішніми ворогами	Боротьба з сусідніми племенами кочівників		
Важливі події	Загарбницькі війни; • селянська війна 874–884 рр. під керівництвом Хуан Чао		
Причини занепаду	• Селянська війна; • усобиці; • розпад імперії		

4. Заповніть пропуски в тексті.

У VII в. у Китаї затвердилася династія __ (Тан). Влада __ (імператора) була необмеженою. У Китайську імперію входили: Монголія, __ (Манчжурія), Тибет, Корея. Імператор управляв країною за допомогою __ (чиновництва) та війська. Територія Китаю була розділена на провінції. Ними керували __ (мандарини), яких призначав сам імператор. Ті, хто прагнув посісти державну посаду, складали __ (іспити).

5. Складіть речення зі словами:

- монголи, Китай, 1211 р., Чингісхан;
- імперія Сун, держава, 1279 р., монголи.
- Хуанхе, Янцзи, Великий канал, торгівля.

Домашнє завдання

- Опрацювати відповідний матеріал підручника.
- Скласти розповідь з помилками на тему «Як я подорожував середньовічним Китаєм».
- Підготувати повідомлення про релігійні вірування Індії та Китаю.

УРОК 32**ТЕМА. КУЛЬТУРА ІНДІЇ ТА КИТАЮ****Формування картографічних умінь**

За допомогою карти історичного атласа «Країни Азії в XIII–XV ст. Монгольські завоювання» виконайте завдання.

- Назвіть країни, через які пролягав Великий шовковий шлях.
- Користуючись картою, назвіть найбільш видатні архітектурні пам'ятки на території Індії та Китаю.

Творчі та пошукові завдання

1. Прочитайте уривки з історичних документів і дайте відповіді на запитання.

Текст 1. Матеріали з сунської економіки

У Китаї шиють візерунчасті тканини і відправляють до імператорського двору. Тчуть шовк із візерунками, розшивають його шовком. Робота надзвичайно майстерна. У провулках тісними рядами стоять будинки, безперервно рухаються нитки, снують човники. Увечері запалюються ліхтарі, щоб продовжити день. Підлітки також беруть участь у роботі. Витканий шовк розходить у всі сторони держави, щоб перетворитися на одяг.

Текст 2. Виробництво віял

У сінкуйському Сішаотоу вирощують пальмове дерево усіх видів, тому ці землі називаються «пальмовими полями». З пальмового дерева роблять віяла. На п'ятий рік після посадки обрізають нижнє листя, на восьмий рік зрізають верхні та обробляють...: обтягують шовком, рукоятку прикрашають білими лусками, прикріплюють дорогі пластинки, обмотують волокнами рослини лунсюйтун, ставлять мідні кріплення і вкривають лаком. Звичайні віяла продають на місці, більш витончені вивозять далеко.

Текст 3. Виробництво паперу

В області дуже обширне виробництво, але найбільш поширеним є виготовлення паперу. У північно-східних повітах є місце, де росте паперове дерево... Господарі наймають людей, які, використовуючи матеріал, виробляють папір. Під час процесу виникає дуже багато складностей... Прислів'я говорять: «Клаптик паперу дуже нелегкий — пройшов через 72 руки». Жителі місцевості Шиньян майстерно роблять папір б'яочжи, для чого товчуть бамбук.

Запитання

Які ремесла були розвинені у Китаї?

Текст 4. Освіта в Китаї

Все ті, хто приходив зі школи, називалися учнями, а ті, кого висували в областях і повітах, називалися «сянь гун». І перші й другі прибули до місцевих начальників, щоб бути обраними або знехтуваними.

Під час цієї системи встановлювалися такі категорії: видатний талант; знавець канонічних книг; обдарований учений; видатний учений; знавець законів; знавець писемності; знавець математики; знавець однієї історії, трьох історій, книги «Обрядів», що рекомендується провінцією; здібний підліток.

3-поміж знавців канонічних книг виділяли такі категорії: [знавець] 3 канонів, 2 канонів, 1 канону, 3 книг про обряди, 3 оповідань, історії. Знавців всіх категорій обов'язково обирали щорічно.

Те, що «син неба» видавав укази та особисто проводив відбір, мало на меті залучити найвищих талантів і називалося імператорський відбір.

Шкіл усього було шість. Вони підпорядковувалися Державній школі.

Школа Гоуцзисює нараховувала 300 учнів. Вони могли бути синами та онуками цивільних і військових урядовців у третьому ранзі й вище або правнуками урядовців у другому ранзі другої категорії та вище, а також синами заслужених урядовців у другому ранзі, синами володарів титулу «сянь гун сини» столичних урядовців у четвертому ранзі при даруванні ним через заслуги третього рангу.

Запитання

- 1) На які категорії розподілялися учні в Китаї?
 - 2) Як ви вважаєте, чому імператор сам проводив набір до школи?
 - 3) Хто міг стати учнем у школі?
2. Заповніть таблицю «Культура Індії та Китаю».

Релігія Індії	Освіта, наука	Література, мистецтво
Буддизм, індуїзм. Боги: Брахма, Шива і Вішну. Душа повертається після смерті на землю	У школах навчаються лише діти знаті. Індійські цифри (0, 1 ... 9). Розвинена математика, вивчення дій з дробами, астрономія, медицина; створено обсерваторії	Санскрит — XII ст. — розмовна й письмова мова. Поет Кабір. Буддійські храми, висічені у скелях. Живопис — розписи Аджанти, скульптура. Будівництво мавзолеїв для правителів (Тадж-Махал в Агрі)

Релігія Китаю	Освіта, наука	Література, мистецтво
Буддизм, конфуціанство, даосизм; культ предків	Створена мережа шкіл та система державних іспитів для підготовки урядовців. Розвинена астрономія. Створені перші енциклопедії з сільського господарства. Розвинена медицина. Робили щеплення від оспи	Золоте століття поезії. Поети: Лі Бо, Ху Фу. Розвинена архітектура — пагоди. Живопис, скульптура

Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний параграф.
2. Підготуватися до уроку узагальнення, скласти кросворди до теми з 12 слів.

УРОК 33

ТЕМА. УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗА ТЕМАМИ

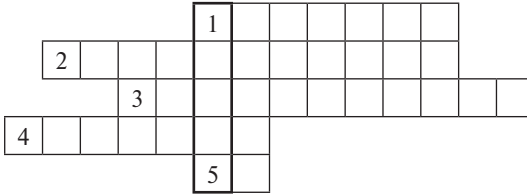
«СЛОВ'ЯНИ ТА ЇХ СУСІДИ» ТА «ІНДІЯ. КИТАЙ»

Організаційна частина уроку

Клас ділиться на чотири групи, які отримують для розв'язання кросворди, підготовлені іншими групами.

Кросворд 1

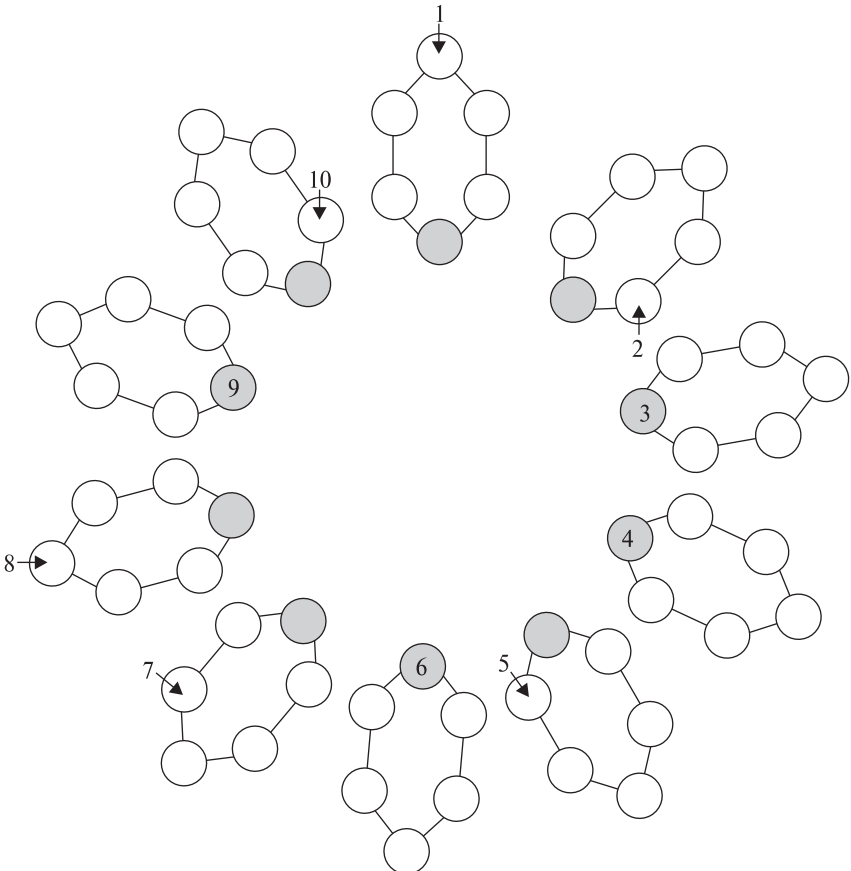
У виділених клітинках — держава чехів. (*Чехія*)

- 1) Учасники гуситських воєн, які домагалися реформи церкви. (*Чашники*)
- 2) Перший вищий навчальний заклад у Центральній Європі відкритий у Празі. (*Університет*)
- 3) Служителі церкви. (*Духовенство*)
- 4) Держава, до складу якої увійшла у 1526 р. Чехія. (*Австрія*)
- 5) Ім'я Гуса і Жижки. (*Ян*)

Кросворд 2

Слова в цьому кросворді записуються за годинниковою стрілкою.

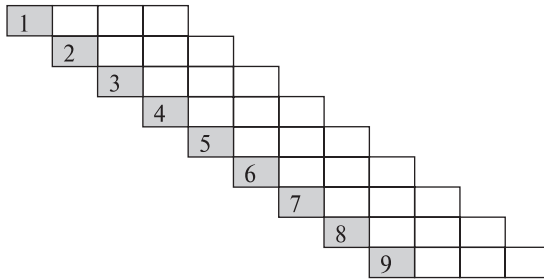

У виділених клітинках — форма правління Новгородського князівства. (Республіка)

- 1) Ім'я автора ікони «Трійця». (Андрій)
- 2) Видатний художник Московської держави __ Грек. (Феофан)
- 3) Засновник Троїце-Сергієвого монастиря __ Радонезький. (Сергій)
- 4) Китайський буддистський вівтар. (Пагода)
- 5) Голова мусульманського духовенства Османської імперії. (Муфтії)
- 6) Індійський бог, творець усього сущого. (Брахма)
- 7) Володимирський князь Всеволод __ Гніздо. (Велике)
- 8) Релігійний закон ісламу. (Шаріат)
- 9) Індійський бог, великий воїн, улюбленець жінок. (Крішна)
- 10) Назва Константинополя — «__ міст». (Цар)

Кросворд 3

У виділених клітинках — Новгородський князь, який у 1210 р. розбив шведів. (Олександр)

- 1) Птах, зображений на гербі Московської держави. (Орел)
- 2) «Добрі __» — так називали селян і ремісників в Китаї. (Люди)
- 3) Прибалтійські племена, на землях яких було засноване місто Юр'їв. (Ести)
- 4) Місто в Криму, де був найбільший невідільничий ринок. (Кафа)
- 5) Індійський жіночий одяг. (Сарі)
- 6) Середня __ — територія, підкорена Тимуром. (Азія)
- 7) Так називали імператора в Китаї — «син ...». (Неба)
- 8) «__ боярські» — так називали середніх і дрібних феодалів у Московській державі. (Діти)
- 9) «Самодержець та божою милістю государ усія __» — титул Московського князя. (Русі)

Після виконання завдання групи презентують результати своєї роботи.

Групи, що найкраще, повніше і без помилок презентували свою роботу, отримують 12 балів.

Домашнє завдання

Підготуватися до тематичного оцінювання за темами «Слов'яни та їх сусіди» та «Індія. Китай».

УРОК 34

ТЕМА. ТЕМАТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЗА ТЕМАМИ «СЛОВ'ЯНИ ТА ЇХ СУСІДИ» ТА «ІНДІЯ. КИТАЙ»

Варіант 1

Завдання на 1–3 бали

1. Озбройте армію.

Учитель заздалегідь добирає ілюстрації, що зображують озброєння воїнів Золотої Орди, Тевтонського ордену, Китаю.

Розглянувши ілюстрації, учні мають встановити приналежність воїна до того чи іншого війська.

2. Співвіднесіть терміни та поняття.

1) Баскак	а) монголо-татарська держава
2) Ярлик	б) чиновник Золотої Орди, керував окремою територією, відповідав за збір податків
3) Золота Орда	в) грамота, що видавалася руським князям в Золотій Орді і надавала право на князювання

Відповідь: 1 б; 2 в; 3 а.

3. Виключте зайве: порцеляна, порох, шовк, шахи, чай, компас.

Завдання на 4–6 балів

4. До наведених імен історичних діячів доберіть відповідні прізвища.

1) Олександр	а) Калита
2) Іван	б) Донської
3) Юрій	в) Невський
4) Дмитро	г) Долгорукий

Відповідь: 1 в; 2 а; 3 г; 4 б.

5. Співвіднесіть дати та події.

1) Перша згадка про Москву	а) 1389 р.
2) Битва на Косовому полі	б) 1242 р.
3) Льодове побоїще	в) 1147 р.

Відповідь: 1 в; 2 а; 3 б.

Завдання на 7–9 балів

6. Складіть розповідь на тему «Куликовська битва», використовуючи наведені слова та словосполучення.

Москва взяла на себе організацію боротьби проти ненависного іга; ординський воєначальник Мамай; дружини та ополчення більшості руських земель; московський князь Дмитро Іванович; у вересні 1380 р. військо

Дмитра; невелика річка Непрядва; Дон; рівнина на правому березі Дону; місце було підібрано вдало; 8 вересня 1380 р.; зійшлися у сутичці обидва війська; Куликове поле; атаки кінноти, рукопашні сутички; боротьба один на один; поразка; переможці; значення перемоги.

7. Визначте, кому належать слова і коли вони були сказані.

- 1) «Не в силі Бог, але у правді». (*Олександр Невський*)
- 2) «Я не можу зректися жодного положення, написаного або проповідованого мною». (*Ян Гус*)

Завдання на 10–12 балів

8. Як ви розумієте висловлювання Яна Гуса: «Чехи — вигнанці у своїй країні» та «Чехи повинні бути не у хвості, а у голові». Свою відповідь обґрунтуйте.
9. Дайте характеристику будь-якій історичної особі на ваш вибір за запропонованим планом.
 - 1) Назвіть час і місце подій, учасником яких була історична особа.
 - 2) Розкажіть про людські риси історичної особи. Визначте ступінь відповідності особистих якостей задачам, які вирішував історичний діяч.
 - 3) Які зміни здійснив у державі даний історичний діяч?
 - 4) У чому полягало значення діяльності даної історичної особи?
 - 5) Дайте власну оцінку діяльності історичної особи.

Варіант II

Завдання на 1–3 бали

1. Озбройте армію.
Учитель заздалегідь готує ілюстрації, що зображують воїнів: Русі, імперії Османа, Індії.

Розглянувши ілюстрації, учні мають встановити приналежність воїна до певного війська.

2. Співвіднесіть терміни та поняття.

1) Яничар	а) мусульманські ченці
2) Дервіші	б) глава уряду імперії Османа
3) Візир	в) воїн гвардії султана

Відповідь: 1 в); 2 а); 3 б).

3. Виключте зайве: шахи, бавовник, папір, цукор, цифри, нуль.

Завдання на 4–6 балів

4. Співвіднесіть правителя й державу.

1	2
1) Бабур	а) Московське князівство
2) Батий	б) Османська імперія

1	2
3) Мехмед II	В) Імперія Великих Моголів
4) Іван III	г) Монгольська держава

Відповідь: 1 в; 2 г; 3 б; 4 а.

5. Співвіднесіть дати та події.

1) Захоплення турками Константинополя	а) 1525 р.
2) Заснування імперії Великих Моголів	б) 1380 р.
3) Куликовська битва	в) 1453 р.

Відповідь: 1 в); 2 а); 3 б).

Завдання на 7–9 балів

6. Складіть розповідь на тему «Льодове побоїще», використовуючи запропоновані слова і словосполучення.

Новгород і Псков — форпост Північно-Західної Русі, вторгнення лицарів Тевтонського ордену; Олександр Невський збирає полки; німецькі лицарі, князівські дружинники, 5 квітня 1242 року вдосвіта почалася січа; тонкий весняний лід, лицарі вишикувалися у бойовому порядку — клином, або «свинею», російська кіннота, полки засідок, запекла битва, поразка; переможці; переговори, полонені лицарі; значення перемоги.

7. Визначте, кому належать слова і коли вони були сказані.

- «Релігія і шабля нерозлучні». (*Мехмед II*)
- «Прийди до мене, брате, до Москви». (*Андрій Боголюбський*)

Завдання на 10–12 балів

- Як ви розумієте вислів Івана III «Та курка померла, яка несла татарам золоті яйця»? Свою відповідь обґрунтуйте.
- Дайте характеристику будь-якій історичній особі на ваш вибір за запропонованим планом.
 - Назвіть час і місце подій, учасником яких була історична особа.
 - Опишіть визначні риси історичної особи. Охарактеризуйте ступінь відповідності особистих якостей задачам, які вирішував історичний діяч.
 - Які зміни здійснив у державі даний історичний діяч?
 - У чому полягало значення діяльності даної історичної особи?
 - Дайте власну оцінку діяльності історичної особи.

УРОК 35

ТЕМА. ПОВТОРЮВАЛЬНО-УЗАГАЛЬНЮЮЧИЙ УРОК ДО КУРСУ

I. Впізнай особу

- Цей король почав збирання французьких земель. Він не приєднував нових територій, наводив лад у власних володіннях — вступив у боротьбу

- з французькими сеньйорами. Будував фортеці, нищив замки непокірних феодалів, карав грабіжників. (*Король Людовик VI*)
2. Цей король ухвалив рішення брати участь у хрестовому поході та прирік Францію на збільшення податків. Він розлучився зі своєю дружиною Елеонорою Аквітанською й утратив найважливішу область Франції — Аквітанію, яка стала володінням англійської корони. (*Людовик VII*)
 3. Цей король посідав престол 43 роки. Він позбавив англійських королів майже всіх територій, що їм належали у Франції. (*Філіпп II Август*)
 4. Цей король заборонив судові поєдинки. Будь-хто міг звернутися до королівського суду. Цей король оголосив міжусобні війни у своїх володіннях злочином. (*Людовик IX*)
 5. Цей король ухвалив рішення про скликання Генеральних штатів і програв «битву шпор» у Столітній війні. (*Філіпп IV Красивий*)
 6. Цей московський князь не був войовничим за вдачею, але був розумним, хитрим і вертким. Ці якості ставали йому в пригоді, коли доводилося мати справу з ворогом. Отримав ярлик на велике княжіння від Золотої Орди. Він постійно піклувався про внутрішню й зовнішню безпеку свого князівства, суворо переслідував розбійників і злодіїв, що нападали на купців. Мав прізвисько, що походило від назви мішка з грошима. (*Іван Калита*)
 7. За літописом, він був високого зросту, широкоплечий, міцної статури, з шапкою чорного волосся та великою бородою. Хоробрий воїн, завжди ходив у бій у перших рядах. Розумний. Наказав будувати «град Москову камен». Здобув визначну перемогу над Ордою. (*Дмитро Донський*)
 8. За літописом, він був високого зросту, мав привабливу зовнішність, був людиною розсудливою, діяв обережно, поступово відступаючи перед явною небезпекою. Остаточо підпорядкував Новгород владі Московського князівства. Прийняв титул «государя вся Русі». Звільнив руські землі від ординського іга. (*Іван III*)
 9. Художник-іконописець, приїхав на Русь з Візантії, працював у Новгороді та Москві. Лінії художника називали блискавками. (*Феофан Грек*)
 10. Учень Феофана Грека, що створив свій неповторний стиль, прийняв чернечий постриг, написав ікону «Трійця». (*Андрій Рубльов*)
 11. Тверський купець. Вирушив Волгою до країн Сходу. Побував у Персії та Індії. Написав книгу про свої мандри. (*Афанасій Нікітін*)
 12. Професор Празького університету, проповідник. Вважав, що священники та миряни рівні перед богом. На церковному соборі у Констанці був звинувачений в ересі. Спалений на вогнищі. (*Ян Гус*)
 13. Послідовник чеського проповідника, учасник гуситського руху. Стояв на чолі війська повстанців. Не програв жодної битви; навіть повністю втративши зір, керував битвами таборитів. (*Ян Жижка*)
 14. Перший польський князь, який почав правити одноосібно. Здійснив декілька походів на Чехію та Русь. Проголосив себе королем. (*Болеслав I Хоробрий*)

15. Відважний воїн, але жорстокий і підступний правитель. Об'єднав литовські землі. Прийняв християнство. З рук папи отримав королівський титул, але, зміцнившись, зрікся всього. Воював за незалежність Литви. (*Міндовг*)
16. Цей німецький імператор вкотре намагався підпорядкувати собі Папську область та затвердитися в Італії. Він поводився жорстоко і брутально. Коли місто Мілан відмовилося підкоритися владі імператора, він тримав його в облозі два роки. Захопивши місто, зруйнував його вщент, наказав зорати плугом його територію й посипати сіллю на знак того, що місто ніколи більше не відродиться. (*Фрідріх I Барбаросса*)
17. Цей король мав мінливу вдачу: він міг бути відкритим і щедрим, але коли впадав у гнів, то перетворювався на розлюченого злобного тирана. Він володів шістьма мовами, проте не знав англійської. Він мав чудову пам'ять та ґрунтовні знання, був невтомний у справах і сповнений рішучості боротися з непокірними феодалами. Для зміцнення своєї влади здійснив ряд реформ: запровадив суд присяжних, увів податок «щитові гроші», посаду шерифа. (*Генріх II*)
18. Хлопчик виховувався у будинку свого діда. Замолоду займався караванною торгівлею. У караванних поїздках він із зацікавленістю слухав розповіді християн та іудеїв. Він любив самотність і благочестиві роздуми, часто йшов один до сусідніх з Меккою гір. Коли йому виповнилося 40 років, йому було перше відіння. (*Мухаммед*)
19. Розумна, мужня людина, сільський ремісник, керівник повстання. Брав участь у Столітній війні, знав військову справу. Прагнув навести у повстанських загонах лад і дисципліну. Він користувався такою пошаною серед повстанців, що вони присягалися виконувати тільки його закони. Був убитий під час зустрічі з королем. (*Уот Тайлер*)

II. Вікторина «Середньовіччя»

1. Назвіть відзнаку, яку мали держави, міста, рід, цехи. (*Герб*)
2. Назвіть допоміжну історичну дисципліну, що вивчає монети. (*Нумізмати́ка*)
3. Назвіть, як називався розпорядник середньовічних рицарських турнірів, упорядник родоводів. (*Герольд*)
4. Як називається твір, у якому події записані по роках? (*Літопис*)
5. Назвіть найбільш відомого вождя гунів. (*Аттіла*)
6. Назвіть імператора, за якого Візантія досягла своєї могутності. (*Юстиніан*)
7. Назвіть кращого візантійського полководця часів Юстиніана? (*Велізарій*)
8. Місце, де відбуваються перегони кіннотників. (*Іпподром*)
9. Як називалося повстання у Візантії, придушене за наказом Юстиніана? (*«Ніка»*)

10. Назвіть першого короля, який об'єднав франків. (*Хлодвіг*)
11. Назвіть ім'я першого франкського імператора. (*Карл*)
12. Назвіть династії франкських королів. (*Меровінги, Каролінги*)
13. Як називалося змагання лицарів? (*Турнір*)
14. Як називалася головна башта феодального замка, що стоїть окремо? (*Донжон*)
15. Лицар по відношенню до графа. (*Васал*)
16. Король по відношенню до графа. (*Меньйор*)
17. Наділ землі, виданий за службу васалу сеньйором. (*Феод*)
18. Податок на селян — збір десятої частки доходу на утримання церкви. (*Десятина*)
19. Назвіть форму селянської залежності, яка полягала в безкоштовному виконанні робіт у маєтку феодала. (*Панщина*)
20. Група людей, чиє становище у суспільстві визначається законом. (*Стан*)
21. Оздоблення книги або рукопису у вигляді невеликого малюнка або орнаменту спочатку або наприкінці тексту. (*Мініатюра*)
22. Спеціально оброблена шкура тварин, що використовувалася для виготовлення середньовічних книг. (*Пергамент*)
23. Шматочки спеціально виготовленого різнокольорового непрозорого скла. (*Смальта*)
24. Розпис по сирій штукатурці. (*Фреска*)
25. Вищий навчальний заклад у середньовічній Європі. (*Університет*)
26. Уміння чітко й красиво писати. (*Каліграфія*)
27. Наука, що ставила за мету пошук філософського каменя. (*Алхімія*)
28. Мандрівний студент. (*Вагант*)
29. Головний помічник майстра у середньовічній майстерні. (*Підмайстер*)
30. Будівля міського самоврядування в західноєвропейських містах. (*Ра-туша*)
31. Зразковий твір — іспит на звання майстра. (*Шедевр*)
32. Об'єднання ремісників. (*Цех*)
33. Об'єднання купців. (*Гільдія*)
34. Назвіть найважливіші торгові шляхи Середньовіччя. («*Шлях із варяг у греки*», *Великий шовковий шлях*, «*шлях прянощів*»)
35. Латина Сходу. (*Арабська мова*)
36. Складний орнамент, заснований на поєднанні геометричних фігур, рослинних візерунків і напису. (*Арабеска*)
37. Араб-кочовик. (*Бедуїн*)
38. Головне святолище Мекки, священне місце для всіх мусульман. (*Кааба*)
39. Засновник мусульманської релігії. (*Мухаммед*)
40. Заступник пророка. (*Халіф*)
41. Школа у мусульман. (*Медресе*)
42. Священна війна проти невірних. (*Джихад*)

43. Головна книга мусульман. (*Коран*)
44. Священна книга християн. (*Біблія*)
45. Боротьба християн проти мусульман. (*Хрестові походи*)
46. Глава католицької церкви. (*Папа Римський*)
47. Зібрання кардиналів для вибору Папи Римського. (*Конклав*)
48. Відхилення від церковного віровчення. (*Єресь*)
49. Церковний суд. (*Інквізиція*)
50. Страта через спалення на вогнищі. (*Автодафе*)
51. «Папська грамота» про відпущення гріхів. (*Індульгенція*)
52. Найдовша війна в історії. (*Столітня війна*)
53. Ім'я народної героїні Франції, учасниці Сторічної війни. (*Жанна д'Арк*)
54. Ім'я французького короля, засновника династії Валуа. (*Філіпп*)
55. Спадкоємець французького престолу. (*Дофін*)
56. Повстання селян у Франції. (*Жакерія*)
57. Керівник повстання в Англії. (*Уот Тайлер*)
58. Становий представницький орган у Франції. (*Генеральні штати*)
59. Становий представницький орган в Англії. (*Парламент*)
60. Легендарний король бриттів, герой лицарських романів. (*Артур*)
61. Герцог Нормандії, що завоював у 1066 р. Англію. (*Вільгельм*)
62. Англійський король, учасник хрестових походів, керував країною протягом 10 років, але у власній державі перебував не більше року. (*Річард Левове Серце*)
63. Як на Русі називали норманів? (*Варяги*)
64. Яким шляхом йшли торговці зі Скандинавії до Візантії? (*Торговим шляхом «із варяг у греки»*)
65. Як перекладається слово «норман»? (*Північна людина*)
66. Що таке «руна»? (*Таємниця. У норманів існувало рунічне письмо; вважалося, що воно наділене магічною силою.*)
67. Як звали бога війни, мудрості та прародителя писемності і поезії у норманів? (*Один*)
68. Про кого нормани могли говорити: «Це дуже приємна у спілкуванні людина, поки її не розсердили»? (*Берсеки*)
69. Чеський реформатор, професор Празького університету. (*Ян Гус*)
70. Як називалися послідовники Яна Гуса? (*Гусити*)
71. Керівник війська таборитів. (*Ян Жижка*)
72. Столиця Чеської держави. (*Прага*)
73. Турецький султан, засновник імперії Османа. (*Мехмед*)
74. Турецький піший воїн, що вирізнявся під час війни особливою жорстокістю. (*Яничар*)
75. Що таке ярлик? (*Грамота на князювання, яку надавав хан Золотої Орди руським князям*)
76. Назвіть, який державний устрій був у Новгороді і Пскові. (*Республіка*)

77. Хто переміг у Льодовому побоїщі? (*Руські полки на чолі з Олександром Невським*)
78. За що новгородський князь Олександр отримав прізвисько Невський? (*За перемогу у битві зі шведськими феодалами, яка відбулася у гирлі річки Неви в 1240 р.*)
79. Чим закінчилося протистояння руських і татаро-монгольських військ на річці Угрі? (*Війська так і не вступили у битву, з цього часу закінчилося панування Золотої Орди.*)
80. Коли відбулася Куликовська битва? (*1380 р.*)
81. Яке прізвисько мав Іван І? (*Калита*)
82. Назвіть замкнені групи людей з певними правами в Індії. (*Варни, касты*)
83. Назвіть основну релігію Індії. (*Буддизм*)
84. Назвіть правителя індійського князівства. (*Раджа*)
85. Назвіть релігію Китаю. (*Конфуціанство*)
86. Назвіть винаходи, зроблені у Китаї. (*Порох, порцеляна, папір, шовк*)

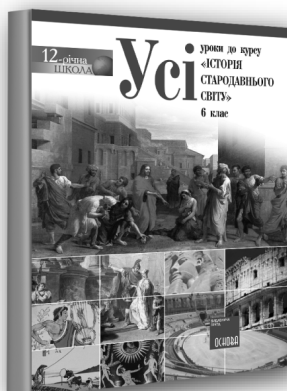
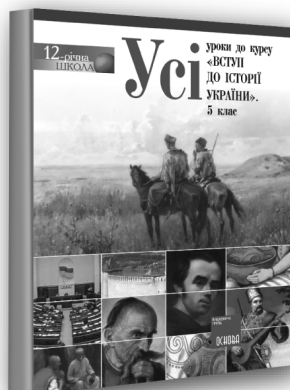
ЛІТЕРАТУРА

1. Агібалова Е. В., Донської Г. М., Духопельников В. М. Всесвітня історія: Середні віки: Проб. підручник для 7 кл. середніх шкіл. — К., 1995. — 367 с.
2. Атлас «Історія середніх віків». — К.: Картографія, 2002.
3. Бойцов М., Шукуров Р. История средних веков: Экспериментальный учебник для 7 класса в 2-х частях. — Ч. 2. — М., 1994. — 256 с.
4. Брант М. Ю. История средних веков: Учеб. для 6 класса общеобразоват. учеб. заведений — М.: Дрофа, 2002. — 368 с.
5. Брант М. Ю. История средних веков: Рабочая тетрадь: 6 класс — М.: Дрофа, 2003. — 96 с.
6. Венцева Н. О. Дискусійні методи на уроках всесвітньої історії: 7–8 класи. — Х.: Основа, 2006. — 160 с.
7. Дудар Т. Ю. Виникнення ісламу. Арабський халіфат. 7 клас // Історія та правознавство. — 2006. — № 31.
8. Короткова М. В. Дидактические материалы по истории Средних веков. — М.: Экзамен, 2004. — 238 с.
9. Коток С. І. Католицька церква в XI–XIII ст. Хрестові походи. 7 клас // Історія та правознавство. — 2006. — № 30.
10. Жерко Л. В. Задания по истории средних веков: 6 класс. — Минск: Сэр Вит, 2004.
11. Карліна О. М. Історія середніх віків. Підручник для 7 класу середньої школи. К.: Генеза, 2003.
12. Козакова С. С., Власенко О. В. Середньовічні міста. Духовний світ Середньовіччя. Середньовічні школи / Сучасний урок: панорама методичних ідей. — Х.: Основа, 2004.
13. Колпаков С. В., Пономарев М. В., Рогожин В. А., Тырин С. В. История средних веков. Учебник для 6 класса основной школы. — М., 1999.
14. Крижанівський О. П., Хірна О. О. Історія середніх віків. Підручник для 7 класу середньої школи. — К.: Аквілон-Плюс, 2005. — 288 с.
15. Лисенко Л. О. Франція та Англія в Столітній війні // Історія та правознавство. — 2006. — № 35.
16. Могрогуз О. П., Ермоленко А. А. Дидактичні ігри на уроках історії: 5–9 класи. — Х.: Основа, 2004. — 112 с.
17. Приседская И. В., Темирова Н. Р. История: древняя история Украины. Эпоха средневековья (V–XV вв.). Интегрированный курс: Учебное пособие для 7 класса общеобразовательной школы. — Донецк, 1999. — 336 с.
18. Проценко П. І. Європейські країни в X–XIII ст. 7 клас // Історія та правознавство. — 2005. — № 30.
19. Секацкая К. И. История средних веков: Рабочая тетрадь для 6 класса. — Минск: Аверсэв, 2006. — 128 с.
20. Степанова В. Е., Шевеленко А. Я. История средних веков. Хрестоматия. — В 2-х т. — М., 1988.
21. Сушко О. М. Розробка уроків за темою «Середньовічне місто. 7 клас // Історія та правознавство. — 2006. — № 30.
22. Хрестоматія з історії середніх віків: Посіб. для 7 кл. серед. шк. / Упоряд. В. М. Духопельников. — К.: Освіта, 1998. — 160 с.
23. Цветкова Г. А. Дидактические материалы по истории средних веков. 6 класс. — М., 2003. — 304 с.

ВИДАВНИЧА
ГРУПА

ОСНОВА

12-річна школа

Історія стародавнього світу. 6 клас

Код: ПП6, 352 с.

Вступ до історії. 5 клас

Код: ПП7, 208 с.

Вступ до історії. 5 клас

Дидактичні матеріали до курсу

Код: ІПК96, 144 с.

Історія стародавнього світу. 6 клас

Дидактичні матеріали до курсу

Код: ІПК106, 192 с.

Формат 21x14,5 см, м'яка обкладинка

Мінімальне замовлення - дві будь які книги ВГ "Основа"

Надішліть копію передплатної квитанції та отримайте

знижку 10 %

Замовляйте за тел. 8 (057) 731-96-35 або за адресою: 61001, м. Харків,
вул. Плеханівська, 66, ВГ "Основа", з позначкою "Книга поштою ІСТ"